APOSTOLOK OSZLÁSA.

Dícséretet nyert elbeszélés.

DON BARTOLOMMEO felhúzta vállát, aztán öreges mozdulattal nyakszirtje mögé nyult és megigazította bő köpönyegét. A hegyek felől fujdogáló hűs szellő megzörgette a szőlőlugas sárga és piros leveleit. Esteledett; Caecilia Metella mauzoleumának aranyos patinája beleszürkült a távoli formátlan homályba.

— Nem tehetek róla, fiatal barátaim — folytatta Don Bartolommeo — de mégis csak azok az oltárképek szólnak igazán szívemhez, amelyeket az én felejthetetlen Giovanni Santim festett csendes umbriai városkák templomai számára. Mily bensőség, mennyi áhítat van bennük! Mily önfeledten állnak szentjeink karcsu, törékeny alakjai a mennyek királynőjének trónja mellett! Akármit beszéltek is régi és mai művészetről, maradiságról és haladásról, a művésznek mindig az lesz a fő feladata, hogy szent vallásunk követelményeinek tegyen eleget. Igaz, én már öreg vagyok és nem értem meg mindazt, amivel ti, fiatalok, olyan nagyra vagytok, de hiszen szegény Raffael is mindvégig megóvta az érzésnek azt az ájtatosságát, tisztaságát, amely az apai iskolából maradt reá. Mégis csak kár, hogy utolsó nagy Madonna-képe, amelyen igazán a mennyország nyílik meg szemünk előtt, nem maradt itt Rómában, ahol sokan láthatnák, hanem eldugott helyre került, Piacenzába, a bencések templomába. És Perugino . . .

— Csak Peruginót ne emlegesse, tisztelendő atyám — kiáltott hevesen Francesco Penni. — Ki tudja, nem lett volna-e jobb, ha Raffael sohasem kerül a keze alá. Nem tudom ugyan . . . Dehát Perugino már régen túlélte magát és úgyszólván senki se vette észre, amikor tavaly meghalt. Utolsó szentképeinek édeskés áhítata igazán csak vénasszonyokat téveszthet meg. Ami pedig a vallásos érzést illeti, az a vén imposztor . . .

— Hagyd abba, Francesco — szólt közbe Giulio Pippi. — Most nem erről beszélünk. Bizony nagyon messze vezetne, ha azt kutatnók, mennyire tükröztetik vissza a festő vagy szobrász alakjai saját érzését, lelkét, gondolkodását. Ha Megváltónk kereszthalálát festjük, oda kell festenünk a megtért és a gonosz latrot is. Mindegyikünkben él valami ebből is, abból is és azért tudjuk kifejezni az üdvözülés elragadtatását és a kétségbeesett elkárhozást.

Penni elhallgatott. Giulio szavainak szemlátomást nyomatéka volt. Ámbár nem ő volt a legidősebb a négy művész közül, akik az öreg pappal együtt csendesen iddogáltak, beszélgettek, mégis, mintha társainak vezére, az est hőse lett volna a villogó szemű, szakállas délceg férfi. Ruházata is kivált a többi közül. Művészek módjára színes és szeszélyes szabású volt, de választékos és finom kelméből készült.

A társaság legfiatalabb tagja szólalt meg ekkor, alig huszonnégyéves szőke ifjú, akit mindenki Pierinónak becézett.

— Könnyen ítélkezünk mi mások művészetéről itt Rómában, ahova a kegyes sors vezérelt bennünket. Hiszen csak te vagy római születésű, Giulio,

míg hármunknak másutt ringott a bölcsője. De mindannyian itt láttuk meg a legmagasabb rendű mintaképeket. Nem hoz-e a munkás ásója napról-napra újabb márvány remekműveket napfényre? Nem vesznek-e körül a császárok Rómájának halhatatlan romjai? És már magasan emelkednek ki a földből Szent Péter apostol templomának hatalmas falai, miután a nagy Julius pápa akaratából Bramante vakmerő kézzel lerombolta a számtalan emlékekkel megszentelt, de roskadozó ősi egyházat. Itt kínálkoznak a legnagyobb feladatok, itt, ahol a zord Buonarroti megdöbbentő nagyszerűségű műveket alkotott, ahol megdicsőült mesterünk rövid életében a ragyogó szépségű képek hihetetlen számát hozta létre és ahol nekünk is megadatott, hogy a legnagyobb feladatok megoldásában közremunkáljunk, itt minden művész nemes versenyben a legmagasabb mértéket kénytelen alkalmazni nemcsak a mások, hanem a saját munkája megítélésében is.

— Úgy van — szólt közbe Giovanni, akit Friuliban levő szülővárosa után «az udinei» néven szólítottak — és itt Rómában, a császárok palotájának romjai közt fedeztük fel Raffaellel azokat a pompás díszítményeket, amelyekről hosszú-hosszú évszázadokig senki sem tudott. Most aztán mindenki megbámulja őket. Nem is lehet a falakat, pilléreket, boltozatokat semmivel sem oly szépen ékesíteni, mint ezekkel a grotteszkekkel, ahogy valaki elnevezte őket.

— Nos — folytatta Pierino — Róma a világ közepe, éppúgy melegágya az új művészetnek, ahogy a császárok idejében az antik művészet fővárosa volt. Csakhogy Itáliának más városaiban, nem is szólva félreeső vidékekről, bizony csak lassan vesznek arról tudomást, ami itt történik. Emlékeztek rá, tavaly otthon voltam Firenzében. Odavaló vagyok.

— Még pedig a Buonaccorsi-családból, ha jól tudom — jegyezte meg Don Bartolommeo. — Firenze legrégibb családainak egyike.

— Jaj, de nagyon lecsúsztunk ám, tisztelendő atyám — nevetett Pierino. — Sokat nyomorogtam és talán még most is templomi gyertyákat festenék odahaza, ha szegény Vaga mester — az örök világosság fényeskedjék neki — nem hoz magával Rómába. Dehát itt sem mentem semmire, míg drága pártfogóm, a mi jó Giuliónk be nem ajánlott Raffaelhez. Isten éltessen, Giulio!

Mindannyian koccintottak. Majd Giulio Romano szólalt meg:

— Véletlenül kezembe került a kis Piero néhány rajza, amelyek megtetszettek nekem. Szóltam hát Raffaelnek és nem bántam meg.

— Áldjon meg érte az Úristen — folytatta Pierino. — Hát mondom, tavaly otthon voltam Firenzében. Csupa kíváncsiságból mentem oda, hogy viszontlássam a várost, amelyben sanyarú gyermekkoromat leéltem. Hogy, hogy nem, híre ment megérkezésemnek és majdnem a föld alá szégyeltem magam, amikor egyszerre csak beállított szállásomra egy sereg művész: festők, szobrászok, építőmesterek, ötvösök, fa- és márványfaragók, nagy reverenciával üdvözöltek, végigvezettek az egész városon és minden nevezetességét megmutogatták. Bizony, temérdek szép dolgot néztünk meg, amelyek egy részét azelőtt nem láttam, vagy nem vetettem rá ügyet. Hiszen tudjátok, mily sok nagy mester dolgozott Firenzében a mult század folyamán. Ellátogattunk a karmeliták templomába is, ahol megmutatták azokat a falképeket, amelyeket éppen száz esztendővel ezelőtt Masaccio festett ott. Égre-földre magasztalták őket, arra hivatkoztak, hogy Masaccio alig ismert Giotto műveinél egyebet, mégis rajzban, színezésben, a természet utánzásában oly töké-

letes, hogy mai napig sem multa őt senki felül. Majdnem elnevettem magam.

— No-no — szólalt meg Giulio. — Én sohasem láttam azokat a képeket, de Raffael nagyra tartotta őket, elmondta, hogy kezdő korában sokat tanulmányozta azokat és egész csomó rajzot mutatott, amelyeket a festmények egyes csoportjairól, alakjairól készített. Mondhatom, nagyszerűek és hiszen itt Rómában, Szent Kelemen templomában is láthatók Masaccio falképei, amelyek nagy művészetről tanuskodnak, ha nem is érthetünk egyet földieiddel abban, hogy még senki sem multa őt felül. Úgy látszik, a jó firenzeiek nem tudják, mi jött létre itt Rómában, a század eleje óta.

— Ezt mondtam nekik én is — folytatta Pierino. — És felajánlottam, hogy ámbár nem számítom magam az elsők közé, festek nekik valamit ugyanabba a templomba, hogy összehasonlíthassák a mostani festési modort a régivel. Megörült a perjel és azonnal kijelölt számomra Masaccio freskói közelében egy falterületet, amelyre András apostol képét akartam festeni. Hozzá is fogtam, de kitört a fekete halál Firenzében és én eljöttem onnan, úgyhogy nem lett belőle semmi.

— Talán szerencsém volt — évődött Penni.

— Ha így gondolkodnak Firenzében — vette át a szót Giulio — mit várjunk oly távolabb eső kisvárosoktól, ahol sohasem éltek elsőrendű mesterek? Ott bizony még jóideig a régi, hagyományos modorban fognak dolgozni szikár, szegletes, ügyetlen mozdulatú alakokkal, mindent agyonrészletező festési móddal, lehető és lehetetlen helyen alkalmazott cifraságokkal, ahogy azt apáink szerették. Előbb-utóbb azonban mégis csak utat talál mindenüvé az új művészet a maga nagy formáival, nagyvonalú elrendezésével, az ókor remekműveinek hatása alatt kiművelt nyelvével, szabad szellemével, szóval olyan tiszta szépséggel, amely nemes összhangjában Isten látható világának legmagasabb rendű dicsőítése.

— Meglehet — szólt Don Bartolommeo — de én nem értem meg egészen.

— Az csak természetes — felelt élénken Giulio — nehéz az újat megszokni. És a nálunk öregebb művészek is bajosan alkalmazkodhatnak hozzá, hanem — kevés kivétellel — ahhoz ragaszkodnak, amiben felnőttek, ami virágzásuk idején érvényben volt.

— Mennyire igazad van, Giulio! — kiáltott fel Giovanni da Udine. — Tisztán láttam ezt Velencében, ahol — mint tudjátok — Giorgio Barbarelli volt az első mesterem. Itt Rómában nem ismerik őt, pedig a legnagyobbak egyike volt és ha életben marad, nyilván ugyanazt a helyet töltötte volna be a lagunák városában, mint itt Raffael, akihez szépségben, finomságban, előkelőségben is hasonlított. A fiatalok mind őt követték, míg az öregek, kivált a muranóiak, továbbra is a görögöktől eltanult régi modorban festették oltárképeiket. Sebastiano a megmondhatója . . .

— Ejnye! — kiáltott fel Don Bartolommeo — hol van Sebastiano Luciani? Miért nincs közöttünk, amikor a mi drága Giuliónkat búcsúztatjuk? Hiszen még én is rászántam magam, hogy szegény béna lábaimmal feltegyenek egy kordéra, csak hogy kijöhessek ebbe a mi kedves osteriánkba és utoljára mindannyian együtt lehessünk ezen a helyen, ahol jobb időkben oly szép órákat töltöttünk.

Giulio arca elkomorult.

— Luciani már nem tartozik közénk. Mennyire szerette őt drága mesterünk, pedig már akkor is kétkulacsos volt és Buonarrotihoz húzott. Meg

aztán még ki sem hült Raffael holtteste és máris levelekkel zaklatta Buonarrotit, hogy befolyásával üssön el bennünket a Vatikánban hátralevő munkáktól és juttassa azokat neki. Ez azonban nem sikerült, ámbár Michelangelo melegen közbenjárt érdekében Bibbiena bíborosnál.

— Bibbienánál? Különös ! — suttogott a pap.

— Igen, Bibbienánál — válaszolt Giulio. — Biztos tudomásom van róla. Nos, felsülése óta Luciani alig dolgozik már, hanem azon mesterkedik, hogy valami jövedelmező álláshoz jusson a pápai kuriánál. Akkor aztán kedvére lustálkodhat. Váljék egészségére ! Nekünk semmi közünk hozzá.

Ismét Giovanni da Udine vette át a szót :

— Öregekről és fiatalokról beszéltünk az imént. Dehát ott van Buonarroti, aki szintén megette már kenyere javát és mégis minden újabb munkájával újabb és újabb meglepetést hoz a bámuló világnak.

— Én azt hiszem — mondta Penni — hogy Michelangelót nem lehet rendes emberi mértékkel mérni. Sohasem beszéltem vele, de mindig valami szorongó érzés fogott el, ha túlhosszú karjait lóbálva, nagy fejét vállai közé behúzva, nehézkes léptekkel az utcán végigmenni láttam. Danteről beszélik, hogy valahányszor Firenze utcáin mutatkozott, a házak kapujában álló asszonyok összesúgtak és remegő tisztelettel nézték a nagy költőt, aki a poklokat megjárta. Én is így vagyok Michelangelóval, aki mintha valami más, nagyszerű, de rettentő világban látottakat hordana magában. Nincs művész, akinek cselekedeteiről és mondásairól annyit mesélnének, mint őróla. Éppen a napokban hallottam egy ilyen csinos kis történetet. Még egészen fiatal ember volt, amikor márványból kifaragta legcsodálatosabb műveinek egyikét, a gyászoló Istenanyát, ölében szent fia holttestével. Neve egyszeriben ismertté vált Rómában, mégis megesett, hogy idegenek fennen dicsérve a remek művet, valami milanói Gobbót emlegettek annak mestere gyanánt. Nagyon zokon vette ezt Buonarroti és éjnek idején, pislogó mécses fénye mellett bevéste nevét a Szent Szűz keblén végighúzódó szalagba, holott azelőtt egyetlen művét sem jelezte nevével, amint egyébként azóta sem. Javában dolgozott rajta, amikor a közeli kolostorból egy apáca imádkozni ment a kápolnába, ahol a szobor fel volt állítva. Megpillantva a félhomályban mozgó alakot, tolvajnak vélte, elsikította magát és menekülni akart. De Michelangelo megnyugtatta, mire az apáca megkérte, adna neki egy kis márványport az Üdvözítő oldalán tátongó sebből szent ereklye gyanánt. Ő teljesítette kérését, az apáca pedig elszaladt a kolostorba, jókora tojáslepényt sütött és odaadta Michelangelónak, aki az éjszakai munkában megéhezve, ott a templomban jóízűen megette.

A társaság jót nevetett Penni elbeszélésén, csak Don Bartolommeo csóválta kissé fejét.

— Csakis a legnagyobbakról mesélnek ilyeneket — jegyezte meg Giulio Romano. Még ma is forgalomban vannak Giottóról szóló apró elbeszélések és mindenki tiszteli a régi mestert, aki a festőművészetet sok évszázados halálából feltámasztotta. Mindannyian tudjátok, mily szeretettel csüggtem Raffaelen, akinek örök hálával tartozom. Imáimba foglaltam nevét és őróla neveztem el elsőszülött fiamat. Raffael alkotásainak tökéletes, tiszta összhangja utólérhetetlen marad és még késő évszázadok is az ő művészetének kristálytiszta forrásából fognak meríteni. És mégis, Michelangelo rettentő művei, emberfölötti erejükben fájdalmasan vonagló roppant alakjai szüntelen szemem előtt vannak, álmaimban kísértenek. Az én lelkem is nyugtalan

és zaklatott, mint a kor, amelyben élünk. Régen elmerültek a multba Leó pápa uralkodásának boldog évei. Ó, aki egybe tudná olvasztani Raffael és Michelangelo modorát, aki oly műveket tudna alkotni, amelyek a bájt és erőt egyesítik magukban, amelyek felizgatják, megrázzák a lelket, de egyszersmind le is csillapítják, ki is engesztelik szépségükkel. Boldog Raffael! Az ő lelkét is megragadták Buonarroti teremtményei, de nem zavarták meg tiszta egyensúlyát. Ott vannak a Pace-templomban Sibyllái, bizony nem tagadhatják le, hogy ama hatalmas látnoknőktől származtak, akiket Michelangelo festett a pápai kápolna boltozatára. Csakhogy míg ezek valóságos Kassandrák, drága mesterünk boldog jövendőnek hirdetőit festette meg.

Vidám lárma hallatszott a Via Appiáról. Kerekek nyikorgása, öszvérpaták csattogása, kézidobok ütemes pergése, lantpengetés, csörgők zaja, ének, kacagás, lábdobogás.

— Az újbor ünnepe — jegyezte meg Don Bartolommeo. — Ahogy a költő mondja:

Nunc est bibendum, nunc pede libero
pulsanda tellus.

Lágy szellő lengett az albanói hegyek felől. Giulio két kezével eltakarta arcát. Mindenki hallgatott. Majd Giulio leeresztette kezeit és elcsukló hangon kiáltotta:

— Ó, mily nehezen megyek el innen! Úgy fáj, hogy el kell szakadnom e megszentelt földtől, amely nektek csak az örök Róma, míg nekem szülőföldem is. De most már nem odázhatom el tovább. Federico Gonzaga türelmetlenül vár és nagy dolgokat remél tőlem. Holnap útnak indulok. Baldassare Castiglione is sürget. Csak most tudtam meg, hogy roppant hízelgő módon ajánlott be Mantovában.

— Pedig Baldassare grófnak ott nagy a befolyása — szólt Dom Bartolommeo. — Hiszen Gonzaga-leány volt az anyja. Szegény Raffaelemnek talán legjobb barátja volt még az urbinói napok óta. Bizonyára mindnyájan láttátok azt a hasonlíthatatlan képmást, amelyet róla festett. És Raffael legkedvesebb olvasmánya volt az a könyv, amelyet Messer Baldassare «Az udvari emberről» írt.

— Hát azt tudjátok-e — kiáltott Giovanni da Udine — hogy engem is Castiglione ajánlott annakidején Raffaelnek?

— Igy kapcsolódnak egybe az emberi sorsok — jegyezte meg mély komolysággal Giulio. — De az én csillagzatom most elszólít innen és nekem engedelmeskednem kell. Meg aztán mi keresni valóm is volna itt Rómában? Több mint négy év telt el mesterünk halála óta és becsülettel, legjobb tudásunk szerint befejeztük mindazt, amit reánk hagyott.

— A tied a munka oroszlánrésze Giulio — szólt közbe Pierino del Vaga. — Egészen magad festetted a Constantinus csatája óriási képét is.

— Igaz, dehát évszázadok mulva ki lesz arra kíváncsi, vajjon ezt vagy amazt én festettem-e, vagy a te kezed munkája-e, Pierino, vagy talán Francescótól való-e? Úgy, ahogy megvan, a termek és loggiák sora valóságos világcsoda, Raffael halhatatlan szellemének alkotása. Voltak ugyan idők, amikor kétségbeestünk afölött, nem marad-e csonkán a nagy mű. Azt hiszem, egyikünk sem felejti el soha Adorján pápa uralkodásának szörnyű másfél esztendejét.

— Bizony, úgy látszott akkor — szólt Penni — mintha vége lenne a

művészetnek. A pápai trónon Medici után a sötét flamand ült, akinek legkevesebb gondja sem volt palotákra, képekre, szobrokra, amelyeket ő hiábavalóságoknak, világi hívságoknak tartott. Ugyancsak felkopott az állunk. Hej, még a legszerencsésebb volt akkor a mi Nimródunk, akarom mondani Giovannink, aki legalább ráért, hogy vadászszenvedélyének éljen. Jaj volt a szegény madárkáknak, nyulacskáknak, ha puskájával vagy számszerijjával Róma környékére kivonult. De mi is úgy jutottunk néha-néha egy kis sovány pecsenyéhez.

— Mindig ezzel a gyengémmel ugrattok — mondta nevetve Giovanni da Udine. — Hiszen tudjátok, apámtól örököltem azt. Már kisgyerek koromban sokszor elkísértem, ha vadászni, madarászni ment. Becsületes himzőmester volt az öreg, mint már nagyapám is és jól esett neki, ha ülő munkája után Isten szabad ege alatt járhatott, kelhetett. Én meg a vadászat útján jutottam a művészethez, mert amikor csak tehettem, szépen apróra lefestettem az elejtett vadakat és mind mai napig legjobban szeretek kis tájképeket, holt vadakat, madarakat festeni.

— Festettél bizony Adorján pápa alatt cégtáblákat is — évődött Pierino — és jól jött, hogy olyan élethűen és gusztusosan tudtál borjúfejeket, hurkákat, hagymakoszorúkat festeni.

— Nem vethetsz semmit a szememre, öcsém — felelt kissé sértődötten Giovanni. — Hát te nem pepecseltél mindenfélét, amit csak rádbíztak, templomi zászlókat, fogadalmi képecskéket, sőt kisasszonyoknak való himzésmintákat is? mégpedig olyan potom pénzért, hogy a mesteremberek felzúdultak ellened, amiért úgy leromboltad az árakat?

— No-no, fiaim — szólt szeliden Don Bartolommeo. — Bizony böjtje volt nemcsak a művészetnek, hanem a művészeknek is. Vajjon mit szólt volna hozzá szegény Raffael? Dehát Adorján pápa, akit oly rövid uralkodás után magához szólított az Úr, nem hibáztatható azért. Ő a legnagyobbak egyike, akik valaha Szent Péter trónján ültek. Nem volt más gondolata, mint az egyház fénye, nagysága, csorbítatlansága. A külső ragyogás, a művészet pompája idegen volt neki. És éppen az ő idejében tűnt ki, mily komoly az a támadás, amelyet egyházunk ellen intéznek. Hiszen az a forrongás, amely a pápai kuriában és a méltatlan papság körében mutatkozó visszaélések, az ősi intézmények elfajulása miatt már hosszabb idő óta lappangott, hovatovább valóságos forradalommá válik. Egy Istentől elrugaszkodott szász szerzetes, valami Martino Luthero, vagy talán maga az Antikrisztus, aki annak neve alatt belebujt Szent Ágoston rendjének csuhájába, nyiltan síkra mert szállni vallásunk sarkalatos tételei ellen, mosdatlan szájjal ócsárol mindent, ami szent és elvetemültségben odáig ment, hogy a maga barbár nyelvére lefordította a szentírást, lehetővé téve ezzel, hogy minden varga vagy üstfoltozó búvárkodjék benne és a megszentelt tanokkal szemben a maga buta feje után induljon. Adorján pápa rövid uralkodása megfeszített, felörlő küzdelem volt az egyre fenyegetőbb eretnekség ellen. Ideig-óráig feltartóztatta a veszedelmet, de az átkozott Luthero nyilt vagy titkos híveinek száma egyre nő és ki tudja, minő megpróbáltatást mér még az isteni bölcseség a mi katholikus anyaszentegyházunkra!

— Bizony az utóbbi időben minden megváltozott — mondta Giulio Romano. — A bizonytalanság, nyugtalanság érzése fogja el az embert itt Rómában. Valóságos megváltás volt reánk, művészekre nézve, amikor ismét Medici foglalta el a pápai trónt. Mindnyájan fellélekzettünk. És Kelemen pápa

valóban tőle telhetően, családi hagyományait követve, pártfogolja a művészetet, foglalkoztatja a művészeket. Nekem sem lehet okom panaszra. Az ő megbízásából szép nyári lakot építettem és azt freskókkal is díszítettem, de a Szentatyát mégis sokkal inkább elfoglalják az uralkodás gondjai, semhogy annyit törődhetne velünk, mint Julius és Leó pápa. Meg aztán éppen Leó pápa után meglehetős üresen maradt a pénztár . . . Sőt adósságok is maradtak.

— Hát bizony megcsalatkoztunk reményeinkben — sóhajtott Francesco Penni. — A Szentatya az érmeket, ötvösmunkákat, kameőkat kedveli legjobban. Többet költ apró kövekre, mint nagyokra. Egy fiatal firenzei ötvös, valami Benvenuto Cellini, városszerte kikürtöli, milyen nagy gráciában áll őszentségénél. Hencegő fráter . . .

— Ne bántsd Benvenutót — szólt mosolyogva Giulio. — Derék fickó ő, aki jól érti a dolgát. És vidám cimbora, aki poharazás közben ki nem fogy a pajkos történetekből.

— Nagyon megnehezedett az idők járása — szólt Don Bartolommeo. — Furcsán összebogozódtak a kereszténység különböző népeinek dolgai. Sohasem acsarkodtak annyira egymás ellen, mint mostanság. Ki tudja, jóra vezet-e a francia királlyal kötött szövetség.

— Én úgy érzem, mintha előbb-utóbb valami nagy szerencsétlenség szakadna Rómára — mondta Giulio. — Azért nem is gondolkodtam sokáig, hanem siettem elfogadni a marchese hívását. Jó lesz nekem a csendes Mantovában. Munkába akarok temetkezni.

— De nehéz lesz ám ott megszoknod — szólt Pierino. — Majd meglátod, hogy a Mincio mégis csak más, mint a Tiberis.

— Meg aztán a békák kuruttyolása zavarni fogja álmaidat — tréfált Francesco Penni.

— Hallottam, hogy Mantova mocsaras helyen terül el — válaszolt Giulio Romano — és Gonzaga éppen azt is kívánja tőlem, hogy terveket készítsek a lecsapoláshoz. No, ha a nagy Leonardo da Vinci nem restelt ilyesmivel foglalkozni Milanóban, amikor a Moro szolgálatában állt, nekem se lehet ellene kifogásom. Ó, rengeteg munkám lesz Mantovában, a marchese nem kíméli a költséget. Palotákat fogok építeni, kerteket tervezni, hatalmas termek egész sorát töltöm meg falképeimmel . . . Már élnek bennem. Olyat akarok alkotni, aminőt nem látott még a világ, hatalmasat, megkapót . . . óriási alakok nyüzsgését, amely megeleveníti a holt falak felületét, megdöbbenti a belépőt. Boldog leszek ott és erős, a legnagyobb feladatokban adhatom ki mindazt, amit itt tanultam. És felszabadulok ama lidércnyomás alól, amely itt Rómában reám nehezedik. Michelangelótól távol feltámad igazi bátorságom, amelyet ő itt lenyügözve tart. Itt mindig csak második maradhatnék, Mantovában első leszek ! De azért hogyne fájna . . .

— Bizony boldog és nagy leszel új hazádban, Giulio — szólt szomorúan Penni. — Én még nem tudom, mi lesz velem. — Rövidesen elkészülök az utolsó munkával is, amely még ideköt és befejezem a Szent Szűz megkoronázásának képét, amelyet még boldogult mesterünknél rendeltek meg a Santa Maria di Monteluce-templom számára. Aztán elmegyek szerencsét próbálni Nápolyba, ahol kevés a valamirevaló festő. Remélem, majd csak akad ott számomra munka.

— Erre bizton számíthatsz, Francesco — szólt szeretettel Giulio Romano — hiszen mindenki tudja, mennyire hasznodat vette mesterünk, aki még üzleti dolgainak intézését is rád bízta.

— Én egyelőre még itt maradok Rómában — mondta Pierino. — Ha nem csurran, majd csak cseppen. De én is úgy érzem, hogy most nincs itt sok keresnivalóm és meg fogom ragadni a legelső kínálkozó alkalmat, hogy elkerülhessek ebből a városból, amely üres lesz nekem, ha ti nem lesztek már itt. Montorsoli sejtetett valamit, mintha szó lenne arról, hogy Genovában ő épít majd palotát Andrea Doria, a nagy tengeri hős számára. Ha lesz valami a dologból, akkor magával visz és én díszítem majd a palotát. Persze, ez egyelőre még csak a holdban van, dehát nagyszerű lenne... De akárhogy lesz is, engem nem kell félteni!

— Nohát mégis csak én vagyok a legszerencsésebb mindnyájunk közül — szólalt meg csendesen Giovanni da Udine. — Ismertek engem, tudjátok, hogy nekem nincsenek nagy vágyaim, merész törekvéseim. Nos, míg ti idegenbe, bizonytalanba készültök, én hazámba megyek vissza. Friuliban nem ismerik még a mi új díszítő modorunkat, de mint hazulról írják, ott is szeretnék követni a divatot. Egész sereg templomot és palotát kifesthetek majd. Egyenesen Cividaleba utazom, ahol rokonaim laknak. Ó, ha ismernétek ezt a városkát, amelyet zöldelő dombok koszorúja vesz körül, szőlővel beültetve, gesztenyefák sötét koronáival, elszórtan fehérlő házikókkal, valami különösen finom kék égboltozattal és a közeli Alpok felől jövő szelektől üdített tiszta levegővel. Merész ívvel emelkedik az Ördög hídja a Natisone meredek, sziklás partjai fölé. A nép egészen másképp beszél, mint itt Rómában és sokat tud regélni a kegyetlen barbár királyokról, akiknek ott volt valamikor székhelyük és akik megölt ellenségeik koponyáiból itták a bort, míg reájuk nem került a sor. Van ott egy ősrégi kis templom is, amelynek hiába keresnők párját Róma sok-sok temploma között, szentek vagy királyi személyek ijesztően ünnepélyes domborművű alakjaival. De jó lesz viszontlátni mindezt és letelepedni ott szülőföldemen, talán mindörökre!

Hallgatás állt be, mindenki tünődve nézett maga elé, lelkében a kitörölhetetlen multtal, gondolatában a remény és aggodalom vegyes érzésével fürkészve a jövőt. A búcsúzkodás hangulata vett mindnyájukon erőt, szorongással, szomorúsággal, de egyúttal elszánt leszámolással is. Még nem mint idegenek ültek egymás mellett, de mintha mindegyikük talpa alatt érezte volna már az útat, amelyen maga halad tovább, mindinkább eltávolodva a meghitt társaktól, akik csakhamar nem lesznek egyebek az emlékezés fantomjainál.

Giulio szakította meg a csendet. Fenékig ürítette poharát, majd letette és a mellette ülő Don Bartolommeo felé fordult:

— Tisztelendő atyám, valami nyomja lelkemet. Immár négy esztendőnél is több, hogy szegény mesterünk elhagyott bennünket és ma sem tudunk haláláról üres találgatásoknál, merő koholmányoknál, buta pletykáknál vagy éppenséggel gyalázatos ráfogásoknál egyebet. Hiszen együgyű embereknél még ma is hitelre talál ellenségeinek az a hiresztelése, hogy kevéssel halála előtt a norciai Venus-hegyben járt és ott oly szörnyű titkok részesévé lett, amelyek aztán kimondhatatlan kínok közt az örök kárhozatba vitték. Vannak viszont, akiknek az a megrögzött véleménye, hogy valamelyik ellensége tette el láb alól, sőt ezzel kapcsolatban suttogva emlegetik Michelangelo Buonarroti nevét is. Pedig ő akkoriban nem is volt Rómában és akármily keserű, gyanakvó is a természete, sokkal nagyobb lélek, sokkal mélyebb vallásosság tölti el, semhogy annak még csak gondolata is felmerülhetett volna benne, hogy ily módon szabaduljon meg vetélytársától. De talán a legcsökönyösebben tartja magát az a mendemonda, hogy Raffael halálát az a szerelmi bájital

okozta, amellyel féltékeny kedvese itatta meg. Tény, hogy a pékkisasszony hirtelen eltűnt Rómából és azóta senki sem látta többé. Raffael orvosa közvetlenül annak halála után Bergamóba költözött, az apácát, aki hosszú betegsége alatt ápolta, valami távoli kolostor nyelte el, így hát kegyelmed, aki mindvégig mellette maradt, az egyedüli ember, aki elmondhatja nekünk a dolog mibenlétét. Ha az még ma is titok, úgy én és pajtásaim hűségesen meg fogjuk őrizni. De mindnyájunk nevében kérem, könnyítse meg nekünk az elválást és nyugtasson meg a felől, hogy imádott mesterünk nemes alakját semmiféle sötét bűn sem homályosítja el.

Mindnyájan Don Bartolommeóra néztek, aki soká szótlanul, gondolatokba merülten ült helyén. Majd mind a négy festőn végigjártatta tekintetét és és vontatva, halkan beszélni kezdett :

— Igen, fiaim, ti álltatok hozzá legközelebb és jogotok van ahhoz, hogy átvegyétek tőlem a szörnyű emlékezés szenvedését, amelynek súlyát úgysem hordozom már soká. A karácsonyt már Urbinóban töltöm, ahova rövidesen elköltözöm, hogy szülőföldemen éljem végig hátralevő kevés időmet. Régesrégen eljöttem onnan és amióta Donato Bramante tizennégyben meghalt, én voltam Raffael egyedüli öreg barátja, tanácsadója, aki még hazulról, gyermekkora óta ismerte őt. Talán tudjátok, hogy atyafiságban is álltam vele, mert anyja, Monna Magia, a szent asszony, unokatestvérem volt. A Gianicolo alatt levő kolostorból, ahol laktam, naponta meglátogattam Raffaelt, akit mindig én részesítettem a legszentebb oltáriszentségben. És veletek is mily jó órákat töltöttem, kedves fiaim . . . Emlékeztek még víg kirándulásainkra, Frascatiba, Nemibe, ahol a bolondos Pierino le akart szállni a tó fenekére, hogy letörjön egy darab aranyat Caligula kincses gályájáról? Szép idők voltak, dehát vége szakadt tizenkilencben, amikor az Úr kifürkészhetetlen bölcsesége súlyos betegséget mért reám, kétségkívül bűneimért való büntetésül. Nagynehezen kiláboltam belőle, csakhogy teljesen béna maradtam utána. Raffaelem ekkor magához vett és nekem, szegény nyomoréknak, abban a boldogságban volt részem, hogy egy teljes esztendőt élhettem mellette. Ó kedves fiaim, akkor ismertem fel igazán, mily bőkezű és jóságos olykor az Ég, egy személyre halmozván kincseinek mérhetetlen gazdagságát, mindazt a kegyét és legritkább adományát, amelyet rendszerint hosszú idő alatt sok egyén között szokott megosztani !

— Ezerötszázhúsz elején már régen otthonos voltam Raffael házában. Abban az esztendőben meglehetősen rövid volt a farsang, de kivált annak végét oly csapongó jókedvvel ülték meg a rómaiak, mint azóta egyszer sem. Éppen néhány nappal hamvazószerda előtt érkeztek meg a portugall király követei, akik elhozták Leo pápának felséges uruk ajándékát, egy elefántot és egy orrszarvút. A kereszténység uralkodói tudták, mennyire kedveli a szent atya a ritka állatokat és nem egyszer megörvendeztették ilyenekkel. Már előre híre ment ama roppant állatoknak, amelyeket mindenki kíváncsian várt, hiszen a régi római császárok diadalmenetei óta nem láttak elefántot Rómában, orrszarvú pedig sohasem tapodta még Itália földjét. Senki sem tudta, honnan hozták őket, vajjon a kincses Indiából, a forró Afrikából, vagy abból a csodás új világból, amelyet nemrég fedezett fel a genovai Cristoforo Colombo. Húshagyókedden aztán óriási vasketrecekben, amelyeket a Szent Péter-templom előtti téren állítottak fel, bemutatták az ijesztő fenevadakat az ujjongó népnek. Bizonyára ti is láttátok és Giovanni talán le is rajzolta őket. Azokra az ünnepségekre, felvonulásokra is emlékezhettek, amelyeket

ugyanaznap a portugall követek tiszteletére rendeztek, hiszen Róma aligha látott még azokhoz hasonlót. Igaz, hogy a Monte Testaccio közelében megtartott bivalyverseny rosszul végződött, mert két feldühödött állat valahogy a nézők közé rohant és több asszonyt és gyereket agyongázolt. De nagyszerűen sikerült a fegyveres menet, amely több mint kétezer gyalog és lovas vitézből állt és a Capitoliumról a Via Floridán át az angyalok hídjáig, onnan pedig a Via de' Ponteficin át a Piazza Navonáig vonult, ahol nagy ütközet játszódott le.

— Korán besötétedett. Raffael egész háznépének megengedte, hogy késő estig kimaradhasson és résztvegyen a farsangi vígasságban, amelynek zaja a mi csendes utcánkba is elhallatszott. Igy hát csak hárman voltunk odahaza, Raffael, Margherita és jómagam, aki karosszékemben tehetetlenül ülve, az ő társaságukban töltöttem a nagy lakószobában a délutáni órákat. Raffael már befejezte aznapi munkáját és pihent. Kérésére Margherita lámpát gyujtott és olvasni kezdett. Ama novellák egyikét olvasta fel, amelyeket egy mantovai dominikánus szerzetes, valami Matteo Bandello írt és amelyek kézzel írott másolatokban Itália-szerte már akkor is nagyon elterjedtek. Én nem tartom helyesnek, ha papi ember, kivált szerzetes, ily profán írásokkal foglalkozik, úgy hallottam azonban, hogy ő egyébként is igen képzett férfiú és magam is olvastam azt a hosszú költeményt, amelyben egykori tanítványát, Lucrezia Gonzagát, valóban alapos mitológiai és allegóriai tudással dicsőítette. Giuliónk bizonyára megismerkedik vele a mantovai udvarnál. A novella, melyet Margherita felolvasott, egy veronai szerelmes pár, Romeo és Giulietta érzelmes története volt. Bevallom, magam is élvezettel hallgattam és igazat adtam magamban Raffaelnek, aki sokszor hangoztatta, hogy senki se tud olyan szépen, oly mély érzéssel és finom kifejezéssel felolvasni, mint Margherita . . .

— Igen, esteledett és Margherita felolvasott . . .

Az öreg pap elhallgatott, gondolatokba merült, majd így folytatta . . .

— Voltak egynémely körülmények, amelyekről ma sem tudtok még, kedves fiaim. Nem volt ugyan titok, sőt annak idején egész Róma beszélt róla és Raffael ellenségeinek nem csekély irígykedését okozta, hogy Leo pápa fel akarta vele vétetni az egyházi rendeket és a bíborkalappal kecsegtette, csak hogy annál szorosabban láncolja magához és az egyházhoz. Másfelől annak is híre járt, még pedig a legkülönfélébb kommentárok kíséretében, hogy Bibbiena bíboros unokahugát, Máriát, feleségül szerette volna adni Raffaelhez, aki egy időben nem is idegenkedett ettől a tervtől, jóformán le is kötötte magát, utóbb azonban évekig húzta-halasztotta a dolgot és mind újabb kifogásokkal védekezett a bíboros és a leány unszolásai ellen, anélkül, hogy végleg szakítani mert volna. Még kényelmetlenebbé tette helyzetét, hogy — amiről aligha hallottatok — Urbinóból nagybátyja, Simone Ciarla, egyre ostromolta leveleivel és az egész atyafiság nevében egyenesen követelte, hogy vegyen feleségül egy odavaló szép, gazdag és előkelő leánykát, akit számára kiszemeltek. Ily szorongattatások közepette élt szegény Raffael és a szent atya, Bibbiena és az urbinóiak miatt az egész világ előtt a legmélyebb titoknak kellett maradnia, hogy Raffael még Leo pápa uralkodásának hatodik évében feleségül vette Margheritát. Akkor még jók voltak a lábaim és én készítettem elő az egész dolgot. Rómától nem messze, Cervarában egy gyerekkori jóbarátom volt a plébános. Az ő készségében és titoktartásában megbízhattam, így hát egy reggel, hajnalhasadáskor, mindhárman szamárháton felkapaszkodtunk a cervarai meredek hegyre és ott, a község kis templomában, barátom össze-

adta a fiatal párt, amelyről senki se tudta, kicsodák. Különben is az odavaló nép úgy elmaradt a világtól, mintha ezer mérföldnyire élne Rómától és soha hírét sem hallotta Raffaelnek. Én és egy ferencrendi barát voltunk a tanuk.

— Ámbár sohasem szólt róla, Raffaelt bizonyára nagyon bántotta, hogy nem vethetett véget annak a sok pletykának, megszólásnak, amellyel Margheritát mint kedvesét, mint ágyasát illették, holott hites felesége volt. Mindenki tudott valami borsos történetet a pékkisasszonyról. Nem tudom, hogyan, miért és kitől ragadt reá ez az ostoba elnevezés, de tény, hogy nem pék leánya volt, hanem egy castelgandolfói kis birtokosé. Ti láttátok őt, talán beszéltetek is vele egyszer-másszor, ámbár Raffael, akárhogy szeretett is benneteket, valami veleszületett tartózkodásból, amelyben több volt a félénkség, mint a rátartiság, még titeket sem eresztett egész közel magához. Dehát mégis láttátok őt és megmondhatjátok, méltó volt-e arra, hogy halhatatlan festményeken a legszentebb Szűz gyanánt szerepeljen. Én, aki egy fedél alatt laktam vele, megcsodáltam szívjóságát, nemes lelkét, finom szellemét. Nyiltan vallom, hogy nem volt érdemtelen arra, hogy a kereszténység legnagyobb művészének legyen a felesége.

— Nos, mondtam már, hogy Margherita a Romeo és Giulietta érzelmes történetét olvasta. Ott ült a lámpánál, egész közel a nyugágyhoz, amelyen Raffael pihent. Én kissé oldalt ültem, inkább az ablakok alatt. Odakünn csaknem teljesen besötétedett, a lámpa a nagy szobának csak csekély részét világította meg, hátul a bejáratnál fekete árnyék lepett el mindent. Egyszerre csak, mintha a homályból gomolyogtak volna elő, három alak állt előttünk. Egyikünk sem hallotta nyílni az ajtót, dehát odafigyeltünk az olvasásra, melynek hangja egészen el is nyomhatta az ajtó nyílásának halk neszét. Raffael felült, Margherita közelebb húzódott hozzá, én szidtam magamban a cselédséget, amelynek gondatlanságából nyitva maradhatott a kapu, úgyhogy ezek a maszkák kopogtatás nélkül behatolhattak a házba. Igen, fekete álarc fedte el arcukat és amint odaálltak elénk, ledobták magukról a hosszú és bő fekete lebernyeget, amely eltakarta alakjukat. Ekkor láttuk, hogy mindegyikük szorosan testéhez simuló fekete ruhát viselt, amelyre fehér festékkel az emberi test csontjai voltak ráfestve, úgyhogy míg a feketeség szinte beolvadt a sötét háttérbe, a fehér festés úgy hatott, mintha valóságos csontemberek mozogtak volna előttünk.

— A három alak közül ketten hatalmas termetűek voltak, valóságos óriások, a harmadik véznább és alacsonyabb testalkatú. Sorba álltak fel, középre a kisebbik, tőle jobbra-balra két termetes társa. Csak most vettem észre, hogy a középső maszka válláról gitár lóg le. Ezt most kezébe vette és gitárkísérettel gyors egymásutánban igen tiszta, csengő hangon elénekelt néhány vidám, pajzán dalt. Az egyiknek kezdő soraira még ma is emlékszem, azt hiszem, már azelőtt is hallottam őket valahol :

Chi e giovane e bella
deh non sie punto acerba,
che non si rinnovella
l'età, come fa l'erba:
nessuna stia superba . . .

— Igazán csinosan énekelt és szívesen hallgattuk volna, de a két óriás egy helyben állva az ének ütemére valami furcsa, kísérteties mozdulatokkal

illegette, emelgette lábait, nyujtogatta csavargatta karjait. Úgy találtam, hogy mindez túlmegy a farsangi tréfa megengedett határán és alig vártam, hogy elkotródjanak. Ez a fura ének, tánc, a fehér csontvázak szinte hátborzongatóan hatottak és eszembe juttatták azokat a papirosra nyomtatott képeket, amelyeket fiatal koromban láttam és amelyek durva vonásokkal a haláltáncot ábrázolták. Margherita is közelebb húzódott Raffaelhez és félénken nézte a hivatlan vendégeket. Raffael szemlátomást megsokalta a dolgot, hirtelen felállt és a nyugágy mellett álló asztalkán levő erszénye felé nyúlt. Ebben a pillanatban az énekes a földre dobta gitárját és erre mintegy adott jelre, két társa odaugrott Raffaelhez, közrefogta őt és karjait megragadva, lenyomta a nyugágyra. Eközben az énekes néhány lépést hátrált, fénylő, hegyes tőrt húzott elő, a fekete álarc mögül kivillogó szemével merően nézve Margheritára, aki mintegy megigézve, mozdulatlanul ült helyén, majd lassan feléje közeledett. De a következő pillanatban Margherita felocsudott dermedtségéből, felsivított és támadója közt és köztem elsuhanva, a szoba sötét hátterében levő ajtó felé igyekezett. De jaj ! az ajtó zárva volt és a kulcsot lehúzták róla. Margherita erre oda akart szaladni az egyik ablakhoz, akár hogy segítségért kiáltson, akár hogy kiugorjék rajta, bármily kockázatos lett volna is az emeletről való leugrás a kemény kövezetre. Ellenfele azonban hihetetlen fürgeséggel elébe került és útját állta. A nő most a szoba közepébe toppant és kirántotta hajából nyílalakú erős és rendkívül hegyes ezüst hajtűjét, úgyhogy fekete haja leomlott vállára.

— Gondoljátok el, fiaim, tehetetlen, mozdulatlan tömegként ott ülni és látni azt az írtózatot, amelynek beteljesedése csak pillanatok kérdése volt, hallani az őreinek kérlelhetetlen szorítása alatt vergődő Raffael emberfölötti üvöltését . . . Épp akkor vidám farsangolók csapata vonult el a ház előtt muzsikával, dallal, kacagással és fáklyáik fénye bevilágított szobánk félhomályába. És én csak ültem ott, félholtan a rémülettől, könyörögve a mindenható Istenhez, tenne velem csodát, hogy lábaimra állhassak és próbálhassak valamit. Az isteni bölcseség azonban nem hallgatta meg kérésemet és én kétségbeesett, tétlen tanuja maradtam annak, ami ezután következett. Ó, csakis rémálmaitokban láthattatok ahhoz hasonlót ! A tőrös ember most már kergetni kezdte Margheritát, aki ide-oda cikázott előle a tágas szobában. Néha már egész közel voltak egymáshoz és láttam, hogy a nő több sebből vérzett, de a hegyes hajtű is sebeket ejtett a kérlelhetetlen üldözőn. Egyikük sem szólt, nem kiáltott, csak a kergetőzésben ziháló lélekzésük hallatszott. Mindez rövidebb ideig ment végbe, mintsem nektek elmondom. Raffael üvöltése most már tompa nyögésbe ment át ; már eszméletlenül feküdt a nyugágyon a két álarcos között. Végül a tőrös ember a szoba egyik szegletébe szorította a nőt, balkezével megragadta a hajtűvel hadonászó jobbját és nem törődve hasztalan ellenállásával, szívébe döfte a fénylő pengét. Margherita hangtalanul összeroskadt. Ennek láttára a másik két álarcos otthagyta az alélt Raffaelt, majd felkapták a holttestet és oly hirtelen tűntek el, mintha a szoba végében uralkodó sötétség nyelte volna el őket.

Don Bartolommeo elhallgatott. Senki sem törte meg a csendet. Majd újból megszólalt :

— A szomszédok másnap reggel azt beszélték, hogy az este hintót láttak házunk előtt várakozni. Volt, aki Bibbiena bíboros fogatát vélte felismerni, de nem állította határozottan, mert hát már sötét este volt . . .

— Minek mondanám el apróra mindazt, ami a szörnyű est után követ-

kezett? Raffael nem bírta kiheverni a rettenetes megrázkodtatást. Nagysokára felocsudott ugyan ájulásából, de ijesztően csendes, fásult maradt, Egy szóval sem említette a farsangi est eseményeit, nem ejtette ki többé Margherita nevét. Mintha azoknak az elemeknek egyike, amelyek az embert mint mikrokosmost alkotják, a tűz kialudt volna benne. Szemének nézése furcsán üres volt, járása, taglejtése, beszéde olyan, mint azoké a mesterséges gépembereké, amelyeket a régi írók tanusága szerint őseink létrehoztak. Még dolgozni is próbált, de órák hosszat csak üldögélt festőállványa előtt, maga elé bámulva, egyetlen ecsetvonás nélkül. Néha még engem sem ismert meg, máskor színtelen, tompa hangon mondta utánam az imádságokat. De voltak napok és borzasztó éjszakák, amikor kimondhatatlan kínok közt vergődött, vonaglott, sírva, hörögve, nyögve, kiáltozva. Minden ily roham után, amely hosszú órákig tartott, nyugodtabb és gyengébb lett. Igy váltakozott ez végtelen napokon, örökkévalóknak tetsző heteken át, a nagybőjt végéig, amikor is, mint tudjátok, Megváltónk kereszthalálának napján az Ur kegyelme véget vetett szenvedésének. Nem ébredt fel többé ájulásából.

Don Bartolommeo elhallgatott. A festők szótlan hallgatták végig elbeszélését és annak befejezése után is egy darabig csendben ültek ott. Majd halkan, el-elakadozva még elbeszélgettek kissé, kiitták maradék borukat. De későre járt az idő, a bársonyfekete égen sziporkáztak a csillagok. Felkerekedtek, Don Bartolommeót felsegítették a kordéra. Az külön-külön mindegyiküktől elbúcsúzott, majd már fenn ülve, visszafordult feléjük és megáldotta őket:

— Pax sit semper vobiscum.

És ők még ott álltak egy darabig, szótlanul nézve a fogat után, még akkor is, amikor az már rég eltűnt a sötétben és már csak az öszvérek csengőinek egyre halkuló zenéje hallatszott. Aztán ők is elindultak Róma felé.

Éber László.

Rinascimento. Valér Erik fametszete.

VERSEK.

EGY ŐZ SZALADT ÁT AZ ERDŐN...

Egy őz szaladt át az erdőn
az égerfák kitárt karjai alatt,
karcsún szökelt a süppedékes föld fölött,
karcsún, üdén és kényesen
és a szeme visszanevetett.

Az erdő forrón lélegzett a déli napsütésben,
kesernyés, vad, párás illata megülte
a messzi, turjános réteket,
a fekete föld fehér csigákat virágzott
és fölkínálta az ősi láp holt vendégeit.

A két gyerek kezében parti nefelejcs
és zörgő csigáktól duzzadnak a zsebek,
a fiú fütyörész, a madaraknak felel,
a kislány orrocskájával a levegőbe kutat:
ez vad menta, vagy bazsalikom szaga?

Mi ketten leghátul mendegélünk,
néha lehajlunk egy-egy virág után,
— Jó így együtt! — mondod az eget figyelve,
— Igen, már megszoktuk egymást! — felelem
és szétmorzsolok egy illatos bodzavirágot.

Akkor szaladt át az őz az erdőn,
simán, nesztelen, csak barna teste fénylett,
s míg lélegzet visszafojtva utána meredünk,
kezem kezedbe téved, — az erdő szíve ver, —
furcsán, titkosan, remegőn, ép így, mint tíz év előtt..

És akkor az őz kedves, fekete szeme
ránk incselkedően, pajkosan visszanevetett.

Nagy Méda.

SZAVAIM PIROS ALMÁI...

Mint az utcai árusok az őszi reggelben
kis, foszlott rongydarabbal piros almájukat
tükrösre dörzsölik, hogy jobban tessék
a szemnek, vágyóbban nyúljon érte a kéz
és könnyebben nyíljon a szoros erszény,
úgy ülök én is sokszor hajnaltájt ágyamon,
s míg a világosság első besurranó
csíkja síma hajamon elomlik:
szavakat fényesítek oltárod kövére, Istenem!

Mégis, szavaim piros almái porosan sorakoznak egyre polcomon,
hiszen amíg az egyiket fényesítem, nem számolom az időt,
— mert soha egyetlen szó se elég ragyogó,
hogy körül fogja neved! —
és azalatt a többit homálya pornak újra belepi,
— így nem tükrözi soha azt, amit mondani akarok.

Mégse unom, kezdem elölről nap-nap után
és fényesítem és rakosgatom szavaim piros almáit,
hátha egy majd mégis kifénylik
és Te meglátod benne tiszta arcodat!

Nagy Méda.

A KISÖCSÉM A SZÁJÁT MEGÜTÖTTE.

A kisöcsém a száját megütötte.
Szegény kicsi! Friss csöpp a nagy világba.
Alig ötéves. Még nem ért az útra,
szászszínű réten toppan apró lába.

Aranypénznek a nap tányérját véli,
pipacsot lát csak vér helyett, a réten,
még fürge szive játéknótát csenget.
— S a sors-ostor most megcsördült szegényen.

Nekiszaladt egy csunya, hegyes kőnek.
Ökölbepattant kézzel áll előtte,
kicsi szájából piros vére csordul,
s torz, könnycsókolta arccal néz a kőre.

Riadt szivében sűrű vádak égnek:
«Te csunya, csunya kő! Hogy merted
szamócaszámat véres sebbé zúzni?
Játéknótámat jajjá mért teperted?
— — — — — — — — — —
— Csak friss gyerekként vándoroltam vígan.
Borzas hajamra szél csókolta csókját,
nyitott szememmel napba tudtam nézni,
s emberszivekbe leltem titkos kottát.

Ti mit tudjátok, mit jelent a kotta?
és mit jelent a könny az én szememben?
és mit jelent a forradás a számon?
és mit jelent a sip az én kezemben?

Mit tudjátok: A Líra nagy pecsétjét
vonagló számra egyszer rásütötte,
s vágottnyelvű rigóként egyre zengem:
A kisöcsém a száját megütötte!
... a kisöcsém a száját megütötte!»

Ifj. Ambrózy Ágoston.

VERONIKA KENDŐJE.

Te ember vagy! Kopott tagokkal,
tágult erekkel, hajszolt szívvel,
kavart fejedben adatokkal:
«. . . ötezer pengő osztva tízzel,
. . . lyukas cipő . . . és fűszerszámla . . .»
foszlott ernyővel a kezedben,
torkod rekedtre kiabálva
élsz és vándorolsz ernyedetlen.
Sötét tömeg veled, utánad,
s minden embernek van keresztje.
Álmodban orvul hátbatámad
minden napnak Nagypéntek-perce.

Nekem Isten sípot hajított,
s dalolgatok szerényen, szépen.
Én is ember vagyok. Hajlított
hátú, kopott és fáradt régen,
de ha a testem földhöz láncol,
nálam a nóták prímje, terce!
Álmomban halkan visszatáncol
minden napnak Vasárnap-perce.

Sötét tömegből, én, kiválva
emberfolyók partján megállok,
s amint mennek a Golgotára,
minden ember arcába látok.
Két kezem Veronika tartja,
puha fogással, szép szeliden
egy-egy vonagló emberarcra
gondtörlő kendőm ráterítem;
s csoda történt! Az ember arca,
mosolya, könnye, lelke, teste,
apró élete, ezer harca
ottmarad a kendőre festve.

Ó, minden ember könnyes kotta.
A lelkem színeket kap tőle,
s tollam hegyén csillan a nóta:
Veronika örök kendője!

ifj. Ambrózy Ágoston.

INKA KÖVEK.

1.

Ha az inka-kultúrából csak Machu-Pichu város romja maradt volna fenn, erre is fel lehetne építeni az egész világot. A romokat nemrégen találták meg. Alig hozzáférhető helyen, a Kordillerák legterméketlenebb vidékén, több mint négyezer méter magasságban, véletlenül akadtak rá. Azóta kiderült, hogy a köveket nem is ott fejtették, hanem néhány kilométernyire levő völgyben és olyan tömbökben hozták fel, amelyek nagyobbak, mint a knossosi kyklops-fal sziklái. Egy részük nyersen áll, más részüket összefaragták, oly tökéletesen, hogy az archeológusok csodálkozására «egy késpengét sem lehet a hasadékba feszíteni». De a tömböket nem szabályosan faragták; vannak öt, hat, nyolc, tíz, sőt tizenkétszögű kövek. A falhasadékok rajza olyan, amilyet sehol sem látni másutt. Nem a biztosság ez, nem a nyugalom, nem a fenség, nem az emberi erőfeszítés csaknem elgondolhatatlan nagysága beszél belőle: mindezt természetesnek veszi és ennél többet mond.

A város környezete csupasz és tiszta szikla, — «dark trachyt», — sötét trachyt, ahogy az egyik utazó mondja: ez a tömör, intenzív szürkeségében eszelősen kemény és súlyos kő, amelynek tompa fénytelenségében van valami felháborítóan indokolatlan. A bazalt a trachythoz képest komor, ünnepélyes, de a bazaltban van fantasztikum, bizarrság, mintha ez a kő zeneibb volna. A gránit meg egészen biztosan józanabb, szárazabb, és minden esetre érthetőbb, átlátszóbb képlet. A trachyt hóbortos: szigorúan, meg nem engedhetően szürke kétértelműsége olyan, mint a félhomály. A félhomály azonban nem az alkonyaté, vagy a hajnalé; csak igen magas hegységben a felhő ködös sűrű tömegében van ilyen színtelenség, ilyen meg nem alkuvó szürkeség. Csak a nehéz, mindent ellepő és mindent átható felhő képes ennyire közönnyel lenni mindennemű szín és változás és árnyalat és távlat és fény iránt. A trachytban megvan ez a közöny. Nincs szüksége fényre. Nem utasítja vissza, — csak nem veszi fel. A maga zárt, konok, egyenesvonalú gesztustalanságában teljesen elzárkózik szürkeségébe.

Egyetlen kő természetében sincs kíváncsiság: nincs benne olyasvalami, ami a növényben, vagy az állatban, ami állandóan túl akar nyúlni önmagán. A kőnek nincsenek törekvései, nem akar semmit, nem eszik, nem tanul, nem fejlődik. Minden élőlény közül a kő van a legkevésbbé változásra szorulva. Nincs szüksége segítségre, táplálékra, ki van kapcsolva a «természet kölcsönös támogatásából». A legközelebb állana a passzívitáshoz, ha nem volna meg benne az aktívitás legmagasabb foka. Ez a valami pontosan megfelel annak, ami a kő maga, ezért van valamije, amije más lénynek rajta kívül nincsen meg: valóságérzéke. Soha egy pillanatra sem ad fel egyetlen lépést sem. Megelégszik azzal, hogy van? — A kérdést fel sem lehet tenni. A kő nem törődik azzal, hogy van. Saját léte iránt is közömbös. Nincsenek indulatai, nincs úgynevezett önfenntartó ösztöne. Mindegy neki, hogy van és, hogy hol van: hegytetőn, völgyben, beépítve, makadám útba törve, a tenger fenekén, vagy

szoborban. Nem hat rá sem fény, sem meleg. sem hideg, sem sötétség. Csak jelenlétének borzalmas súlya, mint egy meg nem ingatható tény : az anyagában levő kiterjedés.

Lehet, hogy a kő csak egyetlen szót mond ; a szót az idők elején kezdte el és az idők végén fogja befejezni. Minden hang kiejtése több százezer év. Mert a kő ideje sokkal lassabb, mint az emberé. Ha a kövek szavakat mondanak, az a szó, amit a trachyt kiejt, egytagú szó. A leglassúbb kő : a legkevésbbé hajlandó tudomásul venni az időt. A kövek monomanikusa. Mindaz, ami a köveket kövekké teszi, megvan benne és pedig nem tudatosan, hanem sokkal mélyebbről véve : mint veleszületett, tőle el nem választható, lényében levő egyszerű titoktalanság, — egy neme annak a fix pontnak, amely az élet összes erőinek hatása alatt sem változik meg. A trachyt szürke súlya és kemény üvegessége, szenvedélytelen tömegszerűsége mozdulatlanul fekszik a maga természetének mélységében ; látszólag az élet legkisebb jele nélkül, minden közeledés iránt teljesen közönyösen, egész éberségét irtózatos koncentrációval a maga megmozdíthatatlan sötét szürkeségére és térfogatának betöltésére irányítja.

Machu-Pichu város trachyt sziklán, trachyt hegyek között trachytból épült : «seems not now a work of human art, but as it were titanic — úgylátszik nem ember, hanem titánok műve», amint Shelley mondja, mintha «a hegy formálta volna és a hegyből nőtt volna ki, az eleven kősziklából» (Epipsychidion). A város ugyanazt hallgatja el, amit a körülötte levő még ezer méterrel magasabb ormok, szakadékok, tarajak, nyergek, mint az éles vonulatok, széles hegyhátak, függő sziklák és meredek tornyok. Ugyanaz az eszelős szürkeség, az a monomaniákusan közömbös súly, szenvedélytelen tömegszerűség, mozdulatlan önmagábanfekvés, ami fölött négyszáz év úgy szállott el, mint egy másodperc és amin negyvenezer év sem fog változtatni semmit.

2.

A lakóhely megválasztásában az embert sohasem vezette más, mint a lehető legközelebbi és legkonkrétebb gyakorlat. Még lakást sem választ anélkül, hogy ne legyen tekintettel gyakorlati szempontjaira, házat nem épít, még kevésbbé várost olyan helyre, amelyik nem felel meg számára. Trója, Tiryns, Athen : a görög tengerpart városait egyazon gyakorlat építette, a tengerparttól látótávolságnyira lehetőleg nehezen hozzáférhető hegyen és hegy körül, hogy érintkezésben maradjon a vízzel, de hirtelen támadás ellen védve legyen. Ma a gyakorlatot a gazdasági, egészségi és közlekedési szempontok határozzák meg.

Nincs a világon egyetlen hely sem, amelyik kevésbbé vette volna figyelembe akár a görög, akár a modern gyakorlat szempontjait, mint a trachyt város. Magasság, elzártság, terméketlen környezet, — itt nem lehet szó a polis kereskedelméről, de még a harciasságáról sem, hiszen egész fekvése felülemelkedik a megtámadhatóságon. Arról meg, hogy ipari, vagy kereskedelmi gócpont legyen, éppen nem lehet szó.

Mégis gyakorlat volt, ami a várost emelte, csak a mai ember számára alig érthető gyakorlat. «A démonokkal a primitív ember, mondja Klages, szorosabb kapcsolatban van, mint a körülötte levő tényekkel». Démoni gyakorlat volt ez : a város építésével Peru lakói életük számára éppen olyan fontos kérdést oldottak meg, mintha ma egy amerikai ültetvényen központi

fekvéssel és a vasút mellett építenének várost. Csakhogy a perui indián számára nem az ültetvény volt a lényeges, hanem egy démoni valóság: életét nem gazdasági célok elérésére irányította, hanem a világ ős erőivel való együttélésre.

A trachyt város sziklakúp tövében épült fel a hegyen. A kúpba félig beleépítették a templomot és így bizonyos, hogy a szikla az volt, amit az indiánok «paccarisca»-nak neveztek. A paccarisca minden valószínűség szerint rokon a csurungával, talán az omphalossal: mágikus hely, ahol a dolgok, lények, istenek, erők születnek, — a paccarisca a hely, ahonnan valami eredt és, amiből eredt. Garcilasso el Inca írja, hogy a Nap legfőbb paccariscaja a Titicaca sziklája volt: itt született a Nap, ez volt a Nap omphalosa. Machu-Pichu sziklakúpja ilyen világdémon születési helye volt, — talán valamilyen héroszé, talán természeti erőé, talán magáé a kőé, talán a trachyté.

«A kő a föld csontváza», mondja Garcilasso el Inca. Inka papok kövekből jósoltak. Voltak kövek — huaka-k — amiknek külön papjuk volt és Cuzcoban minden évben volt egy ünnep, amikor megkérdezték a huakát és megajándékozták. Rengeteg mithosz beszél arról, hogy emberek megkövültek, vagy kövek megmozdultak és emberekké váltak. Volt egy emberisten, beszéli az egyik mithosz, akit Pachacamacnak hívtak. Ez a félisten megölte anyját és ezért a másik hérosz, Vichama, halálra kereste. Pachacamac megszökött s most Vichama haragja az emberek ellen fordult. A Nap azonban az emberek segítségére sietett és, hogy elrejtse a dühöngő isten elől, kövekké változtatta őket. Ha az ember arra gondol, hogy a «kő a föld csontváza», — tisztán megérti ennek a mithosznak jelentését. Az emberek kővé váltak, — meghaltak, — csontvázzá lettek. A kő az, amivé az ember lesz és, amiből lesz: a születés helye, az élet anyaga és a halál birodalma.

A város a nagy paccarisca tövében épült: mágikus helyen, — benne a kődémonban, teljesen felolvadva benne, teljes azonosságban vele. A legközvetlenebb gyakorlat ez: a város építésével az élet minden lényeges kérdését megoldja. Itt van otthon, itt a nagy kődémonban, őslényegének születési helyén. Az otthon mindig életközösséget jelent, mindig azt jelenti, hogy: biztosabb elmélyedés; otthon lenni annyi, mint mélyebben élni. Az indián a trachyt városban önmagát éli, itt van otthon, — a trachyt születési helyén, a sötét, szürke, monomaniákus, felhőszínű sziklaormok közepette: ez volt az indián gyakorlat, ami Machu-Pichut négyezer méter magasságban puszta szürke sziklák között sziklából építette: a közelség a démonokhoz, az azonosság velük. «A növények az ember növénységére hatnak — írja Novalis — az állatok az ember állatságára, a kövek az ember kőségére». A trachyt városban az embernek ez a kősége épült fel, a perui indián trachytsága: ez a születési helye, ebből teremtődött, ezzé lesz, ez a ködfelhőszínű nehéz kő: hegy, orom, város, ember, ugyanaz, egy hely, egy idő, az életnek egy és ugyanaz a mozdulata, ugyanaz az örök mozdulatlansága.

3.

Várost építeni kopár sziklák közé, távol termékeny vidéktől, víztől, úttól, — fel a magasba, ahol jeges éjszaka és tél átmenet nélkül váltakozik perzselő nappal és nyárral, — ahonnan minden szem gabonáért és minden csepp vízért le kell szállni a meredek völgybe és visszakúszni a falszerű sziklákon! Tiszta őrültség! Az emberiség történelme tele van őrültségekkel. A történelem éppen az, hogy az ember számára a közvetlen, tényleges valóságnál

van valami fontosabb, — az «ember a démonokkal szorosabb kapcsolatban van, mint a körülötte levő tényekkel». Nemcsak a primitív. Van valami, ami a fizikai ténynél lényegesebb : mit jelent az, hogy lényegesebb? Azt, hogy az ember a fizikát mindig feláldozza a metafizikának, azt, hogy az igazi kérdés sohasem az anyag, hanem mindig az, ami túl van az anyagon. Ahol a látszólag legkézzelfoghatóbban reális gondolkozás dolgozott, a háttérben mindig ott van az irreális. Városok alapítását sohasem fizikai gyakorlat szempontjai vezették, Vagy van valaki, aki kétségbevonja, hogy a görög városok alapításában nem lappangott a legmélyen a görög mithológia? Az amerikai városok alapítását, a szén, olaj, fa, gabona, termelőközpontok építését nem a nagy modern oekonomiai mithológia démonai vezették : a Haszon, a Pénz, a Gyorsasság? Milyen őrültség ! — milyen mélyen metafizikai ! — milyen emberi !

Az ember szükségszerűségek között él. De a fizikai szükségszerűségeknél sokkalta nagyobbak, mélyebbek, átléphetetlenebbek, kényszerítőbbek a fizikán túl levő szükségszerűségek. Az ember meg tud mozgatni hegyeket és ki tud merni tengereket, el tud tűntetni erdőket, tud repülni, meg tudja változtatni a földet, mindez időn, erőn, eszközökön, akaraton múlik. De az ember nem tud átlépni a metafizikán. Nem tud megszabadulni démonaitól. Az ember le tudja győzni a fizikát. A metafizikát soha.

Az igazi nagy, embert kormányzó tények nem az anyagban vannak. Az anyag az embert sohasem kormányozta : akadályokat támasztott, amiket az ember mindig legyőzött. A kormányzó, parancsoló szükségszerűség mindig túl van az anyagon, ez az, amelyik az első kőlándzsahegyet és kőbaltát csináltatta, amelyik a barlangok falára az első bizonképeket festette és megalkotta a Mona Lisát, amelyik megtalálta a bronzot, rezet, vasat, acélt, megépítette az első cölöpépítményt, a mezopotámiai és afrikai falvakat, a görög polist, Rómát, Párist, Newyorkot, megfaragta a willendorfi Venust és az olympiai Apollont, a krétai cserepeket és a kínai porcellánt, a szőrruhát és a selymet, a kajakot és az oceánjáró «Brement», — felépíttette az emberrel a világot és az embernek soha egy pillanatra sem volt meg a lehetősége arra, hogy szembeszállhasson vele, kitérjen előle, mellőzze, vagy elhagyja : semmi lehetősége sem volt meg arra, hogy a reális fizikán túlemelkedő irreális démoni valóság őrületét levethesse.

Az embernek ez az őrülete sokba kerül. Boldogságát ezen a ponton veszíti el mindig és mindenki ; józanságát ; valóságérzékét ; ártatlanságát ; tiszta, átlátszó állatiasságát. Az ember ebben az őrületben él. A történelem ennek az őrületnek a története. Hogy leveti valaha? — Az ember mindig először imádkozik és csak aztán eszik.

4.

Egészen biztosan sohasem volt határozottabban felismerhető őrület a történelemben, mint a trachyt-állam. Az embereket századokba, ezredekbe, tízezredekbe osztották. Az egyes törzstársadalom, — ayllu — faluban lakott pontosan meghatározott helyen — marca. Saját személye fölött senki sem rendelkezett. A gyermekszületést szabályozták. Védkötelezettség alól nem volt kivétel. Minden terményt állami raktárakba kellett szolgáltatni és ott hivatalnokok osztották három részre : egyharmad volt az inka uralkodó osztályé, egyharmad volt a hivatalnokoké és munkaképteleneké, egyharmad a népé. Az ételt fejadagonkint szabályozták. Pénz nem volt. A kalendárium az

év teendőit és ünnepeit gépies szigorúsággal osztotta be. Az öt társadalmi osztályt (inka, adminisztrátor, főnök, közönséges szabad ember és fogoly) átléphetetlen fal választotta el egymástól. Az egész országot kitűnő utak hálózták be és ezeken kengyelfutók vittek a négy tartományközéppontba minden nap hírt. A közmunkák nagysága százszorosan meghaladta az egyiptomit: olyan várak hidak, útak, templomok, csatornák, tavak, vízvezetékek épültek, amilyenek a föld egyetlen pontján sem. A házasság formája a szigorú monogámia volt. A házasságtörő férjet kényszermunkára ítélték, a házasságtörő nőnek fekete borsot kellett ennie, amibe belehalt, vagy örök életére nyomorék lett. Lakóhelyét senki engedély nélkül el nem hagyhatta. Vallásgyalázás büntetése a halál volt. De halállal büntették azt is aki a törzs jelvényét elcserélte, aki munkáját elhanyagolta, aki hamis adatokat szolgáltatott a hatóságnak, aki mértéktelen volt evésben-ivásban, aki a monopoliumjogok ellen vétett, aki büntény feljelentését elmulasztotta, aki hamisan tanuskodott. Az egyes törzsek munkarendje egészen határozott diszciplinára épült: napról-napra kitűzött teendőjét mindenkinek feltétlenül el kellett végeznie. Az állam legfontosabb terménye a kukorica volt. Az ültetésnél minden szem mellé egy halat kellett a földbe dugni, — így trágyáztak. Aki elmulasztot halat tenni a mag mellé, annak a munkafelügyelő ott azonnal levágta a fülét vagy az orrát. Ha a gondatlanság ismétlődött, az illetőt kivégezték. A hivatalnokok kötelességmulasztásának büntetése éppen olyan szigorú volt, mint a népé. És az inkák uralma sem volt korlátlan dőzsölés. Éretlen fantaszták sokat írkáltak aranyban duskáló fejedelmekről, akik háromszáz napszűz háremének kellős közepén, életükben nem gondoltak másra, csak folytonos tivornyára. Arany! — mi jelentősége volt az aranynak ott, ahol nem volt pénz? Napszűz! — micsoda tivornyáról lehetett szó ott, ahol a papságnak olyan elképzelhetetlen befolyása volt? És végül milyen szabad életet élhetett az az ember, aki tudta, hogy az egész államban senkinek sincs egy tenyérnyi birtoka, minden az övé; aki tudta, hogy minden szem kukorica az övé; minden ember élete fölött rendelkezik; minden parancsnak tőle kell elindulnia. Aztán pedig: sohasem szabad elfelejteni, hogy olyan államban, ahol nagy, díszes, drága kincsekkel megrakott, óriási erőfeszítéssel épített templomok vannak, — ott nincsenek szabad emberek. A nép rabszolgája uralkodójának; az uralkodó rabszolgája a rabszolgaságnak; és mind a ketten rabszolgái a templomokban lakó emberi őrületnek: az igazi uralkodóknak, a démonoknak.

A trachyt-állam kemény, egyöntetű, szürke szigorúsága akkor érthető meg teljesen, ha az ember megnézi azt a fejet, amit egy hamburgi néprajzi múzeumban levő cserépkancsó ábrázol. A kancsó tetején indián alak ül. Karját egyenesen, fenyegető páthosszal előrefeszíti, olyan gesztussal, ahogy csak megingathatatlanul biztos emberek teszik. Az alak feje komoly, egyszerű, sötét. Nem fejez ki semmiféle gondolatot. Nem magyaráz, nem illusztrál, nincs benne semmi felvett. Van, néz, parancsol mozdulatlan mozdulatával, tekintetével, homlokának, orrának vonalával; szürke gőg sugárzik belőle, csaknem elviselhetetlenül öntudatlan öntudat, — ez a trachyt-ember, aki semmi más, mint az anyagában levő kiterjedés őrültje, a sötét, ködös súly, — a trachyt-állam, a fegyelem abszurd démona; megszállott: a kemény rend megszállottja, Machu-Pichu orma, egy az éggel komoran szembenéző szürke tömör kúp: az egész életből semmi mással nem törődik, csak saját lassú, zárt, monomániás tömegével.

(Befejező rész következik.)

TAVASZI ZÁPOR.

A LÁTÓHATÁR szélén felpiroslott a hajnal. A föld lerázta magáról sötét takaróját és jószagú álmát párázta a reggelbe. A béresek előbújtak a nehéz levegőjű istállókból, öklükkel megdörzsölték csipás szemüket, előkotorászták a kozmás pipákat, amit megszortyogtattak, majd fáradt mozdulatokkal kúthoz terelték az állatokat. Az aszonyok is kiléptek a fehérfalú házakból, visszakergették a koránébredt, öltözetlen gyermekeket és dologhoz láttak a baromfiudvaron. A cigánykovács, aki Isten tudja honnan került a gazdaságba, tamáskodón pislogott a tenyérnyi lyukra, ami a vaksi falon át növekvő fényt borított be hozzá. Szemeit összeszorította és pokolba kívánta a reggelt. De mert az udvaron jókedvű legények sugdosását hallotta, akik veder vizet ígértek neki, leugrott a pankról, csutkatörmelékből hirtelen tüzet gyujtott a kohóban és fellökte a bélyegzőkkel telesütögetett ajtót.

— Én vótam máma a legelső, nyavajások!

— Pofa be, more! Még ki se hült a vackod! — állt le vele kötődni egy legény, aki otromba csizmáival mindenkép a lábára akart hágni.

Az udvaron virgonc csikók nyargalásztak, örömüket belenyerítették a levegőbe s olykor meg-megszagolták egymás hátulját. Az emberek ökrökkel bajlódtak. Járomba fogták őket és hangos Csálé, Bimbó kiáltásokkal megindultak velük a földekre. A kondás gyerek kiengedte az akolból a sivalkodó malacokat és a rétre hajtotta őket. Az asszonyok egyenként engedték le az ülőről a tyúkokat, a tojósokat visszadobva a ketrecbe. A pulykák tollukat borzolva, veresre puffadtan mérgeskedtek a ludak között, s a komondorok koloncokkal a nyakukban, nehézkesen kódorogtak.

A reggel legyőzte az éjszakát, feltámasztotta az alélt embereket és a döglődő állatokat, hogy életét mindenik ott folytassa, ahol este elhagyta.

Veres Bálint csontos gebét faroltatott a rudak közé. Nevetőszemű leánya és fonnyadt asszonya felkuporodott a szekérre.

— Osztán ügyesen járjatok el, nehogy becsapjon benneteket valami zsidó. Annak a kis píznek ne potyán verjetek a fenekire.

— Bízza csak ránk idesapám — mondta a leány. A jókedv kibuggyant belőle, mikor a kerekek megnyikordultak alattuk.

Veres Bálint egyideig nézte a távozó szekeret. Úgy találta, hogy a Pista nagyon is bizonytalanul lötyög a rudak közt és messziről is látszik rajta, hogy szűken abrakolt a télen. Megtömte pipáját és dolga után nézett. Az eperfa alatt állott a nagy göröngytörő henger. Két ökröt vezetett elébe. Míg a járommal vesződött, mellette termett a gazda.

— Hát csakugyan férjhez megy a lányod, Bálint?

— Férjhe a.

— A nagykarú Szabó fiához?

— Aho.

— Jó helyre megy. Ünnepre?

— Ünnep szombatján lesz a lakzi.

— Akkor nekem is jó lesz készülődni. Nem régen szógálsz nálam, de jó cseléd vagy, megérdemlitek a nászajándékom.

Utána nézett Veres Bálintnak, aki az ökröket csöndes szavakkal nógatva elment a göröngytörővel. A lány jutott az eszébe, a Bözsi. Jó lány — gondolta. Szép lány. Karcsú lábai vannak, akár az őznek. Csipője kissé kiszélesedett, mintegy igazolásul megérett asszonyiságára. És a mellei, azok a peckesen táncoló kis dombok, vagy az arca, a tejfehér, tiszta arca, akár annak a félkarú nőiszobornak a városi múzeumban. Öregedő életével a maga fiatalságára gondolt. Ő is ilyen asszonyról álmodott akkor. Pont ilyenről. De neki Kocsmáros Lidit rendelte az Úr. Neki meg kellett menteni a régi birtokot, amit eladósított az apja. Lidivel mentette meg, a Lidi vagyonával. No de szépen is gondját viselte a rábízott jószágnak, sőt gyarapította is a háború alatt, mikor muszka foglyok dolgoztak a földeken. Csak a Lidi . . . Szó se róla, szereti, de mégis más lett volna az élet egy más asszony mellett . . . Mi is a baj az ő asszonyában? Nem szereti talán? Hiszen az első perctől kezdve babusgatja őt, mint egy kisgyereket. Hogy kövér? Felül a mázsán? Ez bizony baj, nagy baj, de kövér volt akkor is, amikor elvette. Ő is, az erszénye is. Aztán nincs gyerek. Nincs aki apjának szólítsa, nincs akire a vagyont hagyja. Hát akkor miért volt minden? Minek? Hogy elpocsékolja az életét, halála után meg évekig pereskedjen a familia? Ezért ugyan kár volt egy lépést is tenni. Kár . . . És miért nincs gyerek? Mert Lidinek valami baja van. Meg kell operálni, mondták neki akkor. És nem engedte. Nem engedte, hogy az ő asszonyával kísérletezzenek a doktorok. Bár engedte volna. Hátha tényleg lenne gyereke. Csak egy, hogy annyi legalább maradna neki az életből . . . . Aztán ha fiú lenne, persze, hogy az lenne ! — akkor majd kioktatná, milyen asszonyt válasszon. Akkor megkeresnék azt, akiről annakidején álmodott. Talán ez a Veres Bözsi lenne . . . Hogy szegény? De becsületes. Jószagú, mint a rózsa és szorgalmas, mint a hangya.

Magáról megfeledkezve ábrándozott az eperfa alatt. Tisztes távolban tőle a béresek gyermekei hancuroztak ; meglovagolták a gereblye nyelét és bujócskáztak a góré alatt.

— Ne, te ne ! — kiáltott egy nagyobbacska fiú és a tehén alól kizavarta a tejet követelő borjút.

A gyermekek a kovácsműhely elé tódultak és megnyúlt szájjal nevették a cigánykovács harcát egy tüzes kancával.

— Te, te azs apád, ne rugdoss ! — hajtogatta a kovács, de a megrémült jószág nem értette ezt a nyelvet. Valami veszedelmet sejthetett a levegőben. Fejét föl-fölkapta, patáit kirántotta a kovács kezéből, fenyegető nyerítéssel hátsó két lábára állt, oly magasan, hogy a kötőfék csaknem kicsúszott a segédkező legény markából.

A föld, ez az örökké szomjas jószág már felitta a megolvadt hólevet s most a tavaszi nap kicsattanására kileheli magából a nedvességet, ami imbolygó párákban kél útra. Az őszi vetés kibontotta új életre kelt lelkét és kacagó partokba seregletten türelemre inti a dolgos embereket, akik a roppant fekete táblákon tavaszi mag alá ágyaznak. Ilyenkor nincs különbség ember és állat, föld és mag között, a tél levetett csizmája elrothadt az időben s a nyár piros kacagása velük diadalmaskodik.

Veres Bálint szájában meg-megbillent a pipa. Lábait megvetve kapaszkodott a törő gerendájába és felfogta a lökéseit. Néha csupán szórakozásból megforgatta feje felett a csattogó ostort és rámordult az állatokra :

— Csáálé hupp! . . .

Az ökrök tempósan lépegettek a göröngytörővel, ami szétnyomta a tarackot és kiegyenlítette a szántás után maradt gödröket.

A nap már nyitvafelejtett szemmel kacározott, mire elérkezett a früstök ideje. Ez a dolgozók első pihenője. Az állatok lehevernek a hűvösbe, megpihentetik görcsös inukat s az emberek előkeresik bicskájukat, a fényes pengét a nadrághoz dörzsölik és jókora darabot kanyarítanak vele a rozsos kenyérből. A szeredásból szalonna is kerül elő s némelyek foghagymát tisztítanak hozzá. Hümmögve széttekintenek a földeken, a termésről jósolgatnak, vagy a maguk életét tárgyalják s közben a falatok eltűnnek csüngő bajuszuk alatt.

— Bíz' azir hótt meg a sógor, mert hiba vót a kréta körül.

Pap Jóska a fejét rázta.

— Nem lehet a sógor.

— Mán pedig igaz, hisz a vak is látta, hogy kövéredett — bizonygatta a rücskös Tokaji.

— Nem mind van máskippen, aki kövir — vélekedett egy legény.

— Hijnye, de jól tudod! — ellenkedett Tokaji.

— Nem arrul van szó, hanem ha meghótt, akkor meghótt, oszt ne bizgassuk a dógot.

— Ez itt a baj öcsém, hogy úri világ van mán a tanyákon is! — csattant fel egy öreg. — Úri világ, úri nyavalyák! Vakbélgyulladás, meg ilyen izzadmány, meg olyan izzadmány. Pedig ha jól odanizünk, hát egész máshun van a baj. De a mai leginybe nincs kurázsi, hogy tisztessigesen elvegye a jányt, mint a mi időnkbe.

A legény nem hagyta magát.

— A kendtek idejibe könnyű vót bátornak lenni, de most nem lehet hencegni a vesztett háború után!

Az öreg feltátotta a száját, hogy valami nagyot mond, de megérezte a legény szavainak súlyát és nem kívánt tovább okoskodni vele, inkább Veres Bálintot szemelte ki újabb beszéd tárgyául.

— Amondó vagyok én Bálint, nem jót látok az olyan házasságba, mint a te jányodé is. Szeginy jány, gazdag leginy sose vót jó. Panaszos lesz ott minden falatt, amit leereszt a torkán.

Bálint is gondolkozott már ezen s így szinte örült, hogy szóba került, legalább hallhatja a többiek nézetét s közben a magáét is elmondhatja.

— Nem úgy van az koma — szólt csöndesen. — De mire várjik a szeginy jány, ha a magafajta leginy nincs abba a sorba, hogy elvegye.

— Most vegye elő az eszit! — hadonászott a legény az öreg előtt. — Most mutassa meg, hogy kéne tenni! Vagy azt hiszik, hogy a jány tud várni?... Szamárság!

— Na elig, elig! — fogták meg többen.

Érezték, hogy inkább ennek van igaza, de jobb, ha elhallgat, míg valami csúnya vége nem lesz a vitának. Érezték, hogy ők kiöregedtek, egy újfajta ember nőtt ki alóluk, aki nem élhet úgy, mint ahogyan ők éltek, amint már ők sem élhettek apáik és nagyapáik szerint.

Nehézkesen nekikászolódtak a munkának, de a beszélgetés nyomon követte őket és bosszankodtak, ha eldugult a pipa, vagy nem kedvük szerint húztak az ökrök.

— Azir én se helyeslem a dógot — mondta a ragyás Tokaji, mikor elindult az ekével.

Veres Bálint végighúzott az ökrökön. Arra gondolt: nem lesz-e keserű Erzsi kenyere a nagykarú Szabó házába? Mert lehet mutatni a jóságot, sokan a szeretetet is tudják hazudni, de ki biztosítja annak állandóságát? Erzsi csak béresnek a lánya, ha volt is valamikor néhány holdjuk. Szabó György nevén meg hatvan hold kényeskedik és nem lehetetlen, hogy maga Gyurka is szemébe vágja koldus voltát, ha valamin majd összekülönböznek. De nem, Gyurkát ő jólismeri. Meg aztán beszél is vele. Megérteti vele a dolgot.

Szinte eltüntek szeme elől az ökrök s nem érezte a göröngytörő lökéseit sem. Szabó Gyurkát és Erzsit látta maga előtt, mint két egymásnak érett fiatal életet. Aztán a lakzira gondolt. A vőfélyre, aki pántlikás szekérrel jön a lányáért és víg rigmussal kéri ki a szülői házból. Ő pedig örömmel adja, miközben szeméből kigördülnek a boldogság könnyei.

Az ökrök lomha mozgással húzták a göröngytörőt és Veres Bálint lélek nélkül irányította őket.

Vastag, fekete felhő dugta el a napot és rémítgette a földeken szorgoskodó embereket.

— Eső lesz, olyan eső, hogy megemlegetjük, — mondta Pap Józsi.

— Szamár érzi az időt — jegyezték meg többen.

Elnevették magukat, de mégis sűrűn fel-felnéztek az égre és az ökörfogatok egymás után indultak a tanya felé.

— Bááliint! — hangzott el a kiáltás.

De Veres Bálint se nem látott, se nem hallott, csak a gyermekeit látta, az Erzsi lányát, aki ünnep szombatján esküszik hűséget a nagykarú Szabó fiának.

Nehéz cseppek koppantak a kalapjára. Előbb csak ritkán, később már sűrűn zuhogtak, mintha fölötte egy hatalmas kádnak hirtelen kirántották volna a fenekét.

Visszakerült a maga világába. Társai már rég elfordultak a kanyarban. Zsebretette a pipáját és rávágott az állatokra, amelyeket megvadított az első tavaszi mennydörgés és nekiiramodtak a hepehupás úton.

— Hóó! — kiáltott rájuk és tehetetlenül szorongatta az ostort.

A rémült állatok rohantak a göröngytörővel, hol egyik, hol másik végét billentve gödörbe.

Kétségbeesett ordítás hasított át az eső zuhogásán.

Bálint elvesztette az egyensúlyt a rázós, esőtől sikossá vált göröngytörőn és az állatok közé bukott, a nehéz henger pedig, mint lelketlen szörnyeteg fordult át rajta és vérző testtel hagyta ott az örökéhes földön.

Az emberek kiszaladtak a tanyából és szekéroldalra fektetve bevitték társukat.

— Minden porcikája összetört a szerencsétlennek — sajnálkozott a ragyás Tokaji.

— Nem sopánkodni kell ezen, hanem segíteni rajta! — szólt a legény, aki már a früstöknél összetűzött az öregekkel.

A gazda is odament a kövér feleségével.

— Rokkant, huszonötszázalékos rokkant! Mondtam, akkor mondtam, hogy nem kell megfogadni! Az ilyen nem bírja a munkát, csak a baj van vele. De az én szavam nem jár... — kelepelt az asszony.

A gazdában felforrt a méreg.

— Szót se halljak! Teérted rokkant meg! Én értem, meg másokért, akik itthol maradtunk. Az Isten is megbüntetne, ha veszni hagynánk.

Az asszony tovább ellenkezett a bámészkodó cselédek előtt.

— Csak ne hencegj, ne hencegj! Harminc évvel ezelőtt bezzeg nem hencegtél!

A gazda ökölbeszorult kézzel állt elébe.

A béresek megdöbbentek a jelenettől. Ez a nap úgy hatott rájuk, mint a végítélet napja, mikor mindennek pusztulni kell, ami él a földön, hogy számadásra megjelenjen az egek uránál.

Az eső csöndesedett. Kelet felől tisztulni kezdett s a sötét fellegek nyugatra menekültek.

A gazda lovat nyergeltetett magának.

— Pista fiam — szólt a legényhez —, fogj be a szekérbe. Bevisszük a kórházba.

Az eső még csepegett, amikor elindultak. A csöndes parasztok némán bámultak utánuk, megdermedve az események hatása alatt.

— Ne hajts ki a kőre — mondta a gazda, mikor a fordulóba értek. — Ne rázassuk össze az árvát. Szép csendesen beérünk itt is a városba.

De érezte szavai bizonytalan csengését és nem mert a legényre nézni, nehogy az kiolvassa a gondolatait. Elengedte őket és megígérte, hogy később utánuk lovagol. S mikor a szekér már elhagyta, elindult a kövesút felé. Jól számított. Alig ért ki az útra, szembe találta a Bálint szekerét, amely hazafelé tartott.

Melléje lovagolt.

— Jó eső volt — mondta.

— Jó, — hagyta rá Bözsi, közben átázott kendőjéből nyomkodta ki a vizet.

— Menyasszonyra való idő — szólalt meg az anyja.

— Na, de megéri az a legény — igyekezett a gazda tréfára erőltetni a dolgot.

A lány felkapta a fejét és megrándította a vállát.

— Nekem is szabad már egyszer. Gyurka nem egyszer ázott már meg énmiattam.

Felelet helyett bólintott. Pödört egyet a bajuszán és megköszörülte a torkát.

— Izé, azt akarom mondani, hogy Gyurka ott volt, azt mondta, hogy szeretné látni a menyasszonyi dolgokat, aztán ha megjönnek kigyelmetek, hát menjenek el hozzá.

A lány szemei felragyogtak.

— Na de ki mengyen most így agyonázva a Nagyhátra? — ellenkezett az asszony. — Meg osztán a gyerekek is mit csinálnak magukba egisz nap?

— A gyerekek ne aggasszák lelkem, meglesznek azok nálam.

A lány hizelegve símult az anyjához.

— De ha Gyuri látni akarja! — és ő vette kezébe a gyeplőt, rácsapott a lóra és a Nagyhát felé kanyarodott.

— Estére otthol leszünk, tessék megmondani idesapámnak! — szólt vissza.

A gazda elmaradt mögöttük. Szétnézett a földlön, amit megmosott a friss tavaszi zápor és elszomorodott, mintha a lelkéből is kimosódott volna valami.

Megfordította a lovát és csöndesen a város felé indult.

Faragó Endre.

IRODALOM ÉS MITOLÓGIA.

Archimedesnek csak egyetlen pontra lett volna szüksége, hogy kiemelje sarkaiból a világot... A földi létét keveslő ember, akit magával ragad a testi lét korlátoltságát is jelentő glóbusz rohanása, — mint a csúcsról zuhanó turista, minden bokor, minden kiszögellés felé kinyujtja a kezét, hogy kiszakítsa magát az esés kérlelhetetlen törvénye alól. A költészet, amely az emberi lélek érzékenységének legszerencsésebb eszközökkel való felfokozódását biztosíthatja, újra meg újra kinyujtja csápjait minden felé, amiben megállapodást, menekülést, föllebbenést sejt. Érzékenysége finom izgalmakkal szolgálja ezt a feladatot. A forráskutató különleges érzékével áll meg minden gyanús pont fölött, ahol a kegyetlen matéria csak egy kicsit is üresebben kong; viszont izgalma lerombolja a józanság gátlásait, banális kritikáját, amelyek a kezdő lendületet akadályozzák.

Itt mutattuk meg évekkel ezelőtt, hogy a líra iránytűje évtizedeken keresztül az ismeretlen lelki jelenségek feltárása felé irányult.[1] De a líra nemcsak kutatás, nemcsak fölfedezősdi, nemcsak a lélekismeret terra incognitáinak telerajzolása. Érzékeny segítségkeresés is, egy jobbra hivatott pók fáradhatatlan hálószövése. Mennyi szál megy veszendőbe! Mennyi olyan gyönge, hogy egymagában a porszemet is alig bírja meg! De a sok-sok vékony, valószínűtlen fonálból végül is járható, lakható város épül a levegőben. Harsonáit néha, ihletett percekben a földszínén vánszorgó tompalelkűek is hallják, a megrögzött racionalisták vágyódása is ki-kirándul feléje. Forgó divatok, ideológiai viharok sokszor elpusztítják. De az ember körül az irodalom szőtte drága hálóból mindig megmarad egy-két erősebb szál, egy-két védett sarok. S az oda húzódott lélek a vihar elmultával erről a bázisról újra épít mindent s korból-korba menti át hitét önmagában és jövőjében.

Szigorúan gyakorlati szemmel nézve az egész költészet csodák sora. Misztikum, irrealitás, nem bizonyított elmélet. A költő nem igen próbál bizonyítani. Hálót sző s az új fonal csak a többi erejéből él és áll. A költő nem érvelhet, csak hozzáad egy új kapcsolatot, egy új energia-részecskét a meglévőkhöz, más költők erő-hálójához. A józan ész talán egy mozdulattal széttéphetné e sok költői föltevést, e sok bizonyítatlan fonalat, de a háló félelmetes erőt összegez a sok erőtlenségből. Belső bizonyítékokra épít s végeredményben a nagy, legfőbb ösztönre: az ember kétségbeesett szívóssággal áhítja az élet tágítását, fokozását időben (történeti regény), térben (exotikus irodalom), szépségben, jelentőségben. És nehezen lehet elutasítani azt a következtetést, hogy mint minden elemi ösztönnek, ennek a leküzdhetetlen szomjuságnak is meg kell, hogy feleljen valahol egy Ital...

Milyen csodákkal biztatja a költő az élettágítás után áhítozó embert? Ezek a csodák bizony nagyon különböző rendűek-rangúak és illő, hogy egyszer komolyan egymás mellé rendezzék őket, mert csak így világlik ki az egész törekvés-raj párhuzamos vonulása. A mi számunkra az a fontos, hogy

[1] A lírai költő felfedező úton. *Napkelet*, 1929.

ezt a párhuzamosságot felismerjük. A leghivatalosabb csodától a költő legszerényebb metaforájáig ugyanaz az ösztön nyujtózik Isten és a maradandóság felé.

A legvastagabb szál, a legkomolyabb törekvés és csodaforrás : a vallás, amely már nemesen megállta a szelek mérgét és ősi joga van a csodák elbírálásához. Az ő csodái nem apokrífok, mint a költészetéi, de ugyanazt a vágyat koronázzák. Ám minden lelki tevékenységben van vallásos elem : a halált nem lehet elfelejteni és a duhaj ember «Sose halunk meg !» rikoltása bizonyítja a legjobban, hogy az antipóduson is a legnyilalóbb világossággal mered szemünkbe a földi vég.

A csodák első, legmegszokottabb fajtája az, amit a régi poétika megszemélyesítésnek nevezett és irígylésreméltó igénytelenséggel valami járulékosnak, segédeszköznek könyvelt el. Két magyarázata volt a megszemélyesítés szerepére : egy esztétikai és egy didaktikai. Az első szerint a perszonifikáció s vele együtt a legtöbb kép egyszerűen díszítőelem : elevenebb, színesebb köntös a szürke teória számára. A másik szerint minden költői kép, akárcsak a vetített kép vagy a sematikus rajz, érthetőbbé, felfoghatóbbá demonstrálja a gondolatot.

De mi minden tőlünk kitelhető nyomatékkal szeretnők hangoztatni, hogy az életrekeltéssel nem jó játszani : minden egyszer megpendített föltevésből, minden hiedelemből megragad fantáziánkban valami. Goethe bűvészinasa nem tudja visszaparancsolni a játékból felidézett szellemeket; az ornamentikának szánt megszemélyesítésből sokszor igazi személy lesz, eleven szellem. Nemcsak a spiritiszták és a hozzájuk közelálló írók tesznek erről tanuságot. Nemcsak Conan Doyle rejtelmes történeteiben válik félelmetes ellenséggé az új létre ébresztett múmia s töri ezer szilánkra az ajtót a «materializálódott» egyszarvú. Minden ihletett költő minden szimbóluma magában hordja az élet csiráit. A szimbólum élettana megmutatja, hogy az eleinte csak szellemi játéknak vagy didaktikai fogásnak szánt analógiás kép hogyan válik középponttá, lényeggé, tárggyá, — hogyan lesz a metaforából szimbólum. Ugyanígy lehet a szimbólumból megerősítő analógiák továbbhalmozódása után babona, hiedelem, föltevés, valószínű sejtelem, hit, makacs remények forrása.

A szimbolista költő az ártatlanságot fehér hattyúhoz hasonlítja : így jobban érdeklődünk az elvont fogalom iránt. A hattyú azonban nem áll félre, a tó sodra a költő felé kényszeríti s ez nem tud ellenállni a fehér szimbólum mellétől fakadó hullámocskák erejének. Kedvéért a következő sorban költönk elfeledkezik az ártatlanságról, csak a hattyút látja s nemcsak annak fehérségét, hanem egyéb tulajdonságait is. A hattyú elfoglalja a látóhatár közepét s *önmagáért él* a költeményben.

Érdekes kísérletek mutatják, hogy a ma már látszólag csak ornamentikául — s hozzá milyen elcsépelt ornamentikául ! — használt görög-római mitológia sem egészen élettelen. Egy kis hitmaradvány még mindig kihajt körülötte, ahogy kihajt megfelelő irodalmi «propaganda» révén Wotan vagy Hadúr körül is. Az élet és a hit különböző fokai rendeződnek egymás mellé és fölé, ha «Ámor» pontosan csak a szerelmet választékosabban kifejező műszó, ha — a megelevenítés magasabb igényével — Ronsard megénekli az átázott Ámor csínyjét és ha egy újklasszikus költő antik-honvágyának egyik sóvárogva fölidézett istensége ölt szuggesztív alakot. A Pléiade költői érezték az elhamvadt mitológiák illatát és nem tévedtek egészen, amikor

azt hitték, hogy már a görög-római nevek és célzások is «költőivé» bűvölik az elcsépelt témát.

Nincs messze az idő, amikor az irodalom «kép*anyagát*» (milyen jellegzetes szó is volt ez még csak húsz évvel ezelőtt is!) a hozzá tapadó hit és a mögötte rejlő primitív mitológia értéke szerint meg lehet vizsgálni...

* * *

Orfeusztól Assisi Szent Ferencig és Victor Hugóig s azóta is szüntelenül alakul az ember örök viszonya az ú. n. Természethez. A költő édes szavára megindulnak a kövek; a szent madártestvéreinek prédikál; a költőmágus bizalmas barátja a virágoknak, szócsöve a természet hangjainak. Az ember ezer szállal kapcsolja magát a Természethez, de nemcsak azért, hogy önmagához hasonlóvá tegye a megszemélyesítés művelete révén, hanem elsősorban azért, hogy elfutó életét, hamar halványuló emlékét valami tartósabbhoz kösse.

Hugo a költői elrendeltetés és a megújult váteszi révület jogcímén barátja is, ura is az elemeknek. Próféta és nemtő, méltóságos kötőjel a teremtés koronája és a teremtés között. De az ember és a természet között fűzött szálak jelentősége megszázszorozódik, amikor a költő csak ember, veszendő test lakója. Ilyenkor talán még kitartóbban hangoztatja igényét a természethez. «Horgonyt vetni! — hacsak egy napra is!» — kiáltja a nagy szerelmének múlásától félő Lamartine, «A Tó» költője. S hova akaszkodnék a horgony, ha nem a néma sziklába, a sötét erdőbe, — mindabba, «amit az idő megkímél vagy megfiatalíthat». (Még a habokba is belekapaszkodik az ember életvágyának ez a horgonya, pedig a tó habjait megállás nélkül fésülik át a közönséges horgonyok...) Az öregedő ember ülteti ezzel az érzéssel a fákat: mintha átörökíthetne velük valamit a maga szándékaiból azokra, akikre majd a fák árnyéka esik.

Hiába figyelmeztet Vigny, hogy a Természet mostohánk, s hogy érzéketlen színpad a szenvedő ember lába alatt, — ő maga sem tudja végkép kiirtani magából azt az ősi mozdulatot, amellyel az ember karja a természet felé tárul, széles ívben, könyörögve vagy ölelésre készen. S hasztalan jönnek utána más pesszimisták: az ájult trópusi tájak, lusta és reménytelen szieszták, parnasszista dél-nirvánák költői: ők sem tudják egészen céltalanná füllleszteni a természeti képeket, elszakítani az ember és természet között szőtt sokévezredes kapcsolatokat. «Az Elefántok» költője, Leconte de Lisle hiába érzékelteti kietlennek a homoksivatagot; azért az ő elefántjait is érzelmi hajtóerő tereli a távoli, szinte misztikus cél felé: oda vonulnak, ahol őseik laktak valamikor...

Sokat lehetne beszélni a természet emberneműsítésének okairól. A természet valamikor vallásos kultusz tárgya volt a mi őseinknél is, s a hitek nem pusztulnak el nyomtalanul, hanem felszívódnak vagy összegeződnek. De ettől a történelmi magyarázattól nyugodtan eltekinthetünk, ha kellőképen hangsúlyoztuk, hogy magának a természeti mítosznak is az ember «léttágító» ösztöne a forrása. Az élet mindenütt önmagát akarja látni, kisugárzik, elömlik, visszaverődik ezer bonyodalomban és változatban.

A «struggle for life» sötét látomása nem tudja ellensúlyozni ezt az ösztönt. Az életösztön kétségkívül más életek kioltására is vezet, de hamar elfeledteti magával az ilyen keserű emlékeket. Az élet segít megnyugtatni a véres triumfátor kedélyét s elaltatni az áldozat halálfélelmét. Az élet min-

dig a maga teljességéről álmodik, s még az élet-halálharcban legyőzött élet is, meglehet, makacsul felvillanó reményből bont ki szemfedőül diadalmas álmot.

A kereszténység a gyöngék védelmének parancsával új elemet szó a természet örök vallásába. Most már nemcsak a napot imádjuk, a holdnál panaszkodunk, a rózsakertben ábrándozunk, hanem megtanuljuk szeretni a varangyot, a pókot, a csalánt, «mert mások gyűlölik», s Mécs László nem az első költő, aki ódai szárnyalással magasztalja a verebet. «Nagypénteki varázs» ömlik el az állatvilág hadszínterén.

Hugo «teológiája» nem marad meg a pátosz általánosításainál. A modern mítoszok e legnagyobbszabású termelője kifejti, hogy a lélek számára az embertest börtön, az állat teste sötét zárka, a fatörzs fegyház, a kő pokol. Minden él, minden résztvesz a Jó és a Rossz küzdelmében, de a győzelem mindig a szellemiségé, a léleké, az idealizmusé. Éppen ezért optikai csalódás a költők sokat emlegetett «panteizmusát» filozófiai értelemben vett panteizmusként szembeállítani a kereszténységgel. Hugo szellemiségtől nyüzsgő Természetében minden az öncélú ember körül forog: a Természetet azért kell élőnek hinnünk, mert akkor belevetíthetjük végtelen vágyainkat, amelyeknek szűk volna arasznyi létünk. Nem a személyes Isten ömlött itt szét a természetben, vagy legalább is nem úgy, hogy az ő fogalma kiürült: Isten nem edény, hanem forrás. A «Fioretti» költője és a «Contemplations» költője nem osztja szét a keresztény Istent ezer apró istencseppre, hanem megnöveli annak jelentőségét, amikor elárasztja vele a teremtett világot.

«A Tó» partján az ember a szerényebb fél: ő a könyörgő, aki horgonynyal szántja a habok mezejét. De minél erősebben kiépül a természeti mitológia költői rendszere, annál természetesebbnek érzi az olvasó azokat a mondákat, amelyek a kivételes, az Istent képviselő embert ideig-óráig úrrá teszik a természeten. Hogy erre titkon mennyire számít a morális értékeket őrző ember, a mese példája mutatja. De mutatja a mítoszé és a «műköltő» alkotta mondáé is. Coppée költeményében az üldözött Mohamed prófétát a barlang szájára pillanatok alatt szőtt pókháló menti meg. Még a sisakon ülő ércsas is megelevenedik, ha az elvetemedett gyilkossal kell végezni. A «költői igazságszolgáltatás» régi fogalma sem csak morális szükséglet kielégítése, hanem hitbeli megnyugtatás is írónak, olvasónak egyaránt. Nem az a fontos, hogy a bűnös bűnhődjék, hiszen Victor Hugo például nem is hisz a kárhozatban, a jóvátehetetlenben, — hanem az, hogy lássuk a természetfölötti, a földöntúli erők munkáját s azt, hogy azok az emberre vonatkoznak. A gonosz pasa égbekiáltó vétkei hiába halmozódnak föl az utolsó ítélet mérlegének egyik serpenyőjében: a másik serpenyőbe belefekszik az a haldokló disznó, amelyet a bűnös egy lágy pillanatában az enyhet adó árnyékba rugott, s ez az egy jótett lehúzza az egyenlőtlen mérleget. Hol itt az erkölcsi igazságszolgáltatás? Talán sehol sincs; de csakúgy árad a költeményből az a meggyőződés, hogy felsőbb hatalom dönt felsőbb elvek alapján. Ha a pasa bűnhődött volna, emberileg igazságosabbnak éreztük volna az ítéletet; így istenibbnek érezzük.

Gyakran rajtakapjuk magunkat, hogy tudatunk mélyén természetesnek találjuk, hogy az állatnak lelke, egyénisége van. A «minden él» nagy költői, a Dickensek, Tormay Cécilek és Estauniék játszva hitetik el velünk, hogy szüleink háza, bútorai emléket őriznek, élnek és éreznek. A hó- és irodalomkoszorúzta hegyoromban hatalmasságot sejtünk és félünk. S sokszor igazán nehéz volna megmondanunk, hogy melyiket vállaljuk teljesebben két

felfogásunk közül : azt, hogy a hegy geológiai változások eredménye és holt kő csupán, vagy azt, hogy a hegy egyéniség. Amikor kettesben maradunk a hegyóriással, nehéz kivédenünk az irodalom szaporította mítosz támadását lelkünk racionális nyugalma ellen.

Külön lapot érdemelne a «feldolgozott természet», elsősorban a szobor. Ennek a hegynél valamivel több joga van az «élethez», hiszen a szobor hivatalból is eszmét vagy egyéniséget ábrázol ; másfelől talán kevesebb is, mert a szobor kiszakadt az ősi, áhítatot parancsoló összefüggésből, abból az egészből, amit Természetnek szoktunk nevezni. Musset a «Három Rózsaszín Márványlépcsőfok» elején kicsúfolja a versaillesi park kopott és megúnt istenszobrait, de az irónia érzelmességgé lágyul : a rózsaszín márványlépcső azért rózsaszínű, mondja a költő, mert durva kezek oktalanul lépcsőt fűrészeltek abból a márványtömbből, amelyben valami nimfa isteni alakja szunnyadt. A fűrész nyomán kifolyt vér festette meg a fehér követ. A szobor ősi misztikuma az a hit, hogy minden tömbben egyetlen lehetséges alak él s a nagy művész csak kiszabadítja ezt a szükséges alakot azzal, hogy biztos kézzel leveri róla börtöne falait. Ember és szobor, nemzet és szobor összefüggését Condillac, a filozófus lassan megelevenedő ember-szobra és Vörösmarty «Élő szobra» jellegzetes típusokban példázza. De különben is : nincs művész, aki egészen letenne Pygmalionról s el tudná felejteni, hogy az Ószövetség szerint a Teremtő, ez az első és legnagyobb szobrász lelket lehelt agyagszobrába.

A szobor — akárcsak a Fáraó gulája — a leghivatalosabb fegyver a mulandóság ellen, de mítoszát a gondolkozó és vágyódó ember, a költő népszerűsítette. Ha a szobrot is megelevenítheti a művészet és a hit, hogyan pusztulhatna el nyomtalanul a művész és a hívő?

Hankiss János.

ÉRIK A LÉLEK.

A NAP MÁR jóval túlhaladta delelőjét, hát nem is egészen ő lehetett a hibás abban, hogy ilyen meleg volt a pusztán. Nagy marokká sűrűsödött valahol valami, nyúlt a torka felé bűnös nek, ártatlannak. Fojtogatta az embert ez is, más is.

— Péter öcsémet ültessük le itt a fűzfa alatt, ne járja velünk a határt ebben a hőségben — mondta Palla István és feljebb emelte a fejét meg az arcát is szívélyesebbre derítette. Jólelkű, a végtelenségig önzetlen ember volt. A legjobb fajta úriember. Egy jórahajló család évszázados fejlődésének koronája. Mióta úgy megkoloncolta a gond, lehajtott fővel járt, de a más javát most sem felejti.

Péteren fogott a jó szó, a nagy darab fekete kamasz kémlelve indult a tópartnak, az árva fűzfa felé. Ezzel a pusztával sem cserélném el a hegyeimet! Hanem az ég, ez a temérdek nagy ég, nagyon szép! — gondolta.

Felnézett és meglepődött. Tekintete függve maradt ég és föld között a fűzfa tetején.

— De csúnya kis jószág vagy! — szalasztotta ki a szót meggondolatlanul.

A fa egyik ágán nagy gomolyag piros folyondár látszott. A gomolyag felső végén egy iszonyúan boglyas fej, fakó arcocska, nagy, szeplős homlok. Az alsó végen két csupasz láb. Alul csupa sár, felül csupa véres karmolás és egykedvűen kapálódzott a levegőben.

A megszólításra a két láb leesett a földre. A gomolyag szétterült. Egy alig 12 éves fekete blúzos-szoknyás kis lány bukkant elő. Két nagy, haragos szem villámlott dacosan.

— Én?

— Te! Te!

A kis lány felkapta a folyondárgomolyagot a földről. Most látszott csak, hogy az egy kész virágruha és koszorú. Gyors mozdulattal magára vette a ruhát, fejére illesztette a koszorút s táncolni kezdett. Körültáncolta a fát. Szeszélyes félmozdulatokat csinált a piros virágruhában. Apró, szaggatott lebegéseket, mint a pillangók. Különösen bájos volt.

— Ez megfigyelte a pillangókat, onnan tanulhatta az egészet — állapította meg magában Péter és gyönyörködve nézte a gyermeket.

A kis lány megállt az idegen előtt. Büszkén felvetette a fejét. A szemében még mindig ott cikázott a sértődött önérzet.

— No! Most szép vagyok?

— Hát, tudod mit? Mindent visszavonok, ha . . .

A kis lány gőgösen vágott közbe :

— Szép vagyok én, de nem mutatom akárkinek! — mondta kevélyen és kivonult a fűzfa alól, mint egy kis királynő.

— Horváth Péter vagyok, igazán nagyon sajnálom . . .

Péter udvarias meghajlása kárbaveszett. A kis lány hátra sem nézett. Ellépkedett a tó széléig, ott leült, háttal Péternek, lábaival a vizet paskolta s az égre nézett.

Péter sajnálkozva ment utána és barátságosan kérdezte:

— Mit nézel?

— Semmit.

A kis lány elfordult és felszegett fejjel nézett tovább az égre.

— Mégis?

— Semmit! — hangzott dacosan a válasz.

— Aha . . . az eget nézed? Nézzük együtt!

A lányka ellenségesen kitört:

— Egyedül akarom! — és megismételte gőgösen és határozottan. — Egyedül akarom!

— Tessék!

— Péterke sarkonfordult. Leült a fűzfa alatt. Furcsa kis jószág! Az egész arca két villogó szem! Most meg úgy nézi az eget, mintha keresztüllátna rajta egészen a mennyországig. Hát csak hadd nézze egyedül, ha úgy jobban esik neki. Kis paraszt! Hanem táncolni tud — ismerte el békétlenül.

— Észrevette, hogy az egész part agyagos. Kivájt az ujjaival belőle egy jó csomót. Csinál egy kis asztalt. El kell ütni valahogyan az időt.

A lányka még mindig az eget nézte. Csak egy kapát látott fekete felhőből, de aztán annak is elgörbült a nyele. Elkerekedett. Már nem is kapa. Nincs az egész égen felhő, amiből kiolvashatna valamit. Igazán bosszantó! És gondolkodni sem lehet, mert itt van ez a fiú. Nem szól semmit, de itt van. Lehet, hogy őt nézi. Egész biztosan nézi! Lopva arra nézett. Nem! A fiú kis asztalt csinál! Egészen belemerült! Nézte, milyen fürgén gyúrják ujjai az agyagot. «Ez érti», állapította meg elismeréssel. Ő is tudott agyagból bútorokat csinálni. A fiú letette a kész asztalt és ismét agyagért nyult. Ő meg visszafordult az ég felé. Ne lássa a fiú, hogy figyeli!

A felhők végtelen lassúsággal úsztak. Nem volt azokon semmi érdekes. Unatkozott.

Ni, a fiú most szekrényt csinál! De igazán! Elcsodálkozott. Szekrényt csak ő tudott csinálni a gyerekek közül. Azt hitte, hogy ezt ő találta ki s lám csak, ez a fiú megcsinálja. Éppen úgy, mint ő! De mégsem! A lába nagyon vékony lesz.

— Nem fog megállni — mondta ki önkénytelenül.

— Csakugyan! — A fiú vastagabbra nyomta össze az agyagot.

— Igy jó! — jegyezte meg műértően.

— Már megúntam — felelte Péter s mellé ült. — A felhőket nézed?

— Igen, de nincsen most rajtuk sok néznivaló.

Péter is az égre nézett.

— Dehogy nincs ! — kiáltott fel élénken. — Nézd azt a felhőt ! Egészen közel van a naphoz és piros, mint egy bíbortrón ! Ez a nap trónja, mert ő a király. A tűzkirály. Nézd csak ! Ott leng utána a királyi palást. Szivárványszínű. S arrébb a felhőkatonák. Minden csapatnak másszínű egyenruhája van. És milyen nagy hadsereg !

— Ó ! — a kis lány szeme kerekre nyilt a bámulattól. Hogy nem látta ő ezt eddig ! Mi ehhez az a görbe kapa, amit ő látott. Önkénytelenül kimondta :

— Egy felemelt kapát láttam az előbb, ott . . . Látod? Ahol az a rózsaszínű felhő van. De már nagyon széles és kerek lett.

— Várj csak ! — felelt elgondolkozva Péter. — Megvan ! Az a tűzkirálynő szoknyája. Igen ! Igen ! — folytatta örömmel. — Két pici láb is látszik alatta ! Látod? Most a nap felé úszik. Ni ! Ni ! Aranyhaja lett a tűzkirálynőnek. Csak még a korona hiányzik. Keressünk neki koronát ! De most barna felhők jönnek. Nézd ! Meg feketék . . .

A kis lány nagy figyelemmel hallgatta a fiút s a szeme kémlelve szántotta az eget.

— Ott, a felhők háta mögött van egy félköralakú aranysáv — mondta komolyan — az a tűzkirálynő koronája.

— Jó — felelt Péter, de miért van tőle olyan messze?

A kis lány arca kipirult.

— Mert a fekete felhők elrabolták ! Szegény tűzkirálynő, annyit sír ! Csak most nem alkarja mutatni a királynak. Hanem este ezüstbe öltözik. S lejön ide, a tóra. Olyan halvány szegényke ! Végigszalad a habokon és sír ! — Elhallgatott és a fiúra nézett. Péter fekete szeme megnyugtatóan, melegen ragyogott. Mindent elmondhatok neki. Nem fog csúfolni egy cseppet sem és mindent megért, mert ő nagyon okos, a felhőkben is mennyi mindent látott ! — gondolta és beszélt tovább. — Csak a királyok és a királynők sírnak így, azoknak minden jobban fáj . . . Én tudom. Azok annyi mindent gondolnak össze és olyankor nagyon szomorúak . . .

Most Péter csodálkozott percről-percre jobban. Sohasem láttam még ilyen kislányt ! Amikor idejöttem, olyan volt, mint egy neveletlen kis kölyök, most meg olyan, mint egy kis bölcs — gondolta ámulva és nézte, hogy milyen furcsa ellentét az a maszatos, véres lábacska a vízben, a boglyas haj s a finom, fájdalmas kis arc a nagy homlok alatt. Nézte a kis lányt és egyszerre nagy szeretetet és szánalmat érzett. Szerette volna megsimogatni a haját.

— Bántott valaki s ezért gondolsz ilyeneket, úgy-e? — kérdezte csendesen.

— Nem! Nem! Igazán így van. Én tudom, mert én is király vagyok. Vadóckirály. Igy hívnak a gyerekek, mert én tudok legjobban mesélni, úszni s én ülök mindig a legmagasabb ágon. S látod, ők játszanak, én meg ülök köztük és sok mindenre gondolok és szomorú vagyok és nem tudják.

A kis lány fáradtan hunyta le szemeit és olyan elgyötörten kuporodott ott, hogy Péter megijedt.

— Hát miért vagy szomorú, vadóckirály?

— Ó, ha tudnád, mennyi minden rossz most minálunk. És még több is lesz, mert édesapa fél. Nem mutatja és nem is tudja senki, de én látom és nem merem kérdezni és mástól sem merem... Várj csak! — Vadóc arca megélénkült. — Te velük jöttél, láttam. Édesapával és azzal a magas fekete emberrel. Nálunk azt a feketét zárgondnoknak hívják és édesanya sírt, mikor megjött és édesapa nem sírt, csak szégyelte a parasztok előtt. Te biztosan tudod, hogy ki az a zárgondnok? Nagyon rossz ember?

— Nem! Dehogy! — Péter szégyenkezve erősködött. — Az az én apám!

— Akkor nem rossz — mondta vadóc meglepetten, de teljes meggyőződéssel — hanem mégis rosszat jelent, hogy itt van, úgy-e? — fűzte hozzá félénken.

— Hát, hogy el kell mennetek a tanyáról. Hogy másé lesz... Nem! Nem! Vadóc, mi van veled?... Úgy elsápadtál!

Vadócból úgy tört elő a hang, mint a sikoltás.

— Mit mondasz? — Felugrott és sápadtan, tágranyilt szemmel nézett Péterre. — Nem lehet az! Nem lehet az! — mondta ki hangosabban is. Még egyszer mondta. Még a fejét is megrázta és dobbantott a lábával. — Mi nem mehetünk el — mondta határozottan, de azért ijedten kémlelve nézett Péterre. — Úgy-e, nem mehetünk el? Inkább valld be, Péter, hogy te sem tudod egészen biztosan, hogy ki az a zárgondnok és mit jelent?

Péter nem tudta, mit feleljen. — Szegény vadóc — gondolta.

Vadóc azt hitte, hogy haragszik.

— Ne haragudj — kérlelte — mert azt mondtam neked, hogy nem tudod. Én tudom, hogy te nagyon sokat tudsz s látod, mindent tőled kérdezek. Pedig a gyermekek között király vagyok és mindig ők szoktak engem kérdezni. Most meg olyan, mintha te volnál a vadóckirály, én meg Jenőke lennék, aki nagyon kicsi és te ülnél a királyfán, én pedig ott ülnék a fűben és néznék rád és hallgatnám, hogy miket mesélsz...

— Péte... eer! — vastag, mély hangot hozott messziről a szél.

— Visszajöttek — mondta Péter és tölcsért csinált a kezéből. — Megyek!... És nézd — folytatta sajnálkozva — ha el kellene mennetek... hát ez nem olyan nagy baj...

Dacos fénybe borult a kék szem, de vadóc maga csak ennyit mondott csendesen:

— Szervusz, Péterke! — és megfordult.

Péterke sem tudja — vigasztalgatta magát — csak édesapja tudja. Jó lenne odamenni hozzá és megkérdezni: Mitől félsz, édesapa? Megmondaná vajjon?

Most nem megy haza. Nincs kedve játszani a gyerekekkel és szólni sem akar hozzájuk. Inkább sétál a határban. Ni! A kocsisné,

a juhász meg a Palkó fia, hogy összedugják a fejüket a kútnál! Most meg a tehenészné is helyet fúr magának köztük a hegyes orrával. Utálatos egy asszony! Még a kontya is hegyesen szúr az ég felé. Mikor vadóc odaér, elhallgatnak. Miről beszéltek vajjon? Mit tudnak ezek? «Azt» tudják? — Lekanyarodik a szénáskertnél. Nem akar beszélni velük. Látni sem akarja őket. Mit csináljon? Az aratókhoz megy. Persze! Megkéri Esztikét, hogy tanítsa meg őt is kosarat fonni búzakalászból! Holnap egész nap kosarat fon és nem gondol «arra» többet. Unalmas lesz egész nap ülni és fonni, de nem baj! Nagyon szép kosarat akar csinálni. Biztosan találkozik még Péterrel. Majd megmutatja a gyönyörű kosarat és ha Péter dícséri, hogy milyen szép, vadóc azt fogja rá felelni: Neked adom!

* * *

Másnap 11 óra felé két autó érkezett. Aztán még egy. Csupa férfiak. Józsi bácsi is jött. A többiek idegenek. Olyan otthonosan sürögtek-forogtak a kapu előtt. A jószág oda volt terelve. Nézegették ...

— Sohse búsuljon!

— Ahol volt pénz, ott lesz is!

— Amit Isten elvett, vissza is adhatja!

Ilyeneket mondtak és mosolyogtak hozzá és simogatták az édesapa hátát. Édesapa nem felelt, csak állt köztük. A kalapja a szemére húzva, a feje a földre szegve. A bajuszát pedergeti mindig egyformán ... egyformán ...

Vadóc sápadtan hasal a fűben. Mi lesz itt? Jaj! Már itt van «az». És nem tud elszaladni innen, mert tudni kell, hogy mi az?

— Akkor kezdhetjük — mondta egy magas ember és int.

— Hatszázhúsz katasztrális hold fekete föld! Holdanként 600 pengő ...

— Hatszáztíz! — nagy, vastag ember terpeszkedik a tornácon.

— Hatszáztizenöt!

— Hatszázharminc!

Nőnek a számok. Aztán megállnak. A vaskos széjjelvetett lábbal törli a homlokát. Két ember megy el vadóc előtt.

— Jó föld, de annyit nem ér — legyint az egyik — vajjon Palláék hova mennek?

— Péternek volt igaza! Vadóc nagy hideget érez. Jaj! Istenem! Istenem!

— Egyszer... Kétszer... Háromszor... Húsz darab gulyabeli jószág.

Megint a vaskos, ellenség az! Ezé lesz? Ezé lesz! Vadóc dobogó szívvel hallgatja és megint csak ezt gondolja: Ez az ellenség.

Faj anyakanca ... Egyszer ... Kétszer ...

Az Almás. Édesapa büszkesége! Csikó korában ő is adott neki enni! Most is ismeri vadócot. Nyerít, ha jön ...

— Szürke csődör. A kanca párja, négyszáz pengő ...

A Pista, Jancsival egyszer bement a szénáskertbe. Akárhogy ugrált Jancsi a hátán, nem fordult meg. Csak ette a szénát. Mindenki nevette. Vadóc most is látja a hátán a szégyentől pityergő Jancsit, ahogy mondogatja : Azért mégis tudok lovagolni.

Fekete bajuszú ember vette meg őket. Egyik lábára sántít. Már viszik is. Idegen kocsisok viszik . . . És egyenként mindet. A Csárdás, a Pompás, meg a teheneket is. A Rózsit, a Narancsot... a bárányokat. Kis fehér falka. Igazán, mint a felhők. Hajtják . . . Olyan édesek voltak! Olyan szelídek. Szaladtak Vadóchoz és ették a kezéből a füvet. Bee . . . bee . . . és elhajtják . . . mind. Nem lehet ezt végignézni ! Nem lehet ezt ! . . .

Vadóc szalad be a kapun a kertbe, a rózsafák alá. Már nem bízik semmiben, mint tegnap. Már csak sír.

Istenem ! Istenem ! Elvitték őket ! Mindent . . . Idegen emberek itt szaladgálnak és ordítoznak: Húsz! — Harminc! — Negyven! — Egyszer! — Kétszer! — Ellenség ez mind! És rosszak... nagyon rosszak...

Vadóc tépte a füvet és rugkapálva hánykódott a rózsafák alatt.

— Gyere ! Egyél valamit ! — Józsi bácsi ment arra, ő szólt.

Vadóc nem maent. Nem is felelt. Józsi bácsi is idegen. Mindenki idegen. És idejönnek és bántják őt, pedig ő még csak egy gyerek . . . Kicsi gyerek . . . őt még hagyni kellene. De nem hagyták. Most már ő nem kel fel innen ! Soha többé nem kel fel innen ! . . .

Édesapa is jön. Pödri a bajuszát lassan . . . lassan . . . Ő nem idegen. Neki nem fáj úgy, mint vadócnak vagy még jobban. Vadóc biztosan tudja, hogy neki jobban fáj ! Édesapa lehajtott fejjel megy el mellette és nem veszi észre vadócot. Az arcát két fényes csík szántja végig ! Jaj ! Édesapa ! Vadóc még sohasem látta édesapát sírni. Meg kell vigasztalni, gondolja hirtelen és már fel is ugrik. Megmosta az arcát, úgy tett, mintha nem búsult volna egy csöppet sem és bement édesapához. Édesapa az íróasztalnál ült. Rendezgetett a fiókban.

— Látod? Ez itt hadikölcsönkötvény. Persze, nem tudod, hogy mi az, de mindegy. Egy vagyont fizettem értük. Ez a képviselőnk levele. Köszöni, hogy annyit jegyeztem. Voltam én is valaki ezelőtt . . . Voltam én valaki !

— Igen, igen — sietett őt meggyőzni vadóc.

— És nem ittam el !

— Dehogy itta, dehogy itta !

— Nem is kártyáztam soha !

— Nem, nem kártyázott édesapa soha !

— És nincs ! Elvette az Isten !

A két ajak piros vonala lefelé görbült a bajusz alatt.

És ekkor vadóc kiegyenesedett és olyan határozottan, hogy édesapa meglepetten nézett fel, azt mondta :

— Nem baj, édesapa ! Visszaszerezzük ! Egész biztosan visszaszerezzük ! *Sándor Magda.*

ELVEK ÉS MŰVEK

Az élet ritmusa.

Katholikus költőink anthologiája. Szerkesztette *Alszeghy Zsolt* és *Kállay Miklós.* Budapest. Dom kiadása.

Értékes összefoglalását nyujtja e kötet a modern katholikus lírának. Hisz mióta Kőrösy László *Katholikus költők* c. irodalomtörténeti anthologiája 1889-ben megjelent, napvilágot láttak ugyan hasonló, bár inkább pedagógiai célzattal szerkesztett gyüjtemények, mint aminő Tordai Ányos pompás szavalókönyve : a *Rózsáskert,* de egyik sem szolgált oly kizárólagos esztetikai célt, mint Alszeghy és Kállay jelzett kötete.

Ha Kőrösy László munkájának költői adatait akár a műforma, akár a belső alakítás szempontjából összevetjük *Az élet ritmusának* költeményeivel, el kell ismernünk, hogy a katholikus lira rendkívül nagy fejlődésen ment át, amelynek eredménye több értékelést igényel a maga számára, mint csupán azt, hogy világnézeti költészet rubrikája alatt tényszerűen könyveltessék el. A vallásos élmény újabban nemcsak nálunk, hanem európaszerte megtermékenyítette, kibővítette és elmélyítette a lira motivumait és tartalmát. A lira érzés- és gondolatteljességre törő szándékán ütünk tehát rést, ha e jelenség jogát nem akarjuk elismerni vagy ha csak egyszerűen «pap» költészetet tudunk látni benne. Ezzel a legkevésbbé akarjuk az esztétikai értékelés forrásait másból, mint a művészi alkotás feltételéből eredeztetni, de viszont tartozunk az esztétikai objektivitásnak is azzal, hogy tiszta és nyugodt látást biztosítunk részére. Alszeghy Zsolt finom bevezető tanulmánya éppen arra mutat rá nagy művészettel, mi a belső alakító elve és élmény alapja ennek a katholikus lirának s ez egyénítő különbsége mellett hol olvad bele a lira művészi egyetemességébe.

A gondos ízléssel összeállított kötet különösen két szempontból nyujt tanulságot. Először is együttes összefoglalásban szemlélve, szinte magától adja a modern vallásos lira egyéni vonásait. A régebbi katholikus lira jobban kollektiv jegyű s úgy hat, mint a vallásos élet nyilvánosságának ünnepi celebrációja, szertartásos kísérete. Inkább a tárgyi tartalmon, mint annak egyéni hatásán hordozza jellegének hangsúlyát. Az a lira azonban, amelyet ez a kötet jelez, bár minden ízében metafizikai gyökérzetű s katholikus hitelvű, de már élmény-lira, amelyben az egyéni vallásos átélés módján fordul meg a liraiság egész folyamata. A katholikus lira e részben éppen úgy a világi lira iskolájába járt, mint a mult században Mindszenthy Gedeon Petőfi Sándor tanítványa volt. Tőle tanult ez a lira új belső formát, látás- és élménymódot, magasabb és finomultabb érzésterületek kifejezésére hangolt és ötvözött nyelvet, általában stilisztikát. S éppen ezek felvételével és áthasonlításával talált rá a katholicizmusban új művészi ihletforrásokra, amelyeknek felfedezése az egyetemes lirának is nagy nyeresége és gazdagodása lett s amelyekkel megteremtette a modern lira számos remekét.

Másodszor ez a gyüjtemény abból a szempontból nyujt termékeny tanulságot, hogy szerencsés szinthezist ad a nemzeti és egyetemes emberi motivu-

mok kapcsolatára. Magyar, nagyon magyar ez a vallásos lira, de ugyanakkor mélyen emberi is. Magyarsága nem szatirikus indulatú és élű, inkább emlékeztet a középkori és XVI. századi szenvedő magyarságára, anélkül, hogy passziv avagy támadó lenne. Az aktiv magyar vonás talán jellemzőbb vonása ennek a lirának, mint az elmélyedő misztika. De ez a magyarság a hit erején megoldást kapva, harmonizálja a maga világát s ugyanakkor magasabb színtájra emeli önmagában az emberi lét talán sokszor fájó, de soha meg nem bántott méltóságát. E kettős munka csak úgy képzelhető el, hogy a műalkotás lefolyását fegyelmezett és harmonikus egyéniség irányítja és rendezi. Igy tehát az egyéniség jó értelemben lesz e lira sorsa. S nem tudni, vajjon a katholikus lirának nem ez-e a legnagyobb és időálló értéke!?

—ss.

Dékány András : Ruhr. (Regény. Révai.)

Ruhr!... Ez a kurta s valahogy mégis elnyuló, robajos búgás a ráhangolt fülben különös hangképzeteket ébreszt. Ruhr!... Mintha földalatti erők tompa moraja remegne a levegőben: a bányák sötét világa küldi a fény felé ziháló üzenetét. És a képzeletben felmerednek a gyárkémények ezrei, ezek a kormos, dísztelen oszlopok, melyek egy roppant, lengő-libegő és mégis maradandó füstmennyezetet emelnek a gyárak, ipartelepek, raktárak és munkásvárosok országa fölé. E sokszínű, imbolygó gáz- és ködégbolt alatt hallatlanul mozgalmas életfilm pereg. Az új világ, a modern kor tájképe ez. S igaztalanul ítélnénk, ha ettől a tájképtől el akarnók vitatni az ihlető szépséget. Mondhatjuk-e, hogy Joseph Pennel litografiáiban, melyek gazométert, acélműveket, füstből kibontakozó épületóriásokat, hajlott hátú, fantasztikus darukolosszusokat ábrázolnak, nincs épolyan szemet- és szívetgyönyörködtető szépség, mint akár egy erdőrészlet vagy havas hegycsúcs művészi érzékeltetésében? A különböző művészetek elé új és gazdag témakör tárul; s a talentumos műalkotások sora lassan a tartózkodóbb közönség ízlésével is megkedveltéti.

Dékány András regénye, a Ruhr, nálunk — bizonyos tekintetben — egészen utatvágó munkát képvisel. Azok a magyar regények, melyek a munkásság életéből merítik tárgyukat, javarészben szocialista ízűek. Irányregények. Szocializmusuk dogmatikus szocializmus, nem a művész, az író magasabb szempontú, pártokon és áramlatokon felülemelkedő egyetemes szánalma. Igazságaik — ha lehet egyáltalán többféle igazságról szólni — osztályigazságok. Éppen ezért nem is tarthatnak számot általános érdeklődésre és szélesebb méltánylásra. Szemléletük egy letűnő világhoz kapcsolódik; ortodoxok: a kifejezésnek nem szószerinti, hanem átvitt értelmezésében.

Dékány frisebb, fiatalosabb, jövőbetekintőbb ezeknél a pártérdekekhez tapadt agitátoríróknál. Megérzi és megérezteti a fogalom különös szimbolumszerűségét. Nagy és titokzatos kohó a Ruhr, amelyben a jövő acélja edződik. Nemcsak a német sors gomolyog itt, ebben a szénkatlanban; nemcsak az Erbfeind-ek világháborúja folytatódik tovább a bányákban, gyárakban, irodákban; nemcsak a kapitalizmus és kommunizmus néz ebben a fojtott viaskodásban farkasszemet. Éveken át a Ruhr volt a világ méhe. Itt fogantatott a holnap, itt formálták láthatatlan és kényszerű erők az elkövetkező új évtizedek arcát. S ha megint vihar veri el fáradságos munkánk gyümölcsét, visszaemlékezünk a Ruhr-ra, ahol

ezerkilencszázhuszonháromban szelet vetettünk . . .

A «Ruhr» nem naturalista regény. Pedig ez a stílus ilyen tárgyú művek alkotásához valósággal kínálkozik. Zola a munkásregények ősapjában, a Germinalban új világot fedezett fel, a bányászok életét. Célja sem volt sokkal több, mint ezt a különleges formájú életet valamennyi jellemző aprólékosságával minél hívebben, minél teljesebben megmutatni. Utódai általában a megjelölt úton haladtak. Földrajzát és természetrajzát adták a negyedik rendnek s pontos, majdnem tudományos rendszerük ma már minden fehér foltot kirajzolt és meghatározott ezen az irodalmi térképen. Az öncélú-felfedező munkásregény, mint műfaj, elhasznált és kiélt kereteket jelent.

A «Ruhr» szerencsésen és lendületes ívvel jó messzire kanyarodik ettől az elaggott regénytípustól. A kitünő riport nemesedik itt széles alapokon nyugvó, drámai elevenségű miniatürökből megkomponált regénnyé. Élmények, amelyek még szinte az idegekben zúgnak ; események, amelyek még alig viharzottak el a «tegnap»-ban és emberek, akik még itt élnek az életünkben : az a «Ruhr». Wahrheit und Dichtung. Hol kezdődik a regényíró meséje és hol végződik az átélt valóság története, mindez elmosódik és egymásba olvad. Azt sem tudhatjuk, a szereplő személyek melyike az írókezeteremtette «regényhős» s melyik az élet eleven figurája. Szerepel ugyanis a regényben egy Papen nevezetű fiatal kommunista, akiről megtudjuk, hogy egyik rokona a háború alatt Németország katonai attaséja volt az Egyesült-Államokban. Ez a fiatal Papen Moszkva ügynöke s ebben a minőségben a német munkástelepeket tanulmányozza ; megfigyeléseiről azután az orosz központnak küld titkos jelentéseket. Összeköttetésben áll Turb Tóbiás, a dúsgazdag gyáros leányával is, aki hasonlóképpen meggyőződéses kommunista. Turb, a gyáros viszont az önző kapitalista prototípusa. Nem csatlakozik a nemzeti ellenállás vezéreihez, neki a haszon, a tőkegyarapítás jelent minden követhető célt az életben. Munkásaival is ellentétbe kerül s a fölmeredő öklök fenyegetése elől a megszálló csapatok védelme alá menekül. A regény legélesebb reliefjeit éppen ezek a munkásarcok kapják. Dékány gonddal, szeretettel formálja őket s ebben a «kisplasztikában» tűnik ki leginkább emberábrázoló és egyénítő tehetsége.

A regény meséje voltakép egy munkáscsoport hősi, kalandos harcainak sorozata. Nyers, becsületes, lelkes emberek története ; a nagy háború rengései még ott morajlanak a lelkükben és a történet hátterében. Sisakos francia őrjáratok, páncélautók, igazoltatások ; itt még a levegőben a lőpor fanyar illata terjeng. És érezzük, ezeknek az embereknek a lelkében a háborúhagyta betölthetetlen ür tátong. Akkor elevenülnek fel igazán, ha ezekben az éjszakai csetepatékban a háború illusióját élhetik át újra.

E történetrészeket a magyar fiúfőhős személye és szerelmi «regénye» fűzi egésszé. Ám ez az «egész» így sem mutat egységes hangot, egységes stílust. Talán, ahogy a tartalomban «Wahrheit und Dichtung» váltja és követi egymást, ugyanúgy cserélgeti a szerző hangszereit, nyelvét, a művészi érzékeltetés módját. Éles szemmel látott, relizmussal megjelenített «valóság»-részletek olvadnak át mesetónusba, álomszerűbe, fantasztikumba . . .

Lehet, hogy stílustörés. De szívesen vesszük.

Mert a regénynek éppen a legszebb, a legköltőibb részei ezek.

Szakáts László.

Babits Mihály : Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom. Nyugat-kiadás.

Torzkép ez a regény. Annak az emberiségnek a torzképe, amely hősire, nagyobbra született, de ahelyett, hogy ajkáról az Isten szája szólna, hogy a felülről nyert szabadság szellemében élne és a gondolkodó, alkotó, de elsősorban érzelmes, szerető lény kerülne benne felül, a végzetes ellentétek kátyújába keveredik, — a szabadság és a szeretet nevében öl és rombol, hogy pusztító munkája nyomán letűnt századok testté lett, csodás álmai hulljanak a semmibe. Nincs kétség, ez az emberiség is alkot, azt hozza létre, ami gyilkol és rombol. Ennek az emberiségnek a nagy műve a gép, a technika, de valahogy úgy van vele már, mint a középkor bűvös mestere volt sárból gyúrt homunculusával, melybe hogy, hogy nem, lélek is belekerült eléggé ügyes keverésben. S egyszer csak a mű fölébe került mesterének s az alkotó egyre gyengébb, egyre akaratlanabb lett alkotásával szemben, a szellemektől kapott mágikus ereje is lassan-lassan elhagyta. Csak parancsoltatott magának, csak sodortatta magát, míg egyszer rá nem döbbent tragikus sorsára, önmagával találkozott és a megismerés bánata megölte. De erre már a homunculus is hitvány alkotóelemére bomlott, mert bármennyire diadalmaskodott is mesterén, csak az hozta létre, csak ő adta törvényszerűségeit, csak őt kellett volna segítenie az életben.

Mielőtt azonban az emberiséget egészen halálba küldené műve, több fejlődési, helyesebben visszafejlődési fokozaton kell átesnie. E fokozatok egyikén mutatja be a szerző utopisztikus megformálásban a XXI. vagy a XXII. században, amikor a hallhatatlan emberi lélek már szinte a halálán van és a gépiessé lett állati ösztönök uralkodnak. A férfi nem a teremtés koronája többé, még jó, ha arra született, hogy ágyútöltelék legyen, legtöbbször azonban hosszú esztendőkön át elevenen rothad el a lövészárkok fullasztó atmoszférájában. Már nincsenek nagy vágyai és álmai, céltalan és fölösleges volna, hogy művelje magát és elméje sem kevésbbé tompa a ma távolkeleti asszonyaiénál. A kultúra irányítói az egyetemen, művészetben és minden egyebütt a nők, akiket azonban már nem fűt a férfi teremtő képzelete, nem az a világokat alakító erő. Pepecselő, lagymatag munka folyik már mindenütt, — mire való volna is minden egyéb?! Az egész világ valami hatalmas harctér, aminek úgy kell elrendeződnie, hogy az örök harcot szolgálja. Még az anyákat is csak azért kell védeni, hogy testükből katonák szakadjanak le, a városban maradóknak is azért építenek földgumiból légbarlangot, mert utánpótlásra gondolnak, hiszen olyan veszekedett éhsége van a háborúnak. Az egész élet tehát a halálért van. Ez azonban még nem a tökéletes társadalom, mert csak akkor lesz, amikor a nemek között nincs is már különbség és idegölő parlamenti küzdelmek után végre megszavazzák a nők hadkötelezettségét. A szinte pattanásig feszült idegállapotban bámulatos megkönnyebbülést jelent a nők uniformizálása, mert ez is sietteti annak a bűnös, zagyva folyamatnak a még eszeveszettebb tempóját, ami akkor az élet. S mind megy dalolva, bomlottan, mert a fronton mégis csak előbb szabadul meg ebből a szörnyűséges börtönből.

Elza is megy. Pilóta lesz. Talán ő az első, aki katonaruhát ölt magára, pedig benne utolsóként még él valami a lélekből. Anyja öntötte ezt belé, — az utolsó, igazi anya. S Elza az egyetemen vallástörténetet tanulmányozott, nem járt politikai ülésekre és fiú volt a barátja. De amikor a fiúnak újra vissza kellett mennie és ő

egyre hiábavalóbbnak, üresebbnek érezte az életet, minden jegyzetét összetépte és elszánt határozottsággal rátette lábát a repülőgép magassági pedáljára. Aztán jött a kísérteties éjtszaka, amikor mellette aludt a tábornok és Elzában, a tökéletes társadalom e furcsa tagjában egyszerre feltámadt a valódi élet lebírhatatlan vágya, hogy megkeresse a világmindenségnek azt a pici pontját, ami régen még annyi volt a földön, ahol zöld fű nő, mit termékennyé tesz a nap sugara és amire olyan csendes folyással ráborul a tiszta kék ég. S Elzában zakatolni kezd ez a vágy, eltér a megjelölt iránytól és száguld előre felfelé, talán arra, ahol az ember alkotta bolygót, a Kisföldet sejti. De hiába minden, nincs menekvés, a békés pici pontot már nem ismerik a mindenségben. Elza és a tábornok fogoly lesz és hazájuk ellen kell harcolniok.

Ez a tökéletes társadalom és ez már valahogy a véget jelenti.

Torzkép ez a regény. Fáj annak, aki megrajzolta, de fáj annak is, akinek rajzolták, mert bármennyire utópia, aki évtizedek óta csak kezébe veszi az ujságot és csak címeket, fejléceket olvas, rettegéssel látja maga elé vetítődni az igazság árnyékát. S akkor sír fel az emberben az Istentől kapott része és minden idegével békére áhítozik. Mert bűn és hazugság azt mondani, hogy az ember éltető eleme az örök harc és százszor bűn megáldani a harc eszközét annak a keresztnek a jelével, amely az örök béke szimbóluma.

Babits Mihálynak, a nagy költőnek ez a regénnyé lett víziója nagyon idejében jött.

Dénes Tibor.

Szontagh Jenő: Arcképek I. Ferenc József korából. Budapest, 1934.

A memoár irodalomnak vannak klasszikusai, melyek az egyetemes irodalom nagy értékei közé tartoznak. Műremekek, melyek saját műfaji határukon túllépve, odaállíthatók a lírai, epikai vagy drámai alkotások legnagyobbjai mellé. De minden emlékiratnak, a művészi alkotáson belül, vagy művészi célkitűzés nélkül is, van valami belső ereje, ami nemcsak a nagy memoár-remekekben *(Szent Ágoston, Rousseau, Széchenyi)* nyilatkozik meg, hanem ott él minden emlékiratban. Rossz regény, líra vagy dráma tömegével születik, de jelentéktelen emlékiratot még egyet sem írtak. Minden napló és visszaemlékezés kor és emberi dokumentum és ez az a belső erő, ami műfajfeletti fölényt kölcsönöz számára.

Szontagh Jenő, az egykori *császárhuszár*, majd *főispán*, a monarchia boldog éveit idézi fel munkájában. Személyes élményeit írja le. Találkozásait *Ferenc Józseffel, IV. Károllyal*, emlékeit *Tisza Istvánról, Wekerléről, Ferenc Ferdinándról*, legtöbbször a tiszta bensőség hangján, de nem egyszer feljegyez anekdótaszerű történelmi érdekességeket is. Szontagh Jenőt korántsem művészi ambició vezette emlékezései megírásához. Kötete előszavában maga is kiérezteti ezt. Mégis igen tanulságos munka, melyben felelevenítve él az a légkör, amely a világháborúval egyszerre a multté lett, annyira történelem, hogy mi már napjainktól lényegében különböző világnak érezzük. «Az emberek, akikről ez a könyv szól, elköltöztek az élők sorából. Még két évtizede sincs, hogy elmentek tőlünk és mégis mintha nem évek, de századok előtt éltek volna. Mert magukkal vittek egy világot, amelyhez még csak hasonló sem lesz soha többé.» A visszaemlékezések írójának ezt a pár sorát a monarchia életéhez fűződő fiatalkori emlékek érzelmi szálai vetítették papírra. De, ha tárgyilagos szemmel igyekezzük nézni ezt a kort,

Szontagh Jenő szavai mögött ott érezzük a történelmi igazságot. Ferenc József korának emberét és életformáját lassan már történelmi stílusnak kezdjük látni, mely épúgy kifejezésre jut egy századforduló körüli fotográfián látható ruhaviseletben, mint abban a viselkedési formában, ahogy egy császárhuszár kihallgatásra jelentkezett a királynál. Ferenc József korának annyira önálló stílusa van, mint más kornak, mondjuk a rokokónak. Forma, amely élő szervezet volt, azután egy visszahatásban elvesztette életerejét s történelemmé lett, hogy majd egy későbbi nemzedék ismét megtalálja benne a maga korához az összefüggéseket, formateremtő alapvonásokat.

Szontagh Jenő munkája nemcsak azért értékes, hogy históríkus számára feltár a monarchia életéből érdekes mozaikokat: eleven olvasmánnyá teszi a munkát az a korral való élményszerű együttérzés, ami az emlékiratoknak belső szükségszerűségéből fakad.

T. G.

Trocsányi Zoltán: A régi falu. Budapest, 1933. I—III. füzet.

Trocsányi Zoltánnak nagy érzéke van minden «furcsaság, ritkaság» feltárásához; Tóth Béla örököseként ma ő a régi magyar irodalomböngészet legnagyobb humoristája. Mint a varázsvessző a mélyben lappangó forrás nyomán, úgy jár ő a nyelv, a szokások, erkölcsök, korsajátosságok különösségei után. Kóstolgat, jegyezget, meglát halálosan komoly vagy szívderítően komikus dolgokat olyan tények összefüggésében, melyek más számára az idők pókhálójától már láthatatlanok, zamat és szín nélkül valók. Egybefűzve úgy lapozgatja ezeket az ember, mint a magyar kedély, jellem ragyogó adomatárát. Legkedvesebb bennök a szellem, mely a heterogén anyagot összefoglalja. Egyetlen póz sincs e lapokon, nem érezni a kutatás fáradságát; csupa élc, még a témaadta szomorúság felhőjén keresztül is, állandóan élesztgetve az olvasó kedvét, hogy lassan ízlelje, mert amúgy is hamarosan elfogy szeme elől a karcsú oszlopokba szedett takaros szöveg. Már a címek is jól tájékoztatnak legújabb gyüjteményének tartalma felől: *A magyar ember meg a lova.* — *A búza vermelése a régi magyaroknál.* — *Hogy csapta be a magyar a törököt?* — *Kovácsmester mint baromorvos.* — *A legrégibb bakter-ének.* — *A magyarok ruházkodása a XVII. században.* — *Jobbágyok úrbéri szerződése földesurakkal.* — *A legrégibb magyar kisgazdalevelek* stb. Mind régi, magyar, idegen könyvek, hirlapok, folyóiratok stb. sárgult hasábjairól valók. Egyik-másik valóságos folklore-tanulmány, nyelvészeti értekezés, novella formájában. Selyemtenyésztés, ételek, vendégszeretet, tanyai állapotok, szociális problémák, a magyar virtus, ahogy itthoni írók vagy kákabélű idegenek látják, torzítják stb. stb. mind sorra kerülnek Trocsányi Zoltán tarka-barka gyüjteményében. Persze ezeknek a cikkeknek mindig meglepő adatai vannak. Pl. a *Régi budai szőlők és szüretek* c. fejezetében arról van szó, hogy egy magyar mágnás háromszázféle Magyarországon termett borral kedveskedett Mária Teréziának, ami annál inkább elbájolta a királynőt s a vendégeket, mert abban az időben külföldön kevés magyar borfajtát ismertek. Másutt megtudjuk, hogy a bihari oláhságban nem is olyan régesrégen, még nővásár volt szokásban. Arról is hírt hallunk, hogy a sziámi ikrek elődei kétszáz évvel ezelőtt nálunk születtek, Szőnyben stb. De itt abba is kell hagynunk a felsorolást. Trocsányi Zoltán gyüjteménye megérdemli, hogy minden művelt magyar ember elolvassa; ne

szedegessük ki hát számukra a jó ízeket, mint kalácsból a mazsolát.

Egy nagy hiánya van *A régi magyar falu*-nak: nincsen elég méltó köntösben. Igaz, az *Uj Barázda* tekintélyes hasábjain jelent meg ez az anyag s a három füzetecske abból való lenyomatként került forgalomba. Díszes kiadást érdemelnek s reméljük, akad majd kiadó, aki a szellemi értéken kívül üzleti hasznot is felfedez majd bennük s kötetbe foglalja őket. *Szatmári.*

Erba Odescalchi Sándor: Istenek és rabszolgák. Budapest, Egyetemi nyomda.

A regény szerzőjéről azt mondják, hogy alig tizenkilencéves. Csodálatos kor ez, a lélek magára eszmélésének kora, melyben homályosan, talán ösztönszerűen egymást kergeti-űzi ezer vágy és gondolat, ami mind gazdagítja, teljesebbé formálja a lelket s amit olyan jó volna akkor mind nyugalmas, szép rendbe foglalni, hogy a viharok után egy-egy kikötőbe érve mindet élvezhessük. A nagy lázak és egyenetlenségek kora ez, miből egyszer csak kibontakozik az ihletett emberarc. S íme, ebből a korból már termés van előttünk. Úgy szeretnők minden lapját az idősebbek derűs szeretetével végigsimogatni, hogy annál melegebben emlékezzünk a magunk tizenkilenc évére.

Nem volna szabad erről a könyvről szürkén, semmitmondóan írni és azt állítani, hogy a tizenkilencéves tehetség erényei és fogyatékosságai benne vannak. Örülni kellene és örülni kell, mert így szép ez a regény, ahogy van, mert az ifjúság zseniális lázai sugalmazták. A most bontakozó lélek komolykodása, hímes bája, agyonkulturáltságtól való tisztasága, édesbús melankóliája, halhatatlan tragikus szomorúsága teremti meg azt a csodálatos légkört itt, ami csak egyszer van és oly rövid ideig tart. S líra, líra, tisztán csengő líra! Pedig ez nem lírai regény a szónak betű szerint való értelmezésében. Tiberius Caesar és Cornelia Torquata súlyos és végzetes szerelmét írja le majdnem tökéletes és logikus meseszövéssel, de a sorok között, a római köntös, arcok és alakok mögött a lírikus áll. Ezért nem hihetetlen, hogy valóságos emberekké lesznek ezek az évezredes kőarcok, — élnek, lélekzenek és vérzenek. S ez azért van a legkevésbbé, mert szerző becsületesen megtanulta az antik történelmet, inkább azért, mert tudat alatt megsejtette, hogy az idő, a kor és a történelem csak könnyen lehámozható burok, mert az örök valóság az ember, a lélek, aki ha szeret, ha gyűlöl, ha szenved, ha örül, végeredményben csak egyképpen teszi azt. Mert az ember, a lélek mindenkor modern, csak a keret, a divat, az múlik el. S ezek a rómaiak és khaldeusok nem beszélnek archaikus nyelven s a klasszika filológusok talán kifogásokat is emelhetnek ebbe, hiszen nem egyszer olyan szavakat használnak, amelyeknek a fogalma még akkor nem létezhetett. De hiszen ez nem is fontos, mert a lírikus szerző a maga körül élő és elgondolt és átstilizált embereknek és talán kicsit önmagának az életét is meséli el a történelem spanyolfala mögül. Lírikus, ezért vannak egyenetlenségei ellenére is néhol szinte megrázó helyei. Már biztos, hogy tud írni. S az az aggodalom sem bánt, hogy talán idő előtt mondja el önmagát, mert azt is sejtteti, hogy a nagy lázak lecsillapodtára is maradnak a léleknek értékei.

Derűs öröm fog el a szomorú történetű regény olvasása után, mert erősen bízunk a szerzőben, a folytatásban. *D. T.*

Sásdi Sándor: Egy nyár története. (Az Új Idők kiadása).

Kilenc évi szolgálat után nagy

harccal két hónapi szabadságot kap a Fürjes és Krausz cég főkönyvelője, hogy a falusi levegőn kissé megreparálhassa a tüdejét. Igy jut el egy baranyai faluba, a nagybátyjához s itt beleszeret a részeges tanító feleségébe. Szép, csöndes, szomorkás regény ez, a két főalak mindössze egy csókig jut el benne s akkor vége a szabadságnak, de a finomtollú Sásdi annyi falusi drámáról lebbenti föl a leplet, néhány könnyen odavetett képben oly mély témákat érint, hogy olvasás közben inkább ezek fognak meg bennünket, mint a kedves és gyöngelelkű Balázs főkönyvelő mélabús szerelme.

Ezek az ormánysági ízzel beszélő kapzsi parasztok nem ismeretlenek előttünk, de ha századszor olvasunk róluk, akkor sem lehet részvétlenül elmenni tüdővészt tenyésztő nedves lakásaik és gyerekeik pusztulása mellett. Pedig ők maguk részvétlenek a saját pusztulásukkal szemben és úgy igaz, ahogy Sásdi írja : négy mázsa rozsért, egy lóért mindig nagyobb áldozatra, nélkülözésre, munkára képesek, mint egy gyerek életének a megmentéséért.

Igen finom figurákat rajzolt meg a nagybácsi és a nagynéni alakjában és a regénynek talán legmagkapóbb része ennek a Pista bácsinak a története, aki nyolc gyermeket temetett el s most, hogy a sors törvénytelen gyerek apjává tette, kénytelen fellángoló apai szeretetét elnyomni, nehogy szegény feleségét megbántsa.

A mindvégig ízléssel és pompás magyarsággal megírt könyv új sikerét jelenti a szerzőnek.

M. Gy.

Pantjelejmon Romanov : Három pár selyemharisnya. Regény. Athenaeum.

A forradalomutáni orosz irodalom szinte «organikus» cáfolata a kezdeti bolsevizmus művészetpolitikájának ; annak a nem először felvetődött hatalmi gondolatnak, mely az irodalmat és művészetet állameszmei szempontok alapján irányítható, sőt feltétlenül irányításra szoruló «anyagnak» véli. Ez a gondolat mindenkor politikai elme szülötte, tehát olyan embertípusé, amelyik véralkatánál, idegrendszerénél fogva inkább diktatórikus hajlamú és gyakorlati beállítottságú ; épp ezért tekinti a művészetet a társadalmi közösség valami egészen másodlagos értékű életmegnyilvánulásának. Irodalom és művészet csupán abban a formában érdekli, mellyel ezt a — szerinte — magasabb állami vagy társadalmi eszmét szolgálja. A hatalmi gondolaton alapuló államrendszerek minden időben meg is követelték az irodalom lojális alkalmazkodását. A cári autokrácia is. Ennek az erőszakos művészetpolitikának ellenhatásaként az orosz irodalom szelleme egészen a forradalmas irány felé fordult, megtelt magas feszültségű politikummal s az orosz költő nyugateurópai írótársainál sokkalta mélyebben és forróbban érezte a társadalomkritika szükségességét, az irodalom prófétai elhivatottságát, jövőépítő és célzatosan lélekjavító szerepét.

Mikor az orosz bolsevizmus első, ú. n. «harcos» korszaka lezárult, az addig ájult irodalom is kezdte felemelni a fejét. A kinevezett, hivatalos írókkal dolgozó, kollektiv-központi irányítású mozgalom tökéletesen csődöt mondott. Akik ezek közül az állami írók közül igazán tehetségesek voltak, műveikben éppoly kevéssé hirdetnek kollektiv gondolatot, mint irodalmi apáik. Azok a fiatal költők pedig, akik a művészetek szabad piacán talentumuk révén jutottak el a népszerűséghez, egészen a régi irodalom iskolapadjaiban értek naggyá. Azonban e régi irodalom hagyományos hivatása — mint fentebb is említettük — éppen a fenn-

álló hatalmi renddel való szembehelyezkedés volt ; azután a társadalom élénk bírálata és az egyéni sors védelme ebben a sorvasztó társadalmi légkörben.

A szovjetkor fiatal írói csaknem kivétel nélkül magukévá tették és tovább fejlesztették ezt a szellemi örökséget.

A megváltozott világ súlyos lidércnyomása ül ezeken az új lelkeken : ha írnak, ettől a tehertől szeretnének szabadulni. Nem láthatnak mást, nem írhatnak másról. Örök tárgyuk : változott világban a megváltozott ember.

Mert a keret, a külsőség átalakulásánál összehasonlíthatatlanul szomorúbb és szörnyűbb az egyének eltorzulása. Nem az a körülmény, hogy Kisljakov, az alkotó mérnök munkássá csúszik le vagy : mert teremtő képességét többé nem bonthatja ki nagyszabású tervekben s akkora tudással és tehetséggel, mint az övé, egészen elütő s csaknem terméketlen munkakörben kell tengődnie: végeredményben ezek is keretek csupán. Ennél sokkalta döbbentőbb a lelkek kicserélődése. A bolsevizmus lerombolt minden eszményt, minden hitet, minden reményt. Az emberi látókör beszűkül, nincs többé szabad lélegzet, szélesebb kitárulás, messzibb cél, tágabb horizont : az élet kicsi harapásokká, apró jólakásokká züllik. Kisljakov mérnök házassága a főiskolát végzett Jelena Viktorovnával rokonlelkek eszményi társulása volt. Mit számított az hajdan, hogy a nő öt esztendővel idősebb férjénél? Barátok voltak és munkatársak voltak. Csakhogy akkor-azelőtt tizennyolcezer rubelt jövedelmezett az állása havonta, ma kétszázötvenet. S tucatnyi házaspár él egymás nyakán egyetlen lakásban : mi lehet ebben a borzalmas zsúfoltságban Kisljakovék házasságából? Örök perlekedés, harag, gyülölet. S a mérnök tovább aljasodik. Elárulja legjobb barátját : feleségével, Tamarával, ezzel a szegény, egzaltált szovjet-Bovarynéval szerelmi viszonyt sző. Tamara fiatal és szép ; és mélységesen undorodik a mindennapok végtelen nyomorától, a rossz ruháktól és a rongyos harisnyáktól és természetesen : filmszínésznő szeretne lenni.

Balsorsa azután keresztezi is útját egy külföldi filmrendezővel. Ez a külföldi — igazi külföldi. Kivüle és felette áll az orosz tragédiának. Nincs szeme ennek a roppant összeomlásnak a méreteihez. Nem érzi, mert nem is érezheti azt a reménytelen és végeláthatatlan nyomort, mely ezt a népet sújtja ; honnan sejthetné védett és ápolt önzésében, mit jelent a polgáriasultság magasából belezuhanni barbár idők ősállapotába, nélkülözni a művelt európai ezer apró szükségességeit és ami a legfőbb, legfájóbb, elveszteni énünk szabadságát s legelemibb önrendelkezési jogunkat. S a nyugati ember gőgjével állapítja meg, a mai Oroszországban három pár selyemharisnyáért minden nő megvehető.

Ez a «három pár selyemharisnya» fejezi be Tamara sorsát. A nagy, szép, izgalmas, boldog élet helyett három pár selyemharisnya.

Pantjelejmon Romanovot egyik méltatója, Pjotr Piljszkij szerint irodalmi rokonság fűzi Tolsztojhoz és Gogoljhoz. Ime az új Karenina Anna. Ábrándjai, melyek megtöltik és elkeserítik ijesztően sivár hétköznapjait s amelyekért végül céljavesztett életét is odaveti : egy mozibajáró süldőleányka betegsége.

Ahogy Tamara élete összeomlott, úgy pusztul a többié is. Kisljakovék marakodásainak végül is válás vet véget. A mérnök azután a házban grasszáló gyerekek Budjennij-csoportja elől kénytelen egy egészen távoleső városrészbe menekülni, ahol

senki sem ismeri. A múzeumban, ahol dolgozik, a bevonuló politika ugyanígy zilál szét minden értéket. A szaktudós régi igazgatót elkergetik. A tisztviselők állandó rettegésben végzik munkájukat. Ám az új elvtársvezető is csak addig jó, amíg idejét a kommunista sejtnek áldozza. Amint figyelme valamilyen terv, valamilyen egyéni alkotás felé lendül, már gyanus — távoznia kell.

Amint e rövid összefoglalásból is látjuk, Pantjelejmon Romanov Oroszországában haldoklik az élet. Lassú halál ez. Fojtó, fülledt pára áramlik e lapokból, mocsárgőz : a mai Oroszország fertőzött légköre.

Mert hiába «pjetiletka» és traktor és szédületes tempó : Oroszország már egyszer hírhedtté vált Potemkin-falvairól. S az irodalom, ez az egyetlen élő organizmus az egyetemes haldoklásban, meg fogja mutatni a világnak és a történelemnek, micsoda szörnyű, ásító ür feketéllik a bolsevizmus festett kulisszái mögött.

Szakáts László.

François Mauriac : A Frontenac-misztérium. (Vigilia-könyvek 2.)

Mauriac nevét a *Korunk Szava* és a köréje tömörült fiatal írógárda dobta be a szélesebb értelemben vett magyar köztudatba. Idézték, írtak róla és most magát Mauriacot is megszólaltatták, úgy hisszük éppen időben. Reméljük, hogy ezzel a regénynyel Mauriac elnyeri a magyar írók becsülése mellé a magyar közönség rokonszenvét is. A fiatal írónemzedéknek pedig bizonyítékul szolgálhat ez a könyv arra, hogy nemcsak beszélt Mauriacról, hanem méltán beszélt róla. És fegyverük is lehet a *Frontenac-misztérium* egy európaibb értelmű katholikus regény követelésében, amely merőben más, mint azok a könyvek, amelyeket nálunk «katholikus regény» fölírással dobtak a könyvpiacra.

Mauriac regénye már a címében is hirdeti azt a misztikumot, amely tartalmában kifejezést nyer. A történet egy, a katholicizmussal mélyen átitatott család tagjainak, a Frontenacoknak az élete. A «misztérium» az a szinte természetfölötti vonzó légkör, amely mindenkit lenyügöz, ki ennek a a családnak a környezetébe kerül. Ez a csak lírával kifejezhető és érzékeltethető kereszténység még az istentagadó nagybácsi szeretőjét is megérinti. Ebben a regényben még a telefondrótok szálait is valami misztikus ragyogású glóriola veszi körül, mert a Frontenac anyát kötik össze a Frontenac fiúval. Remekbekészült könyv, mely a benne visszaadott modern és keresztény élet művészi rajzával legjobb bizonyítéka annak, hogy az örök vallás mennyire át tudja hatni a mai élethez szinte minden hétköznapi és vasárnapi vonatkozását. Régóta nem olvastunk külföldi írótól magyar fordításban ilyen finom és művészi könyvet és különösen öröm számunkra az, hogy a Frontenac-misztérium magyar fordításának és kiadásának a dicsősége azoké, akiket megillet, fiatal íróinké.

Szabó Zoltán.

L. F. Céline : Utazás az éjszaka mélyére. Nova kiadása. 1934.

1. Franciaországban évente két regény lesz híres. Az egyik, amelyik megnyeri a Goncourt-díjat, a másik — amelyiknek meg kellett volna nyernie. L. F. Céline regénye nem nyerte meg, vesztes maradt Mazeline közepes, sehideg-semeleg Balzac-utánérzésével szemben. Az *Utazás az éjszaka mélyére* mindennek mondható, csak nem lagymatagnak. Szinte szokatlanul erős, goromba, néhol teljesen anarkista alkotás. Életrajzi elemek duzzasztják föl, keserű líraiság árad benne.

2. Középében divatos embertípus áll : a magányos ember. A huszadik század technikai iramának első biztos

eredménye. Az ember veszedelmesen és jóvátehetetlenül egyedül maradt. Igy kell megharcolnia az élettel, ezer ellenséggel, mely a nap minden percében feléje nyujtja csápjait és megközelíti a kollektivitás nevében.

3. Ezt a harcot harcolja meg Céline hőse, Bardamu is. Élete nagy csavargás háborúban, mocsárlázas őserdőkben, a civilizált Amerikában, Párizs elővárosainak sikátoraiban — és a saját lelkében. Kellemetlen, rosszillatú egyéniség, akinek egyetlen mentőkörülménye, hogy minderről nem tehet. Típus. Élete — és így maga az egész regény — a tanácstalanságnak, kiszolgáltatottságnak, az ember csődjének, minden emberi kultúra macskajajának elkeseredett, pokoli rapszódiája : kozmikus átkozódás.

4. Céline nem regényíró. Fölrúg minden poétikai szabályt és a vallomás közvetlenségével ír. Sokszor kúsza és hóbortos, sokszor utólérhetlenül világos, mint egy igazi francia. Néha elfogadhatatlanul dilettáns, néha meg a céhbeli író megnyilatkozásaival döbbent meg. Egyszer gyerekesen fölületes, máskor lélekzetállító mélységek aljára világít szinte egy zseblámpával. Harmónia és diszharmónia csap össze ebben a könyvben, igazi tehetség remeklésében. Céline sorsát könnyű megjósolni. Az egykönyves írók közé tartozik, de megérdemli, hogy ezzel az eggyel nyerje el helyét a huszadik század irodalomtörténetében.

5. A szokatlanul jó fordítás Hevesi András munkája.

Thurzó Gábor.

A magyarnyelvű zeneirodalom seregszemléjében évről-évre ugyanaz a sivár kép tárul elénk. Pedig történeti és esztétikai művekben nagy és égető szükséglet van ezen a téren, mert az idegen nyelven olvasók száma mégis csak sokkal kisebb, mint azoké, akik szívesen forgatnának magyar zenetudományi könyveket — ha volnának. Pedig vannak kutatóink — szerencsére már a legjavából is — csak az anyagi eszközök hiányzanak arra, hogy nagyobb igényű művek megjelenhessenek.

Molnár Antal szerkesztésében megjelenő «Népszerű zenefüzetek» 2.száma *Szabolcsi Bence dr.* rövid összefoglalását adja a magyar zene történetéről. Szabolcsi dr. hosszú évek fáradtságos, valóban úttörő munkája után eljutott odáig, hogy az idevágó legfőbb problémákat az eddig hozzáférhető adatok alapján nagyjából feldolgozta. Ezután végre szó lehetett arról, hogy addig, míg egy, rendszeres magyar zenetörténet megjelenhetik, legalább egy a legújabb kutatások eredményeit rövid összefoglalásban nyujtó füzet jusson nyilvánosságra. Ilyen szűk terjedelemben természetesen csak Schlagwortokról lehetett szó, amelyek a kis fejezetek élén a magyar zene történetének egyes korszakait jelzik. E korszakok tárgyalása egyké oldalra terjed s a legtömörebben, csak a lényeges vonások megjelölésére szorítkozik, de a főcélt, azt, hogy megkísérelje a magyar zene sorsfordulásainak egységes fejlődéstörténetét egy centrális eszme, a népi hagyomány alapján megvilágítani, mindenütt szem előtt tartja. A magyar zene történetéről eddig megjelent munkák ugyanis eddig csak epizódokból anorganikusan összeállított szemléletet nyujtottak. Csakis az új népdalkutató mozgalom adhatott a magyar zenetörténeti kutatásoknak egységes szempontot : a népi hagyomány folytonosságának kimutatását. A tudós szerző maga mutat rá arra, hogy ennek a követelménynek még máig nem lehetett mindenben megfelelni. A jelenségek összefüggését csak akkor lehet teljesen felismerni, ha a népzene óriási anyagának *módszeres, történeti szempontú* feldolgozása tető alá kerül.

Ehhez azonban a népzenei gyüjtések anyagának teljes kiadványára volna szükség, ami még mai napig sem látott napvilágot.

Nem mulaszthatjuk el ezzel kapcsolatban újra emlékünkbe idézni *Bartók Béla* rádióelőadásait, aki mindég az igazságot szem előtt tartó egyenességében megdöbbentő adatokat tárt fel a nyilvánosság előtt, amikor rámutatott arra, hogy a szomszéd népek sorjában megjelenő népdalgyüjteményei mikép orozzák el sajátjuknak a magyar dallamokat, mert nálunk nincs pénz arra, hogy ezeknek tudományosan bebizonyított magyar eredetét egy teljes kiadvánnyal nyilvánosságra hozzuk. A nemzetiségi kutatók a magyar kutatóktól tanulják el még a módszert is ahhoz, hogy a maguk anyagát előbb érvényesíthessék. Különös, hogy éppen ma, midőn a legkülönfélébb helyeken talált dallamok magyar eredete a külföld előtt egyik főargumentuma volna a területi integritásnak, ez a mérhetetlen fontosságú tény ennyire nem részesül kellő méltánylásban. A teljes magyar népdalgyüjtemény egységes feldolgoztatásához és kiadásához szükséges anyagi eszközök előteremtése a magyar kultúrpolitika egyik legsürgősebb erkölcsi kötelessége.

*

A népdal uralkodó szerepe ma zenekultúránk egész területén tapasztalható. Nem elszigetelt jelenség ez, mert a néprajzi érdeklődés ma az egész világon új életre ébredt. A XIX-ik században a klasszikus filológia állt az érdeklődés középpontjában. Terméketlensége bebizonyosodván, a XX-ik század a történeti távlatot időben és térben egyaránt rendkívül kiszélesítő néprajzi és őstörténeti kutatásokat karolta fel. Az ásatások eredményei 6000 évre tolták ki az emberi kultúra történetét, a néprajzi megismerések pedig a kultúra fogalmát alakították át. Azelőtt csak az európai és középtengeri kultúrát ismerték el igazi kultúrának. Az, ami ettől idegen vagy régebbi eredetű volt, csak primitív vagy alacsony fejlődési fokon álló kultúra lehetett. A néprajzi kutatások tanítottak meg rá, hogy nem európai népeknek vagy alsóbb néprétegeknek is lehet csodálatosan harmonikus és mély, ősi kultúrája, amely más, mint a mienk, de nem kevésbbé értékes. Igy beszélhetünk maláji, hottentotta-kultúráról éppen úgy, mint francia, német kultúráról, a falu, a parasztság kultúrájáról éppen úgy, mint a városi kultúráról. Minden kultúrának meg van a képessége arra, hogy egy bizonyos feladatot megoldjon, minden kor, minden nép tanítónk lehet: egy bizonyos terület klasszikusa, eddig ismeretlen, új szellemi értékek meghódítója.

A mult században a néprajzi kutatások csak elszigetelve vizsgálták a jelenségeket. Ez az atomisztikus felfogás ma már idejét multa. A nép művészetét nem lehet kiszakítani az egész életük összefüggéséből, mert az egyes tények csak az egész kultúra zárt egységében nyerik igazi értelmüket.

Ez a modern szellemtörténeti szemlélet jut érvényre *Kodály Zoltán* «*Néprajz és zenetörténet*» c. tanulmányában. (Ethnográfia, 1933. XXIV. és XXV-ik évf. 1—2. sz.) Kodály itt rámutat arra, hogy a néprajz mindenkor a nemzeti önismeret forrása és a nemzeti létért való küzdelem hatalmas fegyvere. A népzenében a legfontosabb az élő forrás megismerése, amire a papírkönyvtárak katonái, a régi írásokban könyvekbe temetkező tudósok, olyan lenézéssel tekintenek. A magyar zenében a XVI. századig nincsen csak szóbeli hagyomány. A régi magyar zene csak úgy egyszólamú, mint minden keleti zene, a

dallam igazi életét a rögtönzés adta meg. Ezt lesték el egymástól, így maradt fenn iratlanul nemzedékről-nemzedékre. De a feljegyzés hiányossága miatt még a régi kéziratos dallamokat is csak úgy tudjuk megfejteni, ha összehasonlítjuk az élő, ma is énekelt hagyománnyal. Ennek a zenei néphagyománynak tudományos értékű megismerése azonban csak a helyszínen megfigyelt, élőszóbeli előadás alapján lehetséges. Egy tekintet, egy mozdulat, a ruhaviselet csakúgy szerves részei az összbenyomásnak, mint a zene ritmusa, vagy az énekes hangszíne. Emberileg is részesévé kell válni a hagyománynak s ezzel egy embercsoport lelki életének. A magyar zenetörténész nem tud igazi eredménnyel dolgozni, ha nem megy ki falura, hogy ott az élő zenei hagyományt saját szemléletéből megismerje. Mindannyiunkra találhatnak ezek a szavak : «Kevesebbet búsuljunk azon, amink nincs és többet örüljünk azon, amink van.» Örvendjünk azon, hogy olyan ország fiai lehetünk, melynek még van élő hagyománya, hogy a magyar zene monumentáinak értékesebb fele nem könyvtárakban szunnyad, hanem élve él, hogy olyan korban élhetünk, amilyet a nyugati népek magukra nézve már csak rekonstruálni tudnak. Így lesz Kodály klasszikus meghatározásában a néprajz az élet tudománya, amelyben csak erős, átfogó érzéssel lehet maradandót alkotni ; s így fog beteljesedni a legfőbb cél, az egységes magyar kultúra eszménye, ahol a magas kultúra és népkultúra egy gyökérből hajtva, teljesen összefonódhatnak.

*

Kókai Rezső doktori értekezésének — «*Franz Liszt in seinen früheren Klavierwerken*», Leipzig, 1933, — bár idegen nyelvű és nem magyar szempontokból indul ki, annyiban mégis csak van köze a magyar zeneirodalomhoz, amennyiben magyar tudós írta magyar mesterről. A mű főcélja, hogy Liszt korábbi zongoraműveinek nyomán bebizonyítsa Liszt zenei romantikájának elsőségét a többi korabeli mesterekkel szemben s hogy miben állt ez a zenei romantika, ami még ma is élő tényezője a zenei fejlődésnek. Szerző előbb a szellemi forradalmat, a világnézet változását igyekszik Liszt ez időtájt írt leveleiből, írásaiból kimutatni. Feltételezzük azonban, hogy szerző tudatában van annak, hogy a romantika szellemtörténeti fogalmának rendkívül bonyolult és gazdag tartalmát pár vonás kiemelésével — amik főkép a forradalmiságra és a zene kozmikus felfogására szorítkoznak — csak éppenhogy megközelíteni lehet, de nem kimeríteni. Épígy nem lehet pontos évszámokkal elhatárolni azt az időszakot, amikor Liszt zenei romantikája kifejlődött. (1834—40.) — Egy német disszertációból lelkiismeretesen közölt idézetek sem túlságosan győztek meg minket arról, hogy amikor Liszt már teljesen romantikus szellemben írt, ugyanakkor Schumann, Berlioz, Chopin még klasszikus elveket vallanak. Ez az állítás formai szempontból talán még megállja a helyét, de az idevágó művek szellemi tartalmában, Chopin, Schumann teljesen újszerű hangzatokkal kifejezésre jutó romantikus világszemléletében, Berlioz fantsztikus művészi és emberi egyéniségének egész megalkotottságában bajosan lehet klaszszikus sajátságot látni. Ugyanaz a forma teljesen más jelentőséget nyerhet a klasszikus vagy a romantikus szellem felfogásában. — A zenei részre vonatkozó bizonyítékok már sokkal meggyőzőebbek, mert itt a képzett szakzenész jut szóhoz. A stílusfordulást igen ügyesen vezeti le a rögtönzés elvéből, majd a művek tematikájának, melodikus, ritmikus,

harmonikus sajátságainak elemzésével mutatja ki az új romantikus elvek térfoglalását.

Kókai könyvének főérdeme, hogy a száraz német zenefilológiai irányzat mellett, legalább megpróbálkozott a szellemtörténeti vonatkozásokkal is, így bizonyos fokig átfogóbb eredményeket tud felmutatni. Ezek az eredmények csak fokozódnának, ha zenei szaktudását teljesebben egészítené ki a filozófiai-esztétikai szemlélet elmélyítésével, ami nélkül romantikus művészet felfogása elképzelhetetlen.

*

A keleteurópai folklore nagy felvirágzása mellett természetszerűen megcsappant az érdeklődés a kultúráját már régen megteremtett német népdal iránt. A német filológiai dolgozatok LVIII. füzete Kramer Imre «*A magyarországi német népdal*» c. dolgozata kimutatja, hogy a magyarországi német népdal nem azonos a németországival, abból fakadt, de a magyar környezet hatására elfejlődött tőle. Ennek a kis szigetkultúrának a törvényszerűségét tehát már azért sem fölösleges kikutatni, mert a nagyobb méretű gyűjtések olyan útmutatást is adhatnak, amelyek etnológiai és geográfiai szempontok mellett még telepítéstörténeti szempontból is nem csekély fontosságúak lesznek.

Prahács Margit.

Dr. vitéz Kárpáthy-Kravjánszky Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve. A magyar történetírás háború utáni fellendülésének okát nemcsak az új módszerek és szempontok érvényesítésében, új tehetségek feltűnésében kell keresnünk, hanem új források feltárásában is. Különösen a bécsi udvari titkos levéltár megnyitása a kutatók számára nagy jelentőségű. Itt külön magyar történeti intézet működik, amely az óriási anyagból kiválogatja a magyar szempontból értékeset. Hasonló munkát végzett Velencében Kárpáthy-Kravjánszky Mór, aki eddig több rövid tanulmányban számolt be kutatásainak eredményéről. Ez a 278 oldalas kötet is csak egy részletet foglal össze a nagy anyagból.

Forrásai a velencei követjelentések. Mint a szerző kiemeli, a hatalmas köztársaság diplomáciai szervezete túltesz a pápai államén is, megbízhatóság és ügyesség szempontjából s ezért szinte nélkülözhetetlen forrása a magyar történetírásnak.

Kárpáthy-Kravjánszky Mór történetírói módszerének legjellemzőbb tulajdonsága a hűségre való törekvés. Elméleteket nem állít fel, még az adatok rendszerezésében is óvatos, hogy a valóságot meg ne hamisítsa. Inkább lemond a rendszerezés teljességéről, valamilyen uralkodó gondolat kidomborításáról. Ennek köszönhető valószínűleg az is, hogy Rudolf uralkodásának nemcsak magyar vonatkozásait érinti, hanem a birodalom kormányzásának minden problémáját. A mi szempontunkból legérdekesebb Rudolf viszonya Báthory Istvánhoz, aki titokban a magyar trónra pályázik. Ez a titokban ellenségeskedő, gyanakvó viszony nyilt kitörésre nem vezet ugyan, hála a két uralkodó másirányú súlyosabb gondjainak (Rettenetes Iván Báthorynál, a török és a vallási harcok Rudolfnál) és a pápai diplomácia mesterkedésének, amellyel össze akarják hozni a két királyt a török ellen, de azért Rudolf igazán csak Báthory halálával szabadul a nyomás alól.

F. I.

A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya.

A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya az idén érkezett el megalakulása ötvenedik évfordulójához. Ebből az alkalomból írta meg *Goriupp*

Alisz a Hírlaposztály történetétét. *(A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya, fennállásának első félszázadában.* Az Országos Széchenyi Könyvtár kiadványai. III. Bp. 1934.) Dolgozata — mely Magyarország egyetlen szinte teljesnek mondható hírlapgyüjteményének históriája — nem csupán a könyvtári szakköröket érdekelheti. Ma, amikor a modern tudomány mindig nagyobb és nagyobb figyelemmel fordul a hírlap- és folyóiratanyaghoz, dolgozatának egynémely közlése méltán számíthat úgy a kutatók, mint a szélesebb nyilvánosság érdeklődésére.

A Hírlaposztály voltaképeni megszervezője *id. Szinnyei József*, a magyar bibliográfia atyja volt. Már a 60-as évek elején érezte, hogy tudományos kutatóink mennyire nélkülözik a hírlapgyüjteményeket. Ebben az időben jelentek meg első hírlaptörténeti cikkei és hírlapbibliográfiái, majd később határozottan, cikkekben sürgeti hírlapanyagunk megmentését, hírlapkönyvtárak felállítását. Tervének keresztülvitele ekkor már a lehető legsürgetőbb volt. Könyvtáraink csak mellékesen foglalkoztak a hírlapok megőrzésével, a magyar hírlapirodalom pedig évről-évre szélesebb kereteket öltött. *Trefort* miniszter őszinte megértéssel karolta fel Szinnyei tervét s 1884 július 2-án már le is érkezett a Nemzeti Múzeum igazgatójához az akta, mely szerint: «... az *Országos Hírlapkönyvtár* a Magyar Nemzeti Múzeumban állíttatik fel, ennek a könyvtára rendelkezik ugyanis a legnagyobb és viszonylag legrendezettebb hírlapanyaggal». A Hírlapkönyvtár szervezési munkálatait maga Szinnyei végzi. Két munkatársával *(Váczy János* és *Kereszty István)* feldolgozza a Nemzeti Múzeum hírlapanyagát, majd kiegészítik az *Egyetemi Könyvtár*, a *Tudományos Akadémia*, a *Nemzeti Kaszinó* és az *Erdélyi Múzeum* hírlapkészletével. 1888-ban, mikor Trefort meghalt és Szinnyeit a Nemzeti Múzeumhoz nevezték ki, az önálló intézménynek tervezett Országos Hírlapkönyvtár sorsa is eldőlt. A Széchényi Könyvtár egyik alosztálya lett s az maradt 1929-ig, midőn *Rédey Tivadar* igazgatása alatt, a Nemzeti Múzeum önálló osztályává nyilvánították.

Az 1884-től 1934-ig eltelt félszázad a Hírlaposztály hatalmas gazdagodását jelzi. A 80-as években Szinnyei 8789 kötetben állapítja meg a könyvtár állományát, ami félszázad alatt közel 60.000 kötetre emelkedett. Ezt a gazdagodást részben az 1897-ben hozott kötelespéldány törvény, másrészt a Hírlaposztály adományozóinak segítségével sikerült elérni. Az adományozók szerepe a gyüjtemény gazdagításában különösen az összeomlás után nyert óriási jelentőséget, midőn a megszállott területi hírlapanyaghoz másként aligha lehetett volna hozzájutni.

Tolnai Gábor.

S Z E M L E

A hónap szellemi élete.

Június hó.

A magyarság Kelet és Nyugat között.

Fiatal irodalomtörténészeink egyik legkiválóbbja a magyar lét kettős szemléletével foglalkozik: *Kelet és Nyugat között* című nemzetkarakterológiai tanulmányában.[1] Kelet s Nyugat nagy erőjátékában egyre erősebben visszatérő motívumként merül fel valami «magyar öncélúság» hangoztatása. A napi politika kortesfogásain túl, mély és súlyos értelme van ennek a szónak. A népnek, mely két tenger habjai közt morzsolódik, minden összefogó, centripetális erejére szüksége van, hogy fennmaradhasson. Zrínyi igazsága, mely Kölcseyn, Széchenyin át napjainkig megtartotta érvényességét, ismét időszerű. Talpalatnyi térre visszaszorítva, a nemzethalál megújult rémületének partjain csak önáltató illuziók tévedése lehet magunkat akár Nyugat megváltójának, akár a Kelet előőrsének szerepében látnunk s dícsérnünk. Míg keletre kalandozunk, turáni álmokat hajszolni, könnyen áthajolhat a kerítésünkön a német s míg nyugatra vágyva a civilizáció magaslatait járjuk, elönthetik alattunk a földet, melytől elszakadtunk, a szláv néptenger hullámai. Létünk alapjaiban veszélyeztetve alig marad számunkra más sürgős feladat, mint amit Széchenyi fogalmazott meg: «egy népet megmenteni az emberiség számára!»

A kelet-nyugati probléma ebben a síkban ismét új színezettel jelenik meg. Nem nagy kultúrák összeütközésének, nem is egy nagy s egységes földrajzi s ethnikai övnek, hanem a magyar önismeretnek kérdései vetődnek itt felszínre: melyek azok a termékeny és ártó erők, amelyek a magyarságot a maga életének belső terében alakítják s gátolják s melyek azok az erők, amelyek e folytonos harc kiegyensúlyozására, a külső támadások kivédésére összefoghatók? S ha újabban ismét egyre több szó esik népiességről, nemzeti hagyományokról, táj és lélek új találkozásáról, új honfoglalásról és a nemzeti egyéniség jellegének öntudatosításáról, akkor a történelem mélyebb parancsai szólalnak itt meg s nemcsak irodalmi divatokról, egy-egy kipróbált ízlésforma újramelegítéséről, a művelődésbölcselet szakkérdéseiről, vagy vidéki remetéknek s a regionalizmus megszállottjainak bogarairól van szó. Létének alaprétegei felé tapogatódzik újra a magyarság öntudata, azok felé a források felé, melyeknek segítségével talán újra feltisztíthatja történelmi sodrának vizeit, melyek az utolsó félszázad nagy áradásában szétterülve, idegen elemekkel túlontúl elvegyültek s nem egy helyen lápokba poshadtak.

A keleti és nyugati magyarság egyik legmegkapóbb összetételét, akinek

[1] Keresztury Dezső: Kelet és Nyugat között. *Magyar szemle*, június.

vérében a székely eredetű apa s a mátyusföldi anya egyesült tömör magyar típust alakítva, Szenci Molnár Albertet mutatja be Áprily Lajos.[1] A nagy magyar zsoltárfordító ezen túl összetétele a turáni eredetnek és európaiasságnak is. Zsoltárfordítása jelképes ötvözet: örök bibliai tartalom, nyugat új színvonalát követelő zenei formáiban, a keleti eredetű magyar nyelv leggyökeresebb ízével s legtehetségesebb kifejező eszközével.

Az új embertípus és nemzeti művelődésünk válsága.

A mai magyar lélek, elsősorban a jövőt jelentő fiatalság lelkének válságát mutatja be sokhelyütt túlzottan sötétre színezett látással és kritikával egyik fiatal esszéistánk.[2] Megállapításai szerint: a fiatalságunkban jelentkező belső válság, külsőleg, történeti művelődésünk hiányában mutatkozik meg. Széchenyi, Eötvös, Kölcsey, Vörösmarty és Arany örökké újszerű szelleme ma kéretlen, szívtelenül fogadott ajándék a mai fiatalok számára. A magyar lélek, a nemzeti művelődés ezen örökérvényű, időtlen kifejezői, élettelen klasszikusok, kiket tisztelni kötelesség és ismerni, az életbe átvinni tanításaik értelmét kéretlen és főleg kellemetlen, kelletlenül fogadott erény. Neveiket ornamensül használja a frazeológia, hogy félszegen ilymódon leplezze a mai honfibú belső tartalmatlanságát, melynek lényege ők voltak hajdan egy szebb és lelkesebb időben. A német romantika és a német idealizmus nemzedékéről ezt az ottani viszonylatban aligha lehet elmondani, bennünk a goethei klasszicizmus által keretbe szorított német nyugtalanság szökött egyetemes emberi és keresztény magasságokig. A reformkor nagy nemzedéke ugyanezt a szerepet töltötte be nálunk, a magyar lélek időtlen kifejezője s a magyar nép humuszából emelődött az egyetemes emberiség európai magasságáig. De szerepük emellett még nagyobb jelentőségű és bennük öltött először nemcsak az európai keresztény magyar lélek modern formát, ám együtt ők adják meg a magyar művelődés igazi tartalmát is és épp ezért kellene fokozottabb figyelemmel feléjük fordulniok a mai nemzedékeknek.

De vajjon mennyire él köztük az európai keresztény közösség tradíciója és hagyatéka? A magyar művelődés válságának s a fiatalságnak viszonyát a Széchenyiben testet öltött európai magyar tradíció és idealizmus elhalványodása határozza meg s ugyanez mondható el az európai szellem és fiatalságunk viszonyáról is. Az antik hagyomány, a keresztény középkor és a népi lélek összeszövődéséből előállott európai szellem alig rezonál szívükben, az összeség mély tartalma ép úgy halott számukra, mint a részletek szépsége és lelkisége. Nemrég még új hellén szellemet, új hellén fiatalságot remélt Spranger a modern természetérzéstől átitatott német fiatalságtól, melynek lelkében a honi tájak szépsége, a német ember világszemlélete és életformája, a görög szellemtől áthatott fichtei és schleiermacheri idealizmus egyesült és világnézetileg gyökeret vert — vajjon remélhetünk-e ilyesfélét magyar értelemben — a mi fiatalságunktól? E kérdések kínos végső okai persze mind anorganikusan fejlesztett társadalmi szerkezetünkig nyúlnak vissza.

A magyar fiatalság, mely lényegében sem korosztály, sem társadalmi osztály, sem szervezet, sem klikk, hanem szellemi állapot és lendület, tán mégis önmagára talál, — szeretnők hinni, hogy a szerzőtől írt szomorú és

[1] Áprily Lajos: Zsoltárfordító. *Protestáns Szemle*, május.
[2] Gogolák Lajos: Az új embertípus és nemzeti művelődésünk válsága. *Magyar Kultúra*, május 20.

elkeseredett sorok inkább egy új korszak kezdetét jelentik, mint a régi folytatását, inkább a régi időszak kritikai felszámolását és egy belső megtisztulás és lelkiismeretvizsgálat szavait. Hisz a mult és jelen magyar életét egyformán végigtekintő, kritikai szemléletű történetíró is a jövő, egy új ifjúság felé fordul: «Tán nem illúzió, nem vétkes illúzió ez: hinni a jövőben és az ifjúságban». (Szekfü Gyula.)

Ady Endre és az utókor.

Szellemi életünk érdekes jelensége, Németh László *Tanu*-ja[1] újraértékelését nyujtja a huszadik század legnagyobb magyar lírikusának. Különösen megkapó az az irodalompolitikai háttér, amelybe pompás lélektani és filozófiai elemzése után a költőt beállítja. Kétségtelen, úgymond, hogy Ady maga is hibázott maga ellen. Nem volt aszkéta-szív s mint afféle világidegen ember rászorult a jószóra, a hiúság legyezőire, a nevét harsogó csatazajra. Nem tudott olyan hősin reménytelen maradni, mint az igazság, melyet képviselt. Az egész magyar élettel szemben kellett volna megállnia; példájában mintáznia igazságát, magából csinálni pártot magának. Ő odaengedte magát a magyar hazugság egyik felének; belelovalta magát egy félig hitt verbuváló hangulatba; itt-ott műveibe is betört az a hazug, lelkendező lárma, amely alakját körülvette. Megkövetelte a vezéri címzést s nagyobb cécóval, de épp olyan tehetetlenül ült udvaroncai közt, mint negyven évvel előbb Arany János. Hogy a *Nyugat*-ban éppen csak föl-föllobbant a magyar öntudat, ebben az ő szemhunyásainak is része van. Műve felemésztette erejét, az igazi harcra már nem futotta. Ott ült fegyveresei közt lóra szíjazottan s vitette, sodortatta magát egy ál-forradalom felé.

De ha gyengeségének volt is része az alakját körülhandabandázó hazugságban, műve rég kikelt ebből a hazug léből s ha ma, amikor sorai aktuálisabbak mint valaha, nincs hatása, a hiba bennünk van és nem benne. Az az utókor, amely még Adyt sem tudta a maga hasznára fordítani, a természet kivételes kedvezéseit játssza el.

A falu problémái.

Mélyen elgondolkoztató, sőt helyenként megrázó diagnózisát nyujtja a falu krízisének egy annak közvetlen szemléletéből merítő kép,[2] mely szerint a gazdasági válság a falu lakossága számára nem nívósüllyedést jelent, hanem a szó legszorosabb értelmében a mindennapi kenyér kérdését. A falu mindig szűkölködött az önálló egzisztenciákban s így a nagybirtok emberfelvevőképességének s a kivándorlásnak bezárulása, a mezőgazdasági gépmunka terjedése: előidéztek egy semmiféle statisztikával számon nem tartott falusi munkanélküliséget. Ez pedig magának a falu lakosságának puszta létfenntartását tette kérdéssé. Egy nemrégiben megjelent könyv (Kerbolt Károly: A beteg falu) adatai nyomán szinte alvilági fény vetődik arra: mint rokkant meg magának a fajnak fizikai ereje. Parasztságunk testi erejéről szóló, valamikor igaz Toldi-legendákkal most már régen elbánt a tüdővész, az elégtelen táplálkozás, az egészségügyi intézmények hiánya, a kulturálatlan lakás.

Parasztságunknak ez az ijesztő deformálódása, lelki világára is tom-

[1] Németh László: Ady Endre. *Tanu*, június.
[2] Bartha István: A falu krizise. *Magyar Kultúra*, június 5.

pítva hat, a visszapogányosodás útja: az elanyagiasodás. A falu emberét valósággal a szellemi eltörpülés kényszerzubbonyába szorítja a nyomor, vagy legalább is szűkösség világnézete. Az a kényszer, hogy sokszor minden fizikai és szellemi erejének felhasználása is csak nehezen hozza meg számára a mindennapit.

Hogy ebben a helyzetében szinte reménytelenül stagnál falusi népünk, annak nem politikai, hanem szellemi tényezői vannak elsősorban. Tehetetlen vesztegését sokszor takarják a falusi konzervatizmus szép nevével. Holott az igazi ok: hogy nemcsak osztályöntudata nincs, hanem az egyesületi élet iskoláját sem járta soha. Az intelligencia számára természetes nemzetpedagógia feladata lenne s zárt falusi lélek e hiányainak nemes kimunkálása. Ezen a ponton: kóros individualizmust, gőgöt és keleti fatalizmust fognak a falura. Holott a vélt úgynevezett úrgyűlölet és gyanakvás és mindenmindegy félszegség csak védekező formája, amely annyi századon át mintegy bevehetetlen várba zárta a magyar paraszti lelket.

Színház.

Az idegen város.

Török Sándor színjátéka a Nemzeti Színházban.

Kevesebb hírveréssel és beharangozással alig került színre mostanában darab, mint ez az évadvégi ujdonság. A zárás küszöbén, valóban «tizenkét óra előtt öt perccel» mutatták be s mégis váratlanul pezsgésbe hozta mind a színház munkakedvét, mind a közönség érdeklődését. A kritika is a maga felfogásának igazolását köszönheti benne: a színpad igenis írókra vár s nem a rutin ügyeskedő hőseire. Ebben az idényben is jobbára a színműírás «beérkezett»-jeinek mesterkedéseihez volt szerencsénk s még új nevek közül is főleg olyanokhoz, akik több-kevesebb tanulékonysággal ezeket a beérkezetteket utánozgatták.

Török Sándor első színpadi bemutatkozásában is hű maradt a maga tiszta írói szándékaihoz s ahhoz az őszinte hanghoz, amit regényeiben olyan jólesően ismertünk meg. *Az idegen város* története — mely különben folyóiratunk lapjain szerzett írója nevének becsületet — a számító színpadiasság kedvéért nem igen fordult ki a medréből, regényfogantatásának nyomai egészen nem is vesztek ki belőle, s ha ennek következtében a színjátéknak némi novellai íze támadt is: fordulatainak elevensége, a kevés szóval való emberrajzolásnak ereje s a szók mögött a mély és komoly érzés fedezete még így is megteremtette a drámaiságnak azt a mértékét, aminél dúsabb drámai eret például Marcel Pagnol színpadi elbeszéléseiben, vagy O'Neill legújabb amerikai életképében sem igen lelhetni.

Ez a rokonszenves tehetségű fiatal író nem hatásos *helyzeteket* lát, hanem jellemeket és sorsokat, melyek nem színpadi értékesíthetés szempontjából, hanem: íróilag érdeklik. Nem is hegyezi ki különösebben a mondanivalóját, még annyira sem, mint annak idején hasonló ihletésű *Fehér szarvas*-ában Zilahy Lajos, pedig érezni, hogy csordultig van a lelke. Talán épp ezért van bátorsága a maguk erejére bízni alakjait, melyek a regény gazdag szövedékéből most a dráma sommázó megoldásaiba foglalva, még mindig hiánytalanul helytállnak magukért. A hazájukban hon-

talanná vált s a nagyvárosban hontalanságukat még keservesebben sinylő fiataljai kitartó akaraterejükkel, lehervaszthatatlan lelki frisseségükkel rendre kivívják a boldogulásukat s gyámolító szeretetük önmagára eszmélteti az egyetlen ingadozót is, a délibábok hősének induló Joó Áront, kit a mázcsillogású nagyvilág egyik szeszélyes és exotikumkedvelő kisleánya kallódó életsorsának Kirke-szigete felé terelget.

A színpadon az ilyen természetű írói tárgyhoz mindenekfölött légkört kell teremteni, mert ennek híján mozaikrészletekké hull szét az egész elgondolás. Török Sándornak a légkör ez állandó éreztetése sikerült a legsugallatosabban. Pompásan érti a színpadi percek vagy éppen pillanatok ösztönös tervű kihasználását. «Nagy» jelenetei az apró jelenetek szomszédos kisugárzásától nyerik valódi megvilágításukat. Ez az, amit a színpad divatos ezermesterei olyan kevéssé értenek. Ezek egymás sarkába hágó fordulatokkal kábítgatják a nézőteret, többnyire hatásosan robbantgatják fel mag nélküli puskaporukat, csakhogy az ilyen tűzijáték a végén sivár ürességet hagy a lelkekben. A Török Sándor színpadi hangjának igézetében valami folytonosság és szervesség van, ez az igazi író legsajátabb titka, erről szoktuk közkeletűen azt mondani, hogy «megfogja» vele a közönséget.

A színház munkája — Rádai Dénes odaadó és lelkes rendezői teljesítménye — ehhez a maga részéről is nagymértékben hozzájárult. Annál örvendetesebb és megnyugtatóbb a szép eredmény, mert — a színmű természeténél fogva is — főleg a Nemzeti Színház fiatalabb gárdájának derekasan megállt próbatételéből jött létre. A legösszetettebb s a végső benyomás szempontjából legkényesebb színészi feladat éppenséggel egy tanulósorban lévő noviciának, Perczel Zitának jutott. Tehetsége felől e merész kísérlet meglepő sikere után kételkedni nem lehet, ha valaki félig gyermekül a főbb mozzanatokban máris ennyire betölti a színpadot, minden okunk megvan arra, hogy fejlődéséhez komoly reménységet fűzzünk. Csak a pillanatnyi «konjunktúra» (színházi világunknak ez a veszedelmes mételye) akadálya ne legyen ennek az okos irányításra szoruló fejlődésnek. Ignácz Rózsa érezhető becsvággyal és egészében elfogadható eredménnyel mutatkozik be első, valódibb jellemrajzot kívánó szerepében. Valahogyan mégis úgy gondoljuk, hogy igazi elhelyezkedését nem ezen a területen, inkább a különlegesebben népies zsánerben fogja megtalálni. A férfi főszerephez Abonyi Géza egyéniségéből hiányzik némi nyersebb íz, a férfias fiatalság meggyőző hitele. Azt mondhatnók: keresetlenül és művészi igazsággal csak a férfijelenetekben hat, itt az együttes mintegy őt is magával sodorja. A szerelmi mozzanatokban akárhányszor most is menthetetlenül beleesik a «métier» üres hagyományaiba, pedig Joó Áron csak egyetlen hangot nem ismerhet: a Derblay Philippe-ét. Timár Józsefnek a Petúr-indulatú Koncz Elek szerepe egészen rendkívülimód hálás alkalmat szerzett, hogy őszinte átélőképességének, egységbenlátó fantáziájának újabb s tán minden eddiginél nyomatékosabb bizonyságát szolgáltassa. Ilyen főnyereményt ütött meg Bükk Andris szeretetreméltó figurájával az ízes tehetségű és meleglelkű Juhász József is. Sugár Károly az «ötperces remeklés»-nek nyujtja valóságos iskolapéldáját. Kellemesen tűnt fel a most végzett, jómozgású Várkonyi Zoltán. Tapolczai — egy kis túlbuzgalmat leszámítva — szintén a maga helyén van, nemkülönben Major Tamás és Ungvári László. Iványi Irén egyéniségében hordja a rábízott jótétlélek

hitelét, mintahogy ezúttal Gombaszögi Irén is valósággal megszínesedik a «vesező» barátnő alakjában. Ónody Ákos és Pethes Margit csak megcsillanó arcélek, de még ők sem tűnnek el egészen nyom nélkül.

Bánk bán.

Új betanulással a Nemzeti Színházban.

Százesztendős évfordulójára annak, hogy Katona remekét Kolozsvárott Egressy Gábor a maga jutalomjátékául előadatta, a Nemzeti Színház új rendezésű és részben (de valóban döntő részben) új szereposztású *Bánk*-előadást készít elő. Ez az idényvégi egyetlen este, amikor elibénk került, a színház közlése szerint inkább csak próbának számít, melynek tanulságait a végleges megoldásban még értékesíteni lehet.

Magunk is illőbbnek véljük, hogy tüzetesebben majd az ünnepi alkalommal közöljük észrevételeinket s egyelőre csak néhány futólagos megjegyzéssel kísérjük a várható eredménynek ezt az előlegezett — ígéretét.

Ami a legfontosabb : Kiss Ferenc Bánk-rajza olyan hatalmas színészi alkotással biztat, aminőre ebben a százszorosan nehéz feladatban a mai színházlátogatók aligha emlékezhetnek. Ez az izmos tehetségű színész pályájának most valóban delelőjén jár, amit néhány shakespearei alak megmintázásával magára vállalt, azt a nemes kötelezettséget most ezzel az idáig legteljesebben megoldott munkájával busásan beváltja. Ez a «nagyúr» csakugyan a történelem örök magyarja, a hűségnek és bizalomnak a a Végzet külleje alá került áldozata. Csupa méltóság és önfegyelmezés, amelynek mélyén egy maga-igazát kereső fajtának meggyűlt keserűsége, értetlen megaláztatása dörömböl. Alakításának mértéktartó biztossága éppoly elismerést érdemel, mint tökéletes bensősége. Minden jó hagyományt szervesen felvett magába és semmit abból, ami a külsőséghez, a hősi pózhoz tartozik, grandiozitása a lelkében épül meg, s nem a dolmány mellbőségéhez igazodik vagy történelmi csizmasarkokra támaszkodik.

Új gazdát kapott most Biberach is a jeles képességű Uray Tivadarban. Eddig Ottót játszotta, egy kissé színtelenül, de lézengő rittere most ennél is jelentéktelenebbre sikerült. Remek Biberachok hosszú sorához csatlakozhatott (Ódry, Palágyi, Kiss Ferenc), iparkodott elődjeitől eltérni, de ebben az igyekezetben a még korábbi «intrikus» iskola hagyományainak közelségébe sodródott. Ennek a kóbor lovagnak nem volt sorsa, valójában még egyénisége sem, csak maszkja s a beszéddel néha csak igen laza összeköttetésben álló, modorosan stilizált kézmozdulatai. Valamelyes élet csak legutolsó jelenetét járta át, addig alatta maradt a saját mértékének is, nemhogy a Katonáénak.

Örökében Ottó alakját Timár Józsefre bízták, jó érzékkel, mert ez a fiatal művész az elkapatottság és tanácstalanság szélső színei közt elég gazdag árnyalással mutatta meg a multak során meglehetősen merev konvenciókba rögződött alakot.

Eöry Kató Bendeleiben Izidorát játszotta először. Itt, hol a különben nem igen hálás szerep gazdájának mindig fontos, néha a dráma menetére nézve egyenest döntő dolgokat kell közölnie, kiderült, hogy az ifjú színésznő színpadi beszéde még erős iskolázásra szorul. Alakjának belső fejlesztésében is volt valamelyes bizonytalanság : a részletek jócskán széthullottak, a figura szinte karakterében megváltozva került a tragédia során elénk. E részben is szükség van a rendező gyámolítására.

A többi főbb alak régi és jó kézben

maradt. Kürti József Petúrja — kivált az összeesküvés jelenetében — remek. Intonálását az első felvonásban hallottuk már jobbnak is, itt ezúttal még nem melegedett át eléggé a hangosságtól a valódi indulatig. Tasnádi Ilona Melindájának fő erénye a mélységes átérzés, Hettyey Aranka Gertrudisának a fejedelmi méltóság. Az utóbbinak a Bánkkal való leszámolás jelenete soha még olyan kitűnően nem sikerült, mint ezúttal; játéktársának hatására lemondott néhány korábbi, teatrálisabb taglejtésről s ezzel a fogyatékkal most egyszeriben hozzájutott a valódi művészi — többlethez.

Gál legszebb alkotásaihoz sorozhatja megindító, esettségében is férfias Mikhálját, s Bartos Gyula is egyre mélyebben jár a tiborci lélek gyökere körül. Nagy panaszlistája —igaz — csak második felében bontakozott ki igazában, de ez már az új rendezésnek egy kevéssé szerencsés ötletével függ össze: mondókáját — egészen megokolatlanul !— a magas lépcső tetején kell kezdenie s csak apránkint jut Bánk közelébe. Ezen segíteni kell, lopódzzék csak be, úgy mint eddig, a rejtekajtón, ami Katona elgondolásának is megfelel.

Másik feladata a rendezésnek, hogy a tömegjelenetekben jobban megindítsa a vérkeringést, ezek most csaknem egykedvűségbe süllyedtek. A *Bánk bán*-ban a történelmi kor nem puszta «háttér», hanem lázasan érdekelt valóság: maga is hőse legremekebb tragédiánknak.

S végül: könyörtelenül meg kell változtatni az első felvonás zárójelenetét. Amilyen pompásan sikerült Bánk első megjelenése (csattanós cáfolatául Hevesi Sándor «színszerűségi» aggodalmának), annyira képtelenség a színpad felvonásvégi teljes elsötétítése s a nagy monológnak kísérteties reflektorfénybe állítása. Ez a rendezői ötlet mintha a film világából tévedt volna ide, — habozás nélkül vissza is lehet származtatni illetékességi helyére.

Rédey Tivadar

KÜLFÖLDI KRÓNIKA

Francia, német és olasz folyóiratok.

Alja Rachmanova naplói nagy sikert értek el a könyvpiacon. Az orosz eseményeket beszéli el. Az első kötet a háború közepével kezdődik, amikor jó módban, de már a jövő fenyegető árnyékai között élnek. A könyvek tendenciája adva van, hisz az írónő a jómódú orosz intelligenciához tartozott, csak az a kérdés, hogy meggyőző tud-e lenni? Rachmanova azonban nem akar meggyőzni, csak leírja az eseményeket. Még csak nem is panaszkodik túlságosan. Ez a passzivítás nemcsak a leírások objektivítását biztosítja, hanem az írónő nőiességét is kidomborítja. Rachmanova többször emlegeti, hogy nem elégszik meg azzal, hogy nő, ember akar lenni. Azonban minél emberibb akar lenni, annál nőiesebb lesz, mert nem az értelem, hanem az elfojtott, halkan és diszkréten leírt érzések irányában bontakozik ki. Nem tudom leírtak-e már olyan lehelletfinom érzéseket, mint amilyenekkel Rachmanova jelzi, csak jelzi és nem festi szerelmét vőlegénye, Wadim iránt. Ugyanez a finomság jellemzi a forradalmi véres jeleneteket, vagy a nyomor és szenvedés leírását. Sehol egy ritkítóbb szín, egy hangosabb szó. Ez a stílus és a bolsevista Oroszország, mint téma : e kettő ellentéte jobb propaganda, mint a kilométeres szónoklatok.

Az utolsó kötet : *Milchfrau in Ottakring* szinte próbakő az írónő tehetségének megmérésére. A téma itt már nem érdekes magában véve : Bécs külvárosi élete. Tejes boltot ír le, az állandó vevőket, küzdelmeit, hogy kisfiát megmentse a külváros utcájának hatásától, gondjait az üzlettel, férje tanulmányait és vizsgáit, de ezek a kis dolgok mélységet kapnak. Szenvedélyesen vizsgálja az embereket, szereti őket, mindenkiben talál valami érdekeset. Talán furcsa a hasonlat, de az ember olyanformán érzi magát Rachmanova könyveinek elolvasása után, mint mikor egy juhásszal beszél a nyájáról. Azelőtt csak a nyájat látta, de a beszélgetés folyamán a nyájban megismeri a hallgató az egyéneket is, a juhok és birkák saját szokásait, előítéleteiket, szokásaikat, jó és rossz tulajdonságaikat, azok okát. Rachmanova naplói meggyőzik az embert arról, hogy nem ismerte embertársait, mert nem szerette őket.

Mostanában a *Schönere Zukunft*-ban cikke jelent meg, amelyben beszámol arról, hogyan jutott el az irodalomig. *Wie es zu meinen Tagebüchern kam.* A közvetlen alkalmat véletlen adta meg : férjét felszólították, hogy írjon könyvet az osztrák hadifoglyok oroszországi életéről. A határidőre nem volt készen és semmi kilátása nem volt arra, hogy ez a könyve valaha is elkészül. Beadták Rachmanova naplóit. A többit már a kiadó végezte el.

Ezt a véletlent azonban hosszú irodalmi előkészület előzte meg. Apja sokat olvasott, rászoktatta lányát is. Tízéves korában már elolvasott úgyszólván minden orosz klasszikust. Aztán jöttek a szokásos kisebb sikerek, amelyek közül a legtöbbre becsüli azt, amikor apja — szigorú kritikusa lányának — egy álnéven megjelent versét állítja eléje példának. Amikor az írói hivatást akarja meghatározni, akkor is apja a legnagyobb tekintély : Az író

legfontosabb kötelessége, hogy őszinte legyen. De ha azt akarja, hogy ez az őszinteség használjon embertársainak, hogy a könyv ajándék legyen, ne méreg, akkor az írónak tisztaszívűnek kell lennie. Nem elég, ha az író keresi az igazságot, meg is kell találnia, ezért, ha valaki igazán író akar lenni, annak ismernie kell az életet, sokat kell szenvednie. De nemcsak ismernie kell az életet, hanem szeretnie is.

Kézenfekvő és egyszerű elvek ezek, de épp ezért újak : ez Rachmanova.

* * *

Spengler művei nálunk igen kedvező fogadtatásra találtak. Komoly tudósok és fiatal írók egyaránt kötelességüknek tartották, hogy elhelyezzék elismerésük koszorúját a vaskos kötetek és még vaskosabb gondolatok előtt. Talán nem árt, ha észrevesszük, hogy a külföldi komoly sajtóban az elismerés nem ennyire egyhangú. Ha az ellenzéket akarjuk megismerni, legjobb a legszélsőségesebbek közül választani egyet : *Benedetto Croce.*

Amikor a *Der Mensch und die Technik* megjelent a még mindig fiatalos Croce így határozza meg a könyvet : a «lélek reális nyersesége és alantassága fölé szőtt imaginárius elméleti háló.» Croce folyóiratában, a *Critica*-ban *Guido de Ruggiero* több folytatásban jegyzeteket közöl az újabb európai és amerikai filozófiáról. Mostanában jutott el a XVI. fejezetig, amely «a jelenkori német filozófia hisztorizmusával és ál-hisztorizmusával» foglalkozik. Természetesen sorra kerül Spengler is : ügyességét nem tagadja le. De főként abban találja Spenglert ügyesnek, hogy a régi problémákat úgy forgatja és úgy adja elő, hogy megtéveszti ezzel a járatlanokat, akik azt hiszik, hogy új és az eddigivel ellentétes nézeteket hallanak. *Chamberlaint, Friedell*-t és *Keyserling*-et emlegeti, akik ugyanebben a tudós-típusba tartoznak. De nem is akar sokat foglalkozni Spengler szerkesztményeinek bírálatával, mert nincs erre tudományos kritérium.

* * *

Már foglalkoztunk *Daniel-Rops* «*Éléments de notre destin*» című tanulmányával, amely folytatásokban jelent meg a *Revue Hebdomadaire*-ben. A közbejött események miatt csak a márciusi számban jelent meg a befejező közlemény, amelyben az *Ordre nouveau* (Új rend) mozgalommal foglalkozik és ez elég ok arra, hogy visszatérjünk erre a cikkre. A világszerte erősödő jobboldali forradalmi törekvések francia megnyilvánulása ez. Még egészen fiatal. 1930-ban kezdett összejönni nyolc fiatalember, akik eddig a legkülönbözőbb irányok szervezeteinél helyezkedtek el : *Action Française*-nél, a kommunistáknál, a *Journal des Débats*-nál. Irodalmi sikereikkel vonják magukra a figyelmet. Új műfajt és új tudományt teremtenek korunkat elemező könyveikkel, amelyek valahol az ujságírás, filozófia, szociológia és költészet között lebegnek. *Daniel-Rops* és *René Dupuis* művein kívül különösen *Robert Aron* és *Arnaud Dandieu* könyve, a *Révolution nécessaire* (Szükségszerű forradalom) aratott nagy sikert, a mostanában elhúnyt belga király asztalán is megtalálták. Folyóiratot is adnak ki, melynek címe azonos a mozgalom nevével. 1933-ban meghal Arnaud Dandieu és a halott emléke még jobban összekapcsolja a fiatalokat.

Programmjukat nem tudom szó szerint idézni, mert eddig még általánosan nem ismert filozófiai műszavakkal írják körül. A lényege az, hogy a mai szélsőségek között középútat keresnek, ez a középút azonban nem 50%-os kiegyezés, hanem elvekből következik. Hazafiak, de nem nacionalisták, a

szorosabb közösség hívei, de nem marxisták, a személy szabadságát megbecsülik, de csak akkor, ha van benne felelősségérzés, a gazdasági életet nem a profitra, hanem a szükségletekre akarják alapítani.

Forradalmuk a lélekből indul ki. Mindenkinek először saját magában kell legyőznie a régi világ előítéleteit: önzést, kényelemszeretetet. *Vivre difficilement!* Nehezen élni! — ez a jelszavuk.

* * *

A *Revue de France* márciusi számában *Léon Pierre-Quint* sorra veszi azokat az újabban megjelent könyveket, amelyek a mai francia irodalommal foglalkoznak. *André Billy* (La littérature française contemporaine), *Daniel Mornet* (Histoire de la Littérature et de la Pensée françaises contemporaines), *Christian Sénéchal* (Les grands courants de la littérature française contemporaine) és *Marcel Raymond* (De Baudelaire au surréalisme) könyvei közül ez utóbbi kapja a legjobb kritikát nemcsak ebben a cikkben, hanem körülbelül az egész francia sajtóban is.

Pierre-Quint cikkének címe és igazi témája: *Y a-t-il Rupture entre la Poésie contemporaine et notre Temps?* Van-e szakadás a mai költészet és korunk között? Nem akar belenyugodni és fáj neki, de kénytelen megállapítani, hogy ma már nincs arról szó, hogy a költők tömegeknek, vagy a nagyközönségnek énekeljenek. Sőt arról is le kell tennünk, hogy higyjünk a művelt elitben, amely olvassa a verseket. «A költő jelenleg mindenekelőtt és majdnem kizárólagosan csak a többi költő számára ír». A líra már nem haldoklik és ezentúl csak halkan, kellő tisztelettel szabad róla beszélnünk.

Fábián István.

Eliot versei és tanulmányai.

Thomas Stearns Eliot-ról nem tudni biztosan, angol költő-e vagy amerikai? Mindakét irodalom a magáénak vallja s verseng érte. Amikor első kötete megjelent, Amerikában és Angliában teljesen egyformán «üdvözölték, szidták, éljenezték, félreértették és utánozták». Tény, hogy St. Louisban született, de tény az is, hogy Európában nevelkedett és Londonban él. Verseinek szelleme éppúgy lehet angol, mint amerikai, mert tulajdonképpen egyik sem. Egyáltalában nincs modern költő, aki oly mélyen «tradiciós» volna, mint Eliot; «egyetlen költőt sem lehet szemlélni, sem értékelni egyedül — írja ő maga — hanem csakis a halottakhoz való viszonyában, ellentétében, velük összehasonlítva»; ennek ellenére egyáltalában nincs, akit oly kevéssé lehetne tradícióba sorozni; erről tanuskodik mindannak, amit eddig írt, sajátosan egyéni hangja, íze, formája, iránya és anyaga.

Verseinek olvasásakor a legelső impresszió a pátosz teljes hiánya; ezzel kapcsolatban szándékos egyszerűség, a reális hétköznap hangsúlya minden eszményivel és hősiessel szemben. Mindannak ellenkezője, amit az irodalomban lírának szoktak nevezni. Semmi emelkedettség. Paradox költő, — prózai költő. Az a verse, amit a legtöbbet idéztek és utánoztak: «J. Alfred Prufrock szerelmi dala», kiábrándítóan diszharmonikus és közönséges. Lehetetlen nem Joycera gondolni — nem mintha utánzásról lenne szó; nem is lehet, hiszen a «Prufrock» előbb keletkezett, mint az «Ulysses». Joyce kalandor hőse ügynök. Élete a városi ügynök élete. Nem hősies. Nem patetikus. Nincs benne semmi «költészet». Az «Ulysses» paradox a hős, mint nemhős. Eliot

Prufrock-ja is ilyen nemhős hős. A «Szerelmi dal» hátterében ott van a petrarcai lágyság, a dantei égi szerelem, romantikus lángolás és az érzéki tűz ; de a környezet világváros, félig elhagyott utcák, szállók, vendéglők, október, köd, obligát szavak ; virágillatot, sóvárgást, örök szerelmet árasztó strófák helyett mondatok a teáról, flanellnadrágról és marmeládról. Eliot éreztetni tudja azt, hogy amit ír, ellenköltészet olyan értelemben, ahogy Stravinsky muzsikája ellenmuzsika : tudatosan deromantizálja az elődök muzsikáját. Apatetikus. Nem a magasra felcsapó, szenvedélyes, hanem a modern városok utcáin járó ember élete, akinek nem világmegváltó eszmék forognak a fejében, hanem a koszt és kvártély gondjai s legfeljebb egy üres és jelentéktelen kis kaland.

Egyéb költeményeiben, amilyenek «Egy úrnő arcképe», «Eliot úr vasárnap reggeli szolgálata», egész első verseskötetében, sőt a «Sivatag» című másodikban is ez a stílus kiterjeszkedik. Alaphangulattá lesz. Világszemléletté. Groteszk tragikus irónia. Cinikus kiábrándultság. Dühös destrukció. Különös öröm minden súlyos, nehéz, beteg, reménytelen helyzetben. Csupa sötét tónus. Mintha az egész költészet katasztrófa rejtélyes megsejtése lenne s a költő a helyett, hogy visszariadna a katasztrófától, örömét lelné benne.

Legújabb kötetéről («Hamvazószerda») azt mondják, hogy tisztultabb, mert kevesebb benne a rombolás. A költészet vallásos irányt vett, de ebben a kakofonikus vallásban nem sok kedvüket lelik azok, akik «irodalmilag klasszicisták, politikailag royalisták, vallásilag anglikánok». Igaz : misztikus. De ez a misztika fanyar és híján van minden lelkesültségnek. Vallás? «Nem nagy dolog» — mondja.

Ami Eliot költészetét ilyen különösen deromantizálttá, keserűvé, sivárrá teszi, az nemcsak az, hogy a verseket olvasó ember a lírától, ha nem is széles, szavaló gesztusokat, de legalább emelkedettséget, ha nem is hangzatosságot, de legalább harmoniát vár : sokkal inkább az, hogy a költő maga nézi a lírát széles gesztusú, emelkedett, harmónikus, eszmei valaminek, de nem akarja megcsinálni. A változás nem az olvasóban, hanem az íróban van. Eliot valósága eszmenélküli valóság. Nincsenek ideáljai. Nem érdeklődik az «ideológiák» iránt. «Hazugságmentes életet» akar élni. De ez a «hazugságmentes» élet nagyon arra irányul, amitől «mentes» akar lenni. Az eszmenélküli valóság még nagyon agresszív és negatív ; még küzd az ideák és ideológiák ellen, még destruál, rombol, még nagyon hozzá van nőve ellenfeléhez és így nem lehet önmaga. A líra fellengző szárnyalását a földön való járássá akarja tenni, de túloz : ahelyett, hogy járna, négykézláb mászik. A túlértékelés hibája helyett az alulértékelés hibáját követi el. Az Übermensch helyett az Untermensch.

Egészen pontosan meg lehet látni ezt ott, ahol megtalálni Eliot költészetének világszemléleti hátterét : tanulmányaiban.

Eliot, az essayíró, éppen olyan hatást tett, mint Eliot, a költő. Egy róla szóló tanulmány azt mondja, hogy nem tudni, mit csodáljon az ember inkább, tudásának mélységét, irodalmi értékelésének finomságát vagy szemléletének érzékenységét. Módszere az összehasonlítás és az elemzés, de az összehasonlítás teljesen önkényesen és az elemzés mikroszkópikus részletekig. «Seneca hatása az Erzsébet-korabeli angol drámára» című könyve a legérdekesebb irodalomelméleti könyvek közé tartozik. «A szent erdő» essaykötete az angolnyelvű irodalmi kritikában új korszakot kezd.

Eliot gondolkozásában is paradox: ellentmond mindannak, amit a tradició helyesnek tartott. Azt írja: «a költő feladata olyan érzéseket kifejezni, amelyek azidőszerint teljesen hiányzanak». És: «a költészet nem az érzés növelése, hanem éppen ellenkezőleg, menekülés az érzés elől». Ugyanaz, ami lírájában: ellenállás és illúziórombolás, miközben figyelmét arra összpontosítja, hogy amit ír, a tradiciónak pontosan az ellenkezője legyen. A roppant szellemi erőfeszítés, amely minden mondatából sugárzik, s amely prózai műveit is utólérhetetlenül szuggesztivvé teszi, elérte célját. Vannak irodalmi értékelések, amelyeket egyszerűen elsöpört. Új perspektivák egész sorát nyitotta meg. Bizarr hasonlataival — mint amilyen a «Seneca sztoicizmusának hatása a shakespearei drámára» is — olyan levegőt teremtett, amelyben az irodalomszemléletnek csaknem kimeríthetetlen lehetőségei lappanganak. A kritikának új értékelés eshetőségeit mutatta meg: elsősorban itt is és sokkal nagyobb mértékben negativumokban, amennyiben könyörtelenül belegázol az akadémikus, naturalista, impresszionista, expresszionista értékelésekbe, de teremtve is, főként azt, ami minden bizonnya[1] a legfontosabb: atmoszferát.

Eliot helyzete világirodalmi. Iránya: «hazugságmentesség». Módszere: szellemi erőfeszítés. És ha valaki azt kérdezné, hol van irodalmi helye, azt kellene válaszolni: Dos Passos, Döblin, Romains, Papini között. Nemcsak azért, mert «The Egoist» és «The Criterion» című folyóiratokat szerkesztette, azokat a folyóiratokat, amelyeket a legújabb költők alapítottak, hanem, mert ő egyike volt a legújabb költők irányítóinak. Jelentősége az, ami Joyceé, mondják általában s ez a valóságnak körülbelül megfelel.

Hamvas Béla.

«Az ember tragédiája» és a külföld.

Madách drámai költeménye hetven esztendővel a Költő halála után, a halhatatlan művek lassú biztonságával egyre nagyobb elismertetést vív ki önmaga számára külföldön. A bécsi bemutató óta, íme, a következő hírek terjedtek el «Az ember tragédiája»-val kapcsolatban:

Elkészült Antonio Widmar és Gianola tanár új olasz fordítása, melynek bemutatóját őszre tervezik Rómában.

Goga Octavián román fordítását a bukaresti Nemzeti Színház mutatja be.

Karl Dumreicher dán fordítása a kopenhágai Udvari Színház igazgatója előtt fekszik.

A helsinkii svéd színház karácsony utánra tervezi a bemutatót.

A párisi «Arc-en-ciel» művészi bábszínház bábukkal akarja eljátszatni a «Tragédiát», misztériumjátékszerű felfogásban.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Tormay Cecile.
Helyettes szerkesztő: Németh Antal.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.